

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

บทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : กรณีศึกษา
ญี่ปุ่น และอินเดีย

โดย

นางทรายแก้ว ทิพากร
นางกนกพรรณ อุษุชา
นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดย

งบประมาณประจำปี 2542 - 2543

ตุลาคม 2551

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

บทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : กรณีศึกษา
ญี่ปุ่น และอินเดีย

โดย

นางทรายแก้ว ทิพากร
นางกนกพรรณ อยู่ชา
นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดย

งบประมาณประจำปี 2542 - 2543

ตุลาคม 2551

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง " บทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : กรณีศึกษาญี่ปุ่นและอินเดีย " เป็นงานวิจัยที่ได้รับเงินสนับสนุนจากงบประมาณประจำปี 2542 - 2543 มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษากระบวนการที่จะนำศาสนาเข้ามาใช้ในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ ผู้วิจัยมีสมมุติฐานว่า อิทธิพลของศาสนาต่อสังคมจะมีมากหรือน้อยตามระดับของการพัฒนา ศาสนาน่าจะมีอิทธิพลต่อสังคมน้อย ถ้าสังคมนั้นมีความทันสมัยมากขึ้น และมีอิทธิพลมากหากสังคมนั้นมีการพัฒนาน้อย จึงได้เลือกกรณีศึกษา เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น และเมืองเดลี ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็น 2 เมืองในสองประเทศ ที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงทั้งในบริบทของสังคมและระดับของการพัฒนา เพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนา และเพื่อศึกษาวิธีการที่ศาสนาในแต่ละประเทศดำเนินการในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่

งานวิจัยนี้ได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 4 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นบทนำ ส่วนที่ 2 เกี่ยวกับบทบาทของศาสนาของประเทศญี่ปุ่น และบทบาทของศาสนาในประเทศอินเดียในบทที่ 3 หลังจากนั้นเป็นการสังเคราะห์และสรุปผลในบทที่ 4 แม้ว่าจะระยะเวลาของการทำงานวิจัยนี้จะล่วงเลยมานานเกือบ 10 ปี แต่ผลของงานวิจัยก็ยังทันสมัย และน่าจะเป็นประโยชน์ สามารถนำมาปรับใช้ได้กับสังคมไทย

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณองค์กรศาสนาโชกะกักไก และกลุ่มสละบลาสังฆ์ ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลทั้งเอกสาร และเจ้าหน้าที่ในการเก็บข้อมูล ทั้งยังได้พาชมกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิก ซึ่งช่วยให้งานวิจัยนี้สามารถดำเนินไปได้ด้วยดี และขอขอบคุณ Ms. Urvashi Butalia และ Mr. Takahashi Katsuyuki ที่ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยมา ณ โอกาสนี้

ทรายแก้ว ทิพากร

กนกพรรณ อยู่ชา

เลขหมู่

เลขทะเบียน 017748

วัน. เดือน. ปี 11 มิ.ย. 61

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย	2
1.3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	2
1.4 ขอบเขตของงานวิจัย	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.6 คำจำกัดความและกรอบแนวคิด	3
บทที่ 2 ศาสนาใหม่โซกะกั๊กโก กับการพัฒนาเมืองน่าอยู่ในญี่ปุ่น	10
ความนำ	10
การกลายเป็นเมืองของญี่ปุ่น	12
สถานภาพของสถาบันศาสนาในประเทศญี่ปุ่น	13
- ศาสนาใหม่	16
- การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่นำไปสู่การเกิดศาสนาใหม่	17
ความเป็นมาโดยสังเขปของศาสนาพุทธในญี่ปุ่น	19
สมาคมสร้างคุณค่า	26
- การจัดโครงสร้างขององค์กร	27
- ประวัติความเป็นมาโดยย่อของสมาคมสร้างคุณค่า	30
- แนวความคิดทางศาสนาที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชน	31
ศาสนาใหม่กับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่	36
ภาคผนวก	39
บทที่ 3 ขบวนการสะบลาสังฆ์ : การต่อสู้เพื่อการพัฒนาเมืองน่าอยู่	43
บทนำ	43
พิธีสตี : ฆะตากรรมผู้หญิงม่ายในระบบชายเป็นใหญ่	45
ระบบสินสอด : การกดขี่ที่ถูกผลิตซ้ำ	46
ผู้หญิงกับการเคลื่อนไหว : เส้นทางของการปลดปล่อยและพัฒนา	48

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทบาทของศาสนาในการพัฒนา	51
กรุงเทพฯ : ข้อมูลเบื้องต้น การพัฒนา การย้ายถิ่น และสถานะของผู้หญิง สลัมในกรุงเทพฯ	59
ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์	61
ความท้าทายของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ หรือ Action India	68
โครงสร้างทีมงาน	70
การดำเนินงานและกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ หรือ Action India	71
1. โครงการสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และสุขภาพผู้หญิง	71
2. โครงการกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสตรี	73
3. โครงการสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้หญิง	74
4. โครงการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมในชุมชน	75
5. วรรณคดีต่อต้านความรุนแรงในครอบครัว	76
6. โครงการ We Can Campaign	77
7. โครงการปกป้องคุ้มครองเด็กผู้หญิง	77
สะบลาสังค์กับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่	79
แนวคิดและการดำเนินงานของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ หรือ Action India ที่สนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่	79
โครงการที่เน้นการพัฒนาคนของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ ซึ่ง สนับสนุนการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : การพัฒนาและสร้างความ เข้มแข็งให้กับผู้หญิงเพื่อการพึ่งพาตนเองได้	80
โครงการด้านที่เน้นการพัฒนาสุขภาพของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ ซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : สุขภาพของผู้หญิง	81

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
สรุป	84
<u>บทที่ 4</u> บทสังเคราะห์และสรุป	84
อิทธิพลของศาสนาต่อวิถีชีวิตของประชากรในเมือง	84
แนวโน้มของการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่	87
บรรณานุกรม	89

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 3.1 แสดงการอพยพเข้าสู่กรุงเทพฯระหว่าง ปี ค.ศ. 1981-1991	61
ตาราง 3.2 ที่ตั้งของสลัมและพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่	62
ตาราง 3.3 อัตราส่วนของประชากรในพื้นที่สลัมในกรุงเทพฯ	63
ตาราง 3.4 ระดับการศึกษาของผู้อพยพเข้ากรุงเทพฯ	67

สารบัญแผนภาพ และแผนภูมิ

	หน้า
ภาพ 2.1 ภาพแสดงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	6
แผนภูมิ 2.1 โครงสร้างการบริหารในส่วนกลางของสมาคมสร้างคุณค่า	28
แผนภูมิ 2.2 การจัดแบ่งโครงสร้างในการบริหารในระดับท้องถิ่น	29
ภาพ 3.1 รูปเจ้าหน้าที่ที่เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะพานมิตร	71

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

สืบเนื่องมาจากงานวิจัยเรื่อง "การพัฒนาชุมชนเมือง : ศึกษาเปรียบเทียบอินเดีย ไทยและญี่ปุ่น" ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ตั้งแต่ปี 2541-2542 คณะผู้ทำวิจัยพบว่า ในทุกประเทศ ศาสนาและความเชื่อต่างๆ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน ศาสนาไม่ได้เป็นเพียงที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจเท่านั้น ศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม ที่ศักยภาพที่จะเป็นแกนนำในการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาเพื่อพัฒนาชุมชนนั่นเอง

เคยมีนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาไว้จำนวนหนึ่ง ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า องค์กรทางศาสนามีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาได้ แต่ผลงานเหล่านั้นจะเน้นการพัฒนาในชนบทเป็นประเด็นหลัก ในขณะที่ปัจจุบันนี้ปัญหาของชุมชนเมืองกำลังเป็นปัญหาเร่งด่วน ประชากรของเมืองก็มีวิถีการดำรงชีวิตที่ผิดไปจากประชากรในชนบท แต่ก็ถูกอิทธิพลของความเป็นเมืองครอบงำจนต้องปรับวิถีชีวิตของตนให้เข้ากับสังคมเมืองเช่นกัน

จากคำจำกัดความของคำว่า 'การพัฒนา' นั้น ประชากรของสังคมจะเป็นผู้ที่มีเหตุผล เป็นผู้มีทัศนคติและความเข้าใจตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่ยึดติดอยู่กับความเชื่อที่ฝังงายในสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ ตามหลักศาสนาและลัทธิต่างๆ ในบริบทนี้ผู้ที่อยู่ในเมืองซึ่งใกล้ชิดกับ 'การพัฒนา' มากที่สุด จึงเป็นผู้ที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากการพัฒนาด้วย เพราะฉะนั้นความผูกพันระหว่างคนเมืองกับศาสนา อาจจะแตกต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างคนชนบทกับศาสนา แต่คำสอนและความเชื่อต่างๆ ก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ในจิตสำนึกของประชาชน และมีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันระหว่างประชาชนในแต่ละประเทศ

ญี่ปุ่นและอินเดียเป็นสองประเทศในเอเชียที่มีศาสนาเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ในประเทศญี่ปุ่น ศาสนาชินโต พุทธ และเซนยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชากรเมืองเช่นเดียวกับศาสนาฮินดูในอินเดีย ความเชื่อทางศาสนานี้เองทำให้สังคมของทั้งสองประเทศมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน แม้ว่ากระแสของการพัฒนาจะทำให้สภาวะความเป็นอยู่ของคนเมืองมีความเป็นสากลมากขึ้น ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ความเชื่อทางศาสนาซึ่งเป็นค่านิยมเดิม

น่าจะได้รับการศึกษาในแง่ของบทบาทต่อการพัฒนา โดยเฉพาะประเด็นของการพัฒนาชุมชนเมือง

1.2 วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตของประชากรในเมืองในแต่ละประเทศ
2. เพื่อศึกษาแนวโน้มขององค์กรที่นำศาสนาไปประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ในแต่ละประเทศ
3. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ของไทยในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมของสังคมเมืองในประเทศญี่ปุ่น และอินเดีย

1.3 วิธีการดำเนินงานวิจัย

1.3.1 งานวิจัยเชิงเอกสาร งานวิจัยจะเริ่มจากการศึกษาบทบาทและสถานภาพของสถาบันศาสนาในประเทศญี่ปุ่นและอินเดียจากเอกสารในประเทศไทย และจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ โดยได้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมในเมืองของญี่ปุ่นและอินเดีย การนับถือศาสนาของประชากรในเมือง การขยายตัวของเมือง และปัญหาของประชากรในเมือง และข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาในประเทศญี่ปุ่นและอินเดีย

1.3.2 งานวิจัยในพื้นที่ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในประเทศไทยก่อน เช่น ผู้แทนของ NGO ที่ทำงานเกี่ยวกับเมือง นักวิชาการต่างประเทศในไทยที่ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับเมืองในญี่ปุ่นและอินเดีย และตัวแทนของกลุ่มศาสนาของต่างประเทศที่เดินทางมาประเทศไทย ต่อจากนั้นจึงเลือกกลุ่มศาสนาที่มีกิจกรรมการพัฒนาที่สอดคล้องกับคำจำกัดความของการพัฒนาเมืองที่น่าอยู่ที่กำหนดไว้ในงานวิจัยนี้ ในประเทศญี่ปุ่น ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มศาสนาใหม่โซกะกักไก (Soka Gakkai) และในประเทศอินเดีย ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มสะบลาสังฆ์ (หรือ Action India) หลังจากนั้นนักวิจัยได้เดินทางไปญี่ปุ่นและอินเดียเพื่อศึกษากลุ่มศาสนาและองค์กรพัฒนาที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มศาสนานั้น ๆ โดยได้ทำการสัมภาษณ์สมาชิกขององค์กรศาสนาที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนา สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ขององค์กรศาสนาที่ได้อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินกิจกรรม และได้ศึกษาโครงสร้างของการจัดการขององค์กรศาสนานั้นๆ

1.4 ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยศึกษาบทบาทของศาสนาในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ตามความหมายเมืองน่าอยู่ขององค์การอนามัยโลก โดยจะใช้สมาคมสร้างคุณค่าหรือโซกะ กักโกในประเทศญี่ปุ่น และขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆีในประเทศอินเดียเป็นกรณีศึกษา

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้าใจและการเข้าถึงสังคม และวัฒนธรรมของประเทศญี่ปุ่นและอินเดีย อันจะเป็นการนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ
2. กระตุ้นให้เกิดความสำนึกในปัญหาของชุมชนเมือง

1.6 คำจำกัดความและกรอบแนวคิด

“เมืองน่าอยู่”

“เมืองน่าอยู่” โดยความหมายอย่างเป็นทางการของไทยได้มีการกำหนดโดยมติของคณะกรรมการพัฒนาเมืองแห่งชาติครั้งที่ 1/2543 คุณลักษณะของเมืองน่าอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1. ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างสงบสุข 2. มีความสะดวกสบาย 3. สุขภาพดีทั้งกายและใจ 4. มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยได้จัดทำแผนปฏิบัติการการพัฒนาย่างยั่งยืน ประกอบด้วยแนวคิดหลักที่เป็นสากล 3 ประการ ได้แก่ ความน่าอยู่ ความเป็นประชารัฐ และความพร้อมในการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกมีกลยุทธ์การพัฒนาที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่¹

1. ด้านการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง
2. ด้านการสร้างเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ
3. ด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม
4. ด้านการบริหารและจัดการ
5. ด้านการติดตามประเมินผล

¹ “มติดคณะกรรมการพัฒนาเมืองแห่งชาติ” สยามจดหมายเหตุ ปีที่ 25 ฉบับที่ 17 น.472

การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน : เมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่ ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน โดยเริ่มจากการเตรียมคนและชุมชนให้พร้อม การสร้างหรือหากลุ่มแนวร่วมจากผู้นำด้านต่างๆ การสร้างแผนปฏิบัติการร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมโครงการตามภารกิจ และการติดตามประเมินผล

แฮนคอกค์ ที. (Hancock T.) ให้ความหมายของเมืองน่าอยู่ไว้ว่าหมายถึงเมืองที่มีการสร้างสรรค์และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคมอย่างต่อเนื่องรวมทั้งมีการขยายแหล่งทรัพยากรของชุมชน โดยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมและช่วยเหลือซึ่งกันและกันเกี่ยวกับการดำเนินวิถีทางของชีวิตเพื่อให้ได้ศักยภาพหรือคุณภาพชีวิตที่ดีที่สุด²

ส่วนในความหมายขององค์การอนามัยโลก (WHO) ได้กำหนดลักษณะของเมืองน่าอยู่ไว้เป็นหัวข้อได้ 11 ประการ³ ได้แก่

1. การรักษาความสะอาดด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพรวมทั้งคุณภาพของที่อยู่อาศัย
2. ระบบนิเวศน์ ที่ยึดโยงการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลอย่างยั่งยืนนาน
3. ชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน
4. ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต สุขภาพอนามัยและความกินดีอยู่ดี
5. การสนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน (อาหาร น้ำ ที่พักอาศัย รายได้ ความปลอดภัยและการมีงานทำ) สำหรับประชาชนในชุมชนเมืองทุกคน
6. มีกลไกการระดมความคิด ประสบการณ์และทรัพยากร อันหลากหลายจากการประสานงานการติดต่อและการทำงานร่วมกับชุมชน
7. เป็นเมืองที่มีระบบเศรษฐกิจหลากหลายมีชีวิตชีวา และมีนวัตกรรมอยู่เสมอ
8. เสริมสร้างการเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมสภาพทางชีวภาพอันดีงาม รวมทั้งเอกลักษณ์ของกลุ่มชนในชุมชนของแต่ละชุมชน

² โปรดดูเพิ่มที่ <http://www.spo.moph.go.th/dsan/lsan/a2.htm>, [February 25, 2008].

³ ไชยยันตร์ กัมปนาทแสนยากร, เมืองน่าอยู่ (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์, 2538)

9. ให้มีรูปแบบการดำเนินงานที่สามารถขับเคลื่อนโครงการให้บรรลุเป้าหมายโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
10. ให้มีระบบการให้บริการดูแลความเจ็บป่วยที่เหมาะสมสำหรับประชาชนทุกคน
11. มีสภาวะสุขภาพของประชาชนในระดับดีมาก คือมีสุขภาพอนามัยในระดับสูง และมีอัตราการเจ็บป่วยในระดับต่ำ

คำจำกัดความของทั้งสองแหล่งที่มาได้กล่าวถึงลักษณะของเมืองน่าอยู่ทั้งในด้านกายภาพ เช่น ในทางเศรษฐกิจ ในด้านสุขอนามัย และภาวะแวดล้อม ทั้งยังได้กล่าวถึงลักษณะของเมืองน่าอยู่ในประเด็นของชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วย ทั้งนี้การพัฒนาเมืองให้น่าอยู่มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกระดับรวมทั้งผู้ด้อยโอกาสในสังคม อย่างไรก็ตามความน่าอยู่ของแต่ละเมืองย่อมต้องแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นฐานของแต่ละท้องถิ่นและความต้องการในแต่ละชุมชน เพราะฉะนั้นการพัฒนาเมืองน่าอยู่ควรต้องเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน แม้เวลาจะผ่านไปและความต้องการของชุมชนเปลี่ยนไป แต่กระบวนการพัฒนานั้นจะยังคงเป็นกระบวนการที่ชาวบ้านดำเนินการเพื่อความกินดีอยู่ดีของชุมชนของตน โดยต้องเป็นกระบวนการที่อาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ทั้งในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมทำ เพื่อให้การพัฒนานั้นเป็นไปตามความต้องการของประชาชน และมีความยั่งยืนอย่างแท้จริง

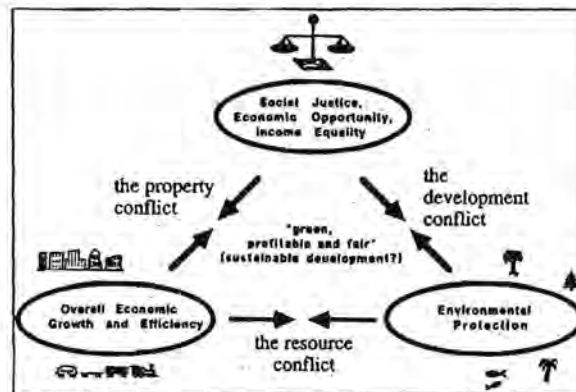
“การพัฒนาที่ยั่งยืน”

สิ่งที่ทำให้คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) กลายเป็นที่นิยมในปัจจุบันคือ รายงานของคณะกรรมการระดับโลกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของสหประชาชาติ (The UN World Commission of Environment and Development) ในปี 1987 โดยการนำของนางโกร ฮาร์เล็ม บรันด์แลนด์ (Gro Harlem Brundtland) ในรายงานเรื่อง Our Common Future หรือ Brundtland Report รายงานนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เพราะเป็นรายงานที่ปรากฏออกมาในช่วงที่กำลังมีการตื่นตัวในเรื่องของปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยในรายงานฉบับนี้ได้พูดถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความจำเป็นของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ริบรอนโอกาสของคนในรุ่นต่อไปในการตอบสนองความจำเป็นของพวกเขา⁴

⁴ ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น. (กรุงเทพ, ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก) หน้า 230

การพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นถึงความสมดุลของเป้าหมายที่ขัดแย้งกันระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การปกป้องสิ่งแวดล้อม และความยุติธรรมในสังคม⁵ ในการวางแผนการพัฒนาเมืองนำอยู่ ผู้ที่วางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจต้องการให้เมืองเป็นศูนย์กลางของการผลิต การบริโภค การจัดจำหน่าย สามารถแข่งขันกับเมืองอื่นๆได้ในแง่ของการตลาด การอุตสาหกรรม ต้องมีโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจให้เพียงพอ เป็นต้น ส่วนผู้ที่วางแผนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมักจะมองว่าเมือง คือผู้ที่บริโภคทรัพยากรธรรมชาติ ปล่อยของเสียลงสู่ธรรมชาติ เพราะฉะนั้นพื้นที่ว่างควรใช้ในการทำให้เป็นพื้นที่สีเขียว เพื่อให้เกิดความสมดุลในธรรมชาติ และผู้ที่เรียกร้องความยุติธรรมในสังคม มักจะมีทัศนคติว่าเมืองเป็นแหล่งของความขัดแย้งเกี่ยวกับการกระจายทรัพยากร บริการ และโอกาส การแข่งขันระหว่างคนกลุ่มต่างๆเกิดขึ้นในเมือง พื้นที่ในเมืองจึงควรใช้เป็นศูนย์กลางของชุมชน สหภาพแรงงาน หรือสถานที่เพื่อการรวมกลุ่มกัน เป็นต้น

ภาพที่ 2.1 แสดงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา : Scott Campbell, Sustainable Cities. หน้า 251

การพัฒนาที่ยั่งยืนคือพื้นที่ที่อยู่ตรงกลางระหว่างความขัดแย้งทั้งสามข้อ นั่นคือ ต้องพัฒนาเศรษฐกิจ กระจายความเติบโตนั้นอย่างทั่วถึงกัน โดยไม่ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม

⁵ Campbell, Scott. "Planning : Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development" in Sustainable Cities edited by Satterthwaite, David . London, Earthscan Publications. Ltd. P. 251.

"การพัฒนาชุมชน"

ที. อาร์. แบทเทิน (T. R. Batten) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนของอังกฤษแสดงทรรศนะไว้ว่าคำว่าพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น⁶ แนวคิดเรื่องเมืองน่าอยู่มีนัยค่อนข้างกว้าง ซึ่งนอกจากจะหมายถึงความหมายดังกล่าวแล้ว ยังมีนัยถึงการพัฒนาในทุกรูปแบบที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ในแง่บวกต่อเมืองหรือชุมชน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ แสดงทรรศนะเกี่ยวกับประเด็นนี้ไว้ในบทความเรื่องความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา⁷ ว่าการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกันการพัฒนามิได้หมายถึงการเพิ่มปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย ซึ่งการพัฒนาอาจจัดแบ่งออกเป็น 3 ด้านหลัก ๆ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ หมายถึง การพัฒนาด้านการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก การแลกเปลี่ยน การลงทุนเพื่อทำให้ประชาชนไม่ยากจน เป็นต้น
2. การพัฒนาทางสังคม หมายถึง การพัฒนาด้านจิตใจ แบบแผน พฤติกรรม รวมตลอดทั้งความสัมพันธ์ของคนในสังคมเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม เป็นต้น
3. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สร้างกระบวนการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย และประชาชนในประเทศมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย เป็นต้น⁸

อย่างไรก็ดี หากพูดถึงการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาเมือง นัยหรือความหมายของการพัฒนามีความแตกต่างออกไปในส่วนของรายละเอียด กล่าวคือ การพัฒนาชุมชนหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนหรือชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ หรืออาจจัดแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้ดีขึ้น โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมกับสนับสนุนให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มและร่วมมือกันช่วยเหลือตัวเอง พร้อมกับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐรวมทั้งการเปิดโอกาสให้หน่วยงานของภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทร่วมด้วย⁹

⁶ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, "ความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา," ดูเพิ่มเติมที่ [Http://www.bpcd.net/content/Social/concept_ofdev.pdf](http://www.bpcd.net/content/Social/concept_ofdev.pdf) .หน้า 7.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-41.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14.

การพัฒนาชุมชนเป็นคำที่มีความหมายเป้าหมาย ปรัชญา แนวคิด หลักการ และการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากคำว่าพัฒนา ตัวอย่างเช่น

1. การพัฒนาชุมชนมุ่งพัฒนาและให้ความสำคัญกับคนในฐานะศูนย์กลางของการพัฒนา
2. การพัฒนาชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน
3. การพัฒนาชุมชนมีจุดประสงค์ในการให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองได้ โดยรัฐคอยให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมีนัยในการทำให้ประชาชนต้องพึ่งพารัฐหรือบุคคลภายนอกชุมชน
4. การพัฒนาชุมชนเน้นขั้นตอนการดำเนินงาน เช่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน ลงมือปฏิบัติงาน และประเมินผล แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมุ่งที่ผลสำเร็จของงาน¹⁰

“ศาสนา”

โดยความหมายทั่วไป ‘ศาสนา’ ต้องประกอบด้วย¹¹

1. ศรัทธาต่อพระเจ้าหรือศาสนา
2. การปฏิบัติและอุทิศตนของศาสนิกชนซึ่งเป็นสมาชิกในศาสนจักร
3. การประกอบพิธีกรรมบูชาและแนวการปฏิบัติธรรม
4. มีหลักธรรมและสาวกทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาสืบทอดกันมา

เจอร์เกน ฮาเบอร์มัส (Jürgen Habermas) เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่ตระหนักถึงความสำคัญและอิทธิพลของศาสนาต่อความคิดและวิถีชีวิตของประชาชน ฮาเบอร์มัสคิดว่าศาสนาเป็นเสมือนศูนย์กลางและวิถีชีวิตของผู้ที่มีความศรัทธา พวกเขาดำเนินชีวิตโดยการเชื่อมโยงหรืออ้างอิงเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนาตลอดเวลา ความเชื่อทางศาสนาจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ว่าคำสอนในคัมภีร์เท่านั้น แต่เปรียบได้ว่าเป็นบ่อเกิดของพลังงานที่พวกเขาใช้ใน

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13-14

¹¹ ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 24

ชีวิตประจำวัน¹² การเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาโดยใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานนับเป็นแนวทางที่น่าสนใจ
แนวทางหนึ่งซึ่งสามารถเข้าถึง กระตุ้น และพัฒนากลุ่มผู้ที่มีความศรัทธาในศาสนาได้

โดยสรุปศาสนาเป็นพื้นฐานของสังคมที่สามารถเข้าถึงจิตใจ กระตุ้น และเป็นบ่อเกิดแห่ง
พลังงานของผู้ที่นับถือ ศรัทธา และเราน่าจะสามารถนำศาสนามาเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดการ
พัฒนาชุมชนเมืองให้น่าอยู่ได้

¹² โปรดดูเพิ่มเติมที่ Jürgen Habermas, "Religion in the Public Sphere," *European Journal of Philosophy* 14, 1: 8.

บทที่ 2

บทบาทของศาสนากับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่: ศึกษากรณีโชกะ กักไกในประเทศญี่ปุ่น

ความนำ

โดยความหมายทั่วไป 'ศาสนา' ต้องประกอบด้วย¹

1. ศรัทธาต่อพระเจ้าหรือศาสนา
2. การปฏิบัติและอุทิศตนของศาสนิกชนซึ่งเป็นสมาชิกในศาสนจักร
3. การประกอบพิธีกรรมบูชาและแนวการปฏิบัติธรรม
4. มีหลักธรรมและสาวกทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนาสืบทอดกันมา

แต่ในกรณีของญี่ปุ่น การใช้คำจำกัดความของศาสนาอย่างเคร่งครัดตามนี้อาจเป็นการไม่เหมาะสมเพราะสถานภาพของศาสนาในสังคมมีความแตกต่างอย่างมากจากสถานภาพของศาสนาในประเทศเอเชียอื่นๆ สำหรับประเทศญี่ปุ่นอาจต้องใช้คำจำกัดความของ 'องค์กรทางศาสนา' ตามกฎหมายว่าด้วยนิติบุคคลทางศาสนา ปี ค.ศ. 1951 ดังนี้

'องค์กรทางศาสนา' หมายถึงองค์กร ได้แก่ วิหาร โบสถ์ วัด ลัทธิ กลุ่ม (Jinja, ji-in, Kyokai, shudo-in, kyoha, shuha, kyodan, kyokai, shudo-kai และ shikyoku) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายโดยตรงเพื่อเผยแพร่และสั่งสอนศาสนา ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อบรมบ่มเพาะสาวกผู้มีศรัทธาในความเชื่อทางศาสนา

¹ ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 24

หน้าที่ของศาสนาในทางสังคมได้แก่²

1. ช่วยจัดเรียงสังคมให้เป็นปึกแผ่น กล่าวคือ ศาสนาเป็นปัจจัยเชื่อมโยงให้สมาชิกมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความเป็นพวกเป็นพ้อง เมื่อมีภัยพิบัติมาสู่คนใดคนหนึ่ง สมาชิกคนอื่นๆก็จะช่วยเหลือ
2. ช่วยกำหนดสถานภาพของสมาชิก เมื่อเป็นสมาชิกขององค์การศาสนานั้นๆแล้ว จะเกิดการกำหนดเอกลักษณ์ของบุคคลนั้นขึ้นมา เช่น นักบวชย่อมมีสถานะสูงกว่าผู้ที่ไม่ใช่ นักบวช
3. ช่วยในการอบรมให้มีการเรียนรู้ทางสังคม ศาสนาช่วยให้บุคคลเรียนรู้ระเบียบประเพณี และกฎเกณฑ์สำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน ช่วยให้บุคคลรู้จักปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในสังคม
4. เป็นสื่อในการควบคุมสังคม หลักคำสอนของศาสนามีส่วนช่วยควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นปกติ รัฐบาลของสังคมต่างๆอาศัยพื้นฐานทางศีลธรรมของศาสนาในการออกกฎหมายควบคุมสังคม
5. ศาสนาในฐานะเป็นสถาบันสวัสดิการสังคม สวัสดิการทางสังคมหลายอย่างดำเนินโดยองค์กรทางศาสนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อพัฒนาเมืองน่าอยู่นั้น มีความจำเป็นที่ประชาชนต้องรวมตัวกันเป็นกลุ่มชุมชนที่มีความสามัคคี เหนียวแน่นกันพอสมควร ประกอบด้วยผู้นำที่เสียสละเพื่อส่วนรวม และทีมงานที่ทุ่มเท เพื่อเป็นศูนย์กลางที่จะรวบรวมความคิด ร่วมกันตัดสินใจ ประสานงานกับสมาชิกของกลุ่มเพื่อการร่วมแรงร่วมใจ ผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน กลุ่มศาสนาซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ต่อสังคมในฐานะผู้นำชุมชนดังได้กล่าวมาแล้ว จึงอยู่ในฐานะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ได้ ทั้งในฐานะที่เป็นองค์กรทางศาสนาเอง และในการอบรมสมาชิกของกลุ่มให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาเมืองน่าอยู่

² จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540), หน้า 108

การกลายเป็นเมืองของญี่ปุ่น

กระบวนการกลายเป็นเมืองเกิดขึ้นใน 4 ช่วงด้วยกัน³

ช่วงที่ 1 ในยุคของจักรพรรดิเมจิ ได้มีการริเริ่มการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ทันสมัยแบบตะวันตก โดยอุตสาหกรรมแรกๆของญี่ปุ่นจนถึงทศวรรษ 1990 คืออุตสาหกรรมทอผ้า และต่อมาภายหลังปี 1990 เป็นต้นมาจึงได้มีการขยายการพัฒนาอุตสาหกรรมหนักกันมากขึ้น เช่น อุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่ออุตสาหกรรมของยุโรปไม่สามารถผลิตสินค้ามาขายในเอเชียได้เพียงพอ อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นจึงได้รับประโยชน์จากช่องว่างในช่วงนี้ เกิดการสะสมทุน และทำให้ผลผลิตทางอุตสาหกรรมเพิ่มสูงกว่าผลผลิตทางเกษตรกรรมเป็นครั้งแรก ตั้งแต่ทศวรรษ 1920 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และทำให้เกิดการย้ายถิ่นเข้าเมืองเพื่อทำงานในอุตสาหกรรมกันมากขึ้น ในปี 1920 ร้อยละ 18 ของชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในเมือง ประชากรที่ทำอาชีพเกษตรกรรมลดลงเหลือร้อยละ 53.8 ส่วนประชากรที่ทำอุตสาหกรรมทุติยภูมิและตติยภูมิเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20.5 และ 23.7 ตามลำดับ

ช่วงที่ 2 ในช่วงทศวรรษ 1930 กลุ่มบริษัทยักษ์ใหญ่ (Zaibatsu) ซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาตลอดตั้งแต่ปี 1909 สามารถควบคุมเศรษฐกิจของประเทศได้ แม้สภาพเศรษฐกิจของประเทศจะเข้ายุคตกต่ำ เกิดความระส่ำระสายทางการเมือง สงครามทำให้ความต้องการสินค้าประเภทอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มมากขึ้น ในทศวรรษ 1930 จำนวนประชากรในเมืองยังคงเติบโต ในเมื่อถึงทศวรรษ 1940 ชาวญี่ปุ่นอพยพลี้ภัยสงครามไปอยู่ในต่างจังหวัดกันมากขึ้น ทำให้ในเมืองมีประชากรลดน้อยลง จนเมื่อสงครามสิ้นสุด มีการฟื้นฟูประเทศ จึงได้มีการย้ายกลับเข้าเมืองกันอีกครั้งหนึ่ง ในปี 1955 ร้อยละ 56.1 ของประชากรอาศัยอยู่ในเมือง

ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ปี 1955 – 1973 เศรษฐกิจของญี่ปุ่นเติบโตอย่างต่อเนื่อง เป็นช่วงที่เรียกว่าเป็นความเติบโต 2 หลัก (double-digit growth) รายได้จากการทำธุรกิจได้นำมาใช้ในการลงทุนเพิ่ม บริษัทที่ทำการผลิตนิยมขยายกิจการออกไปใน 3 แหล่งได้แก่ ย่านคันโต ย่านคินกิ และย่านโทไก ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมกระจุกตัวอยู่ใน 3 บริเวณนี้

ในยุคที่การเติบโตพุ่งสูงที่สุดนั้น (1960 – 1964) การย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองมีจำนวนถึง 3 ล้านคนเข้าสู่ย่านอุตสาหกรรม 3 แห่ง ซึ่งมีเมืองหลักๆได้แก่ เมืองโตเกียว โอซากา และนาโกยา

³ "Four Phases of Japan's Urbanization" in Japan Insight [Online] Available from www.jinjapan.org/insight/html/focus03/four_phases/phase01.html [December 23, 1997]

ช่วงที่ 4 หลังจากเหตุการณ์ค่าน้ำมันขึ้นราคาในปี 1973 และสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศผันผวนในทศวรรษ 1970 อุตสาหกรรมของญี่ปุ่นปรับตัวกันอย่างรวดเร็ว เช่น ลดการจ้างงาน หันมาใช้หุ่นยนต์แทนมนุษย์ ย้ายฐานการผลิตไปสู่ยานที่ถูกลงกว่า หรือแม้แต่ย้ายการผลิตออกไปสู่นอกประเทศ

อุตสาหกรรมทางด้านเทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์เพิ่มมากขึ้น มีการจ้างงานในภาคบริการมากขึ้น ซึ่งทำให้ผู้หญิงมีโอกาสได้งานทำมากขึ้น ในปี 1990 จำนวนประชากรที่ทำงานในภาคบริการสูงถึงร้อยละ 59

การอพยพเข้าเมืองลดลงไปตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1970 แต่ประชากรในเมืองยังคงจำนวนเท่าเดิม มีการปรับตัวในการตั้งถิ่นฐานของประชากรเริ่มเข้ารูปร่างรอบมากขึ้น เมื่อพบว่าชีวิตในเมืองใหญ่ต้องมีการดิ้นรนกันมาก ที่ดินราคาแพง ทำให้ที่อยู่อาศัยมีขนาดเล็กลง ปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมือง ทำให้บางครอบครัวย้ายจากเมืองใหญ่ไปสู่เมืองเล็ก ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ เช่น โตเกียวและโอซากา มีจำนวนลดลง แต่เมืองเล็กรอบๆเมืองใหญ่เหล่านี้มีจำนวนประชากรเข้าไปอาศัยอยู่กันมากขึ้น

สถานภาพของสถาบันศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

จากสถิติของกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ กีฬาและวัฒนธรรมในปี 1998 ประเทศญี่ปุ่นมีองค์กรทางศาสนาอยู่ทั้งสิ้น 183,886 องค์กร⁴ แบ่งออกเป็นองค์กรของศาสนาพุทธ 77,980 องค์กร ศาสนาชินโต 85,751 องค์กร คริสต์ 4,026 องค์กร และอื่นๆอีก 16,120 องค์กร มีสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 220 ล้านคน เป็นผู้ที่นับถือพุทธร้อยละ 40.9 ชินโตร้อยละ 53.4 คริสต์ร้อยละ 0.7 และอื่นๆอีกร้อยละ 5.1⁵ น่าสังเกตว่าประชากรญี่ปุ่นทั่วประเทศมีเพียง 126 ล้านคน เพราะฉะนั้นจำนวนสมาชิกองค์กรทางศาสนามีมากกว่าจำนวนประชากรเกือบ 2 เท่า ตัวเลขเหล่านี้แสดงว่าประเด็นเรื่องศาสนาในสังคมญี่ปุ่นจะต้องมีอะไรที่เป็นพิเศษกว่าในประเทศอื่น

⁴ Agency of Cultural Affairs, Religious Juridical Persons and Administration of Religious Affairs [Online] Available from http://www.bunka.go.jp/english/pdf/chapter_10.pdf [September 1998]

⁵ Asahi Shimbun, Japan Almanac 1997 (Tokyo : Asahi Shimbun Publishing Company, 1996) P.255.

สังคมญี่ปุ่นมีวัฒนธรรมของหลากหลายศาสนาที่ผสมผสานกันอยู่ในปัจจุบัน ศาสนาหลักๆ เช่น ชินโต พุทธ คริสต์ และศาสนาพื้นบ้าน แต่ภาพของศาสนาในญี่ปุ่นเป็นภาพของความสับสนและข้อมูลที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ ชาวญี่ปุ่นยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่นับถือหลายศาสนาในเวลาเดียวกัน มีคำกล่าวไว้ในชีวิตของชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งนั้น "เกิดในศาสนาชินโต ตายในศาสนาพุทธ" เรามักจะได้เห็นจากสื่อต่างๆว่าชาวญี่ปุ่นจำนวนมากพากันไปวิหารชินโตตามเทศกาลประจำปี และไปเยี่ยมหลุมศพบรรพบุรุษ แต่ภาพเหล่านี้ไม่ได้หมายความว่าชาวญี่ปุ่นเป็นคนเคร่งศาสนา ได้มีการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน และจัดเก็บสถิติการไปวิหารชินโตและวัดตามเทศกาลต่างๆ ข้อมูลทุกด้านแม้แต่องค์กรทางศาสนา ต่างก็ยอมรับว่า การที่ชาวญี่ปุ่นจำนวนมากมาร่วมกิจกรรมที่วัดนั้นไม่ได้เกิดจากความเชื่อทางศาสนา แต่ทำไปเนื่องจากเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง และส่วนใหญ่ที่ทำตามประเพณียังทำไปโดยไม่ได้มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงปรัชญาความเชื่อเบื้องหลังขนบธรรมเนียมประเพณีดังกล่าว ผนวกกับความหวังเล็กๆน้อยๆว่าถ้าปฏิบัติศาสนากิจเช่นนี้แล้ว อาจจะช่วยให้ครอบครัวและชุมชนของตนได้รับการคุ้มครองจากเทพเจ้าได้บ้าง จากการสำรวจเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาโดยกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ การกีฬา และวัฒนธรรม ได้มีผู้นำสถิติจากการสำรวจหลายปีมาหาค่าเฉลี่ยแล้วพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 30 มีความศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง และอีกร้อยละ 65 ไม่มีความเชื่อทางศาสนา⁶

เพราะฉะนั้น จำนวนสมาชิกที่มากกว่าจำนวนประชากรนี้ น่าจะอธิบายได้ในสองกรณีคือ ประการแรก ผู้รวบรวมสถิตินี้ขอข้อมูลจากแต่ละองค์กรศาสนา เพื่อมาประมวลเข้าด้วยกัน แต่ในการสำรวจนับจำนวนสมาชิกของแต่ละองค์กรศาสนา องค์กรเหล่านี้แจ้งยอดตัวเลขทั้งหมดของตน โดยอาจไม่เคยคิดชื่อของผู้ที่ไม่ได้มาเข้าร่วมกิจกรรม หรือไม่ต้องการเป็นสมาชิกอีกต่อไปออกจากรายชื่อของตนเลย ทำให้ตัวเลขจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ประการที่สองอาจเกิดจากชาวญี่ปุ่นคนหนึ่งนับถือหลายศาสนาในเวลาเดียวกัน และไม่ถือว่าควรมีความจงรักภักดีอยู่กับศาสนาใดศาสนาหนึ่งเท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งชาวญี่ปุ่นไม่ได้ถือเคร่งครัดกับศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ

ในทางกฎหมาย ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นกำหนดให้แยกกิจการของรัฐและศาสนาออกจากกัน รวมทั้งให้เสรีภาพทางศาสนาแก่ประชาชนอย่างแท้จริง กฎหมายที่ใช้ควบคุมองค์กรทางศาสนาในปัจจุบันคือกฎหมายว่าด้วยนิติบุคคลทางศาสนา (Religious Juridical Persons Law) ซึ่งเริ่มมีผลบังคับใช้มาตั้งแต่วันที่ 3 เมษายน 1951 แต่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขในปี 1995 และประกาศใช้อย่างเป็นทางการในเดือนกันยายน 1996 หน่วยงานของรัฐที่

⁶ Ian Reader, Religions in Contemporary Japan (Honolulu : University of Hawaii Press, 1995),

ควบคุมดูแลองค์กรทางศาสนา คือ สำนักงานกิจการด้านวัฒนธรรม (Agency for Cultural Affairs) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ กีฬา และวัฒนธรรม

ตามกฎหมายว่าด้วยนิติบุคคลทางศาสนา ฝ่ายบริหารของรัฐบาลจะดูแลกิจการทางศาสนาเพื่อให้กิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างมีระเบียบ และป้องกันการกระทำที่อาจฝ่าฝืนกฎหมายเท่านั้น โดยมีหลักการที่ว่า จะต้องเคารพในความเป็นตัวของตัวเองขององค์กรทางศาสนา และต้องเคารพสิทธิที่จะตัดสินใจด้วยตนเองขององค์กรเหล่านี้ จุดมุ่งหมายของกฎหมายนี้ต้องการให้อำนาจทางกฎหมายแก่องค์กรทางศาสนา เพื่อให้องค์กรดังกล่าวสามารถประกอบกิจกรรมทางศาสนา ดูแลทรัพย์สินของตนเอง และดำเนินการบริหารด้วยตนเอง โดยองค์กรดังกล่าวสามารถจะประกอบธุรกิจเพื่อหารายได้มาดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายของการจัดตั้งองค์กรขึ้นมา⁷ องค์กรที่จะได้รับอนุญาตให้เป็นองค์กรทางศาสนาได้จะต้องมีคุณสมบัติคือ 1) สาธารณชนรับทราบเกี่ยวกับองค์กรนี้ 2) ได้รับประกาศนียบัตรจากรัฐบาล 3) มีการแต่งตั้งผู้ที่จะเป็นผู้รับผิดชอบทางนิติบัญญัติ⁸

กฎหมายนิติบุคคลทางศาสนาได้จัดตั้งสภานิติบุคคลด้านศาสนาขึ้น (Religious Juridical Persons Council)⁹ ให้อยู่ภายใต้กำกับของกระทรวงศึกษาธิการ วิทยาศาสตร์ กีฬา และวัฒนธรรม สภานี้ประกอบด้วยสมาชิก 10-20 คน แต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการฯ โดยการเสนอแนะของคณะกรรมการกิจการวัฒนธรรม (Commissioner for Cultural Affairs) ซึ่งคัดเลือกมาจากทั้งนักบวชและผู้ที่ได้เคยศึกษาหรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับกิจการศาสนา สมาชิกสภานิติบุคคลด้านศาสนาอยู่ในวาระคราวละ 2 ปี แต่อาจได้รับแต่งตั้งกลับเข้ามาอีกได้ ประธานสภาฯ มาจากการลงคะแนนเสียงโดยสมาชิกสภา และแต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการฯ

การอธิบายถึงสถานภาพของศาสนาในทางกฎหมาย ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับศาสนาใหม่ด้วย สังคมญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีกลุ่มศาสนาถูกเรียกว่าศาสนาใหม่จำนวนมากมาย เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่ประชาชนได้รับเสรีภาพในการนับถือศาสนาอย่างแท้จริงตามกฎหมายดังได้กล่าวแล้ว องค์กรศาสนาที่ก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษ

⁷ Agency of Cultural Affairs, *Japanese Religion*, (Tokyo 1974), p. 162

⁸ Nakano Tsuyoshi, "Religion and State" in Noriyoshi Tamaru and David Reid (ed), *Religion in Japanese Culture*, (Tokyo : Kodansha International, 1996), p. 121

⁹ Religions Juridical Persons Council, เอกสารเผยแพร่โดย Agency for Cultural Affairs

1950-1960 มักจะเรียกว่า "ศาสนาใหม่" ส่วนศาสนาใหม่ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงหลังปี 1970 มักจะเรียกกันว่า "ศาสนาใหม่ใหม่" (New new religion)

ศาสนาใหม่

นอกจากศาสนาหลักๆที่เป็นศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นแล้ว ในปัจจุบันนี้ญี่ปุ่นมีศาสนาใหม่เกิดขึ้นอีกมากมาย ศาสนาใหม่เหล่านี้มีอิทธิพลและมีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมของญี่ปุ่นอย่างมาก

ศาสนาใหม่จะมีลักษณะร่วมกันบางประการ ซึ่งศาสตราจารย์เพ็ญศรี กาญจนโมทย์ได้สรุปไว้ดังนี้

1. หัวหน้าหรือเจ้าสำนักเป็นผู้ก่อตั้งหรือเป็นทายาท โดยอ้างความชอบธรรมว่าตนเป็นผู้เลือกสรรจากเทพเจ้าให้มาช่วยเหลือไถ่บาปผู้คน เจ้าสำนักเหล่านี้มีบุคลิกลักษณะดี สร้างตัวมาได้จากความยากจน ความทุกข์ โรคภัยไข้เจ็บ ความล้มเหลว และความข้องคับใจที่เผชิญอยู่ ประสบการณ์สำคัญในหนหลังจะผลักดันให้เขาต้องการพัฒนาชีวิตไปตามแนวทางที่เขาพอใจ ที่น่าสังเกตคือจะมีเจ้าสำนักเป็นสตรีกันมาก

2. มีการก่อสร้างและจัดตั้งขบวนการให้เป็นองค์กรอย่างมีระบบ การบริหารที่เป็นระเบียบ มีศูนย์กลางหรือสำนักงานที่ใหญ่โตโอ้อ่า เพื่อให้สมาชิกเกิดศรัทธายกย่อง ประทับใจและยินดีบริจาคเงินสนับสนุนกิจการของสำนัก แลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ทั้งทางวัตถุและจิตใจ สำนักจะใช้วิธีสร้างบรรยากาศให้สมาชิกสนิทสนมกันด้วยพิธีกรรม หรือกิจกรรมด้านสังคมสงเคราะห์

3. จะสร้างตึกหรืออาคารใหม่ให้เป็นศูนย์กลางที่สมาชิกจะได้กราบไหว้บูชา จัดกิจกรรมพิธีกรรม การฝึกอบรมธรรมทูตและสั่งสอนสมาชิก อาคารต่างๆเกิดขึ้นเพราะการบริจาคของสมาชิก ส่วนใหญ่จะแข่งขันกันในความโอ้อ่า ใหญ่โต แวดล้อมด้วยตึกน้อยใหญ่ ให้เกิดประทับใจในความสำเร็จ ทำให้ผู้คนที่พบเห็นเกิดความเลื่อมใส

4. การเดินทางไปและกลับทำได้ง่าย ค่าสมัครเป็นสมาชิกไม่สูงนัก คำสอนง่ายๆ พิธีกรรมไม่ซับซ้อน เน้นการที่สมาชิกจะได้รับประโยชน์ อยากรักดี ในองค์กรศาสนาใหม่เหล่านี้ เมื่อเข้าเป็นสมาชิกโดยวิธีง่ายๆแล้ว การลาออกจะทำได้ยากมาก

5. การเผยแพร่ร่างกายใช้วิธีโฆษณาว่าร่างกายตนนั้นสามารถทำให้คนพันทุกซ์ได้ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางกายหรือทางใจ เช่น เจ้าสำนักมีเทพนิมิต เทพสังฆรณ์ (ศาสดาพยากรณ์) หรือเทพรังสี (โยเร) เป็นต้น

6. ขบวนการจะเป็นการสร้าง *โลกของความฝัน* เน้นความฝันจะเป็นความจริง มองเห็นชีวิตเป็นสิ่งรื่นรมย์ ให้คำมั่นสัญญาต่อผู้ศรัทธาแท้จริง รอคอยอนาคตที่รุ่งโรจน์ สร้างความสามัคคีในกลุ่มจนเกิดความกระตือรือร้นที่จะหาสมาชิกใหม่ๆทุกวิถีทาง มีความทันสมัยในการใช้สื่อและเทคโนโลยี ตลอดจนใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์ได้ดี

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่นำไปสู่การเกิดศาสนาใหม่

วิวัฒนาการทางสังคมที่สำคัญที่มีผลต่อการนับถือศาสนาของชาวญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมในสังคมของญี่ปุ่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ในสมัยเมจิ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางการพัฒนาเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นพยายามปรับตัวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้ในกระบวนการพัฒนานั้น ชีวิตประจำวันของประชาชนถูกผลกระทบไปด้วย มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมือง เนื่องจากมีความต้องการแรงงานในอุตสาหกรรมต่างๆมากมาย ในสมัยเมจินั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมในชนบทไปสู่ความเป็นสังคมอุตสาหกรรมในเมือง จากที่เคยมีระบบการศึกษาแบบดั้งเดิมซึ่งเด็กๆไปเรียนกันที่วัด กลายเป็นการเรียนแบบตะวันตก ซึ่งมีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น และอีกระลอกหนึ่งหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว การย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้จำนวนประชากรในชนบทลดน้อยลง ระหว่างปี 1955 - 1970 จำนวนประชากรของ 3 เมืองใหญ่ๆ ได้แก่ โตเกียว โอซาก้า และนาโงยา เพิ่มขึ้นถึง 15 ล้านคน จำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมภายในช่วง 5 ปี ตั้งแต่ 1960-1965 ลดลงถึงร้อยละ 20 เนื่องจากประชาชนเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมมายึดอาชีพรับจ้าง ความผูกพันกับครอบครัวขยายแบบเดิมซึ่งลูกหลานประกอบอาชีพดั้งเดิมของครอบครัวค่อยๆหายไป ครอบครัวรุ่นใหม่มีขนาดเล็กลง

ในปี 1988 ร้อยละ 35.6 ของจังหวัด อามะเอ และหมู่บ้าน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 46.2 ของพื้นที่ทั่วประเทศญี่ปุ่นประสบปัญหาขาดแคลนประชากร¹⁰ การที่ประชากรในชุมชนชนบทลดลงอย่างรวดเร็วทำให้ชุมชนเหล่านั้นไม่สามารถปฏิบัติการกิจของชุมชนได้อย่างราบรื่น โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษา การประกันภัย และการป้องกันอุบัติเหตุ ส่วนในเมืองก็ประสบปัญหาราคาที่ดิน

¹⁰Ishii Kenji "Urbanization, Depopulation and Religion" in Religion in Japanese Culture, (Tokyo : Kodansha International, 1996), p.157.

สูงขึ้น ชาติแคลนที่อยู่อาศัย อาชญากรรมสูงขึ้นและปัญหาสิ่งแวดล้อม สังคมในเมืองยังประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่ไม่รู้จักกันมากขึ้น การย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองส่งผลกระทบต่อองค์กรทางศาสนาอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านจำนวนสมาชิกผู้ศรัทธาที่เคยทำบุญ ร่วมกิจกรรมกับวัดต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับวัดเสื่อมคลายลง สมาชิกในชนบทมีจำนวนลดลง ส่วนในเมืองวัดที่ตั้งอยู่ในย่านธุรกิจก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างประชาชนผู้มาเยี่ยมชมเยียนกับวัด

สำหรับวิหารชินโตซึ่งมีที่มาจากสังคมเกษตรกรรม ได้สมาชิกจากประชากรที่อยู่บริเวณเดียวกับวัด รากฐานของวิหารชินโตขึ้นอยู่กับที่จะได้รับการสนับสนุนจากคนทั้งชุมชน เมื่อประชาชนอพยพเข้าเมืองกันมากขึ้น วิหารชินโตพบว่าความรู้สึกของประชาชนที่ผูกพันร่วมกันภายใต้ความคุ้มครองของเทพเจ้าของหมู่บ้านองค์เดียวกันค่อยๆ จางหายไป เมื่อถึงเวลาที่จะมีเทศกาลประจำปีต่างๆ แทนที่ประชาชนจะกลับไปประกอบกิจกรรมที่วัดเดิมของหมู่บ้านตน ประชาชนกลับนิยมไปตามวิหารใหญ่ๆ ที่มีชื่อเสียง คนที่ไม่อยากไปวิหารที่มีชื่อเสียงมากๆ เพราะเกรงว่าคนจะแน่น ก็จะไปวัดที่มีชื่อเสียงรองๆ ลงมา เพราะฉะนั้นวิหารใหญ่ๆ ของชินโตจะถูกผลกระทบจากการย้ายถิ่นของประชากรน้อยกว่าวิหารเล็กๆ ทำให้วิหารเล็กๆ ต้องปรับตัว บางแห่งต้องรวมตัวกันในกลุ่มของวิหารเล็กด้วยกัน บางแห่งต้องหันไปหาแหล่งเงินสนับสนุนด้วยวิธีอื่นแทนที่จะรอการบริจาคเพียงอย่างเดียว และวิหารชินโตในเมืองบางแห่งที่พบว่าบริเวณรอบๆ วัดของตนกลายเป็นย่านธุรกิจ ก็จำเป็นต้องปรับกิจกรรมของวัดให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม เช่น จัดกิจกรรมสำหรับสมาชิกที่เป็นคนทำงานในย่านนั้น แทนที่จะเป็นกิจกรรมสำหรับผู้อยู่อาศัยในย่านเดียวกัน นอกจากนี้บางวิหารยังต้องยอมเสียที่ดินบางส่วนซึ่งเคยถือว่าเป็นบริเวณวัดที่ศักดิ์สิทธิ์ไปให้กับการพัฒนา ส่วนวิหารชินโตในเขตชนบทก็ประสบปัญหาชาติแคลนแรงงานที่จะร่วมในงานประจำปีต่างๆ

ส่วนวัดของศาสนาพุทธซึ่งได้สมาชิกจากการสืบทอดตามสายบรรพบุรุษ ได้มีการสำรวจสถานการณ์ของวัดพุทธใน 10 พื้นที่ทั่วประเทศญี่ปุ่นในปี 1989 โดยนิชิเรน ชู (Nishiren Shu)¹¹ ผลปรากฏว่าวัดในบริเวณที่ประชากรลดลงเรื่อยๆ นั้น สถานการณ์ของวัดก็ลำบากขึ้นเรื่อยๆ เพราะประชากรในหมู่บ้านมีแต่ผู้สูงอายุ ชาติผู้ที่จะบวชเป็นพระเพื่อสืบทอดกิจการต่อไป และชาติครอบครัวสมาชิกที่จะให้การสนับสนุนวัด แต่วัดพุทธในเขตเมืองไม่ถูกกระทบจากการกลายเป็นเมืองมากเท่าวิหารชินโต เพราะสมาชิกของวัดไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกันกับวัด แม้ว่าคนที่สมาชิกที่อยู่ห่างออกไปอาจจะเข้ามาร่วมกิจกรรมในวัดน้อยลงก็ตาม หลายๆ วัด

¹¹Ibid., p. 166

พยายามหาแหล่งเงินสนับสนุนจากแหล่งอื่นๆนอกจากจะรอการบริจาคเพียงอย่างเดียว เช่น ให้เช่าที่ดินทำธุรกิจ จัดงานแสดง ให้บริการต่างๆ

ในทางตรงกันข้าม การย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองมีผลในทางบวกต่อกลุ่มศาสนาใหม่ โดยเฉพาะในยุคเศรษฐกิจเติบโตตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา สมาชิกของศาสนาใหม่มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น กลุ่มริชโช โคเซไก (Rissho Koseikai) มีสมาชิกเพิ่มขึ้นจาก 1.4 ล้านคนในปี 1955 เป็น 6.5 ล้านคนในปัจจุบัน กลุ่มโซกะกักไก (Soka Gakkai) มีสมาชิกเพิ่มขึ้นจาก 1.5 ล้านครอบครัวในปี 1960 เป็น 8 ล้านครอบครัวในประเทศญี่ปุ่น และอีก 12 ล้านคนนอกประเทศ

การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองยังมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการนับถือศาสนาของชาวญี่ปุ่น กล่าวคือได้มีการสำรวจความสำนึกของประชาชนต่อศาสนาในเมืองใหญ่ เปรียบเทียบกับในหมู่บ้านเล็กๆ พบว่าประชาชนในเขตห่างไกลตัวเมืองมีความ 'เคร่งศาสนา' มากกว่าประชาชนในเมืองใหญ่ โดยอธิบายได้ว่าประชาชนในชนบทและหมู่บ้านเล็กๆ ได้สัมผัสกับธรรมชาติมากกว่า ได้รับรู้ถึงพลังอำนาจของธรรมชาติที่มีเหนือคนธรรมดา ส่วนคนในเมืองจะมีชีวิตประจำวันที่ยังพาธรรมชาติน้อยกว่า จึงไม่มีใครมีความสำนึกในอิทธิพลของธรรมชาติมากนัก

นอกจากนี้ประชาชนกลุ่มที่อพยพมาอยู่ในเมือง มักถูกตัดขาดจากสังคมเดิมของตนในชนบท ซึ่งมีความผูกพันกับวัดใดวัดหนึ่งในท้องถิ่นนั้น ทำให้คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ยังขาดฐานรากทางศาสนา และมักจะเป็นกลุ่มที่พวกศาสนาใหม่คอยจ้องจะดึงเข้ามาเป็นสมาชิก

ความเป็นมาโดยสังเขปของศาสนาพุทธในญี่ปุ่น

เนื่องจากสมาคมโซกะ กักไกมีปรัชญาความเชื่อตามแบบศาสนาพุทธ ผู้อ่านจึงน่าจะเข้าใจประวัติความเป็นมาของศาสนาพุทธบ้างเพื่อให้เข้าใจถึงที่มาของโซกะ กักไก

ศาสนาพุทธได้แพร่เข้ามาถึงญี่ปุ่นอย่างไม่เป็นทางการ โดยผ่านชาวจีนและเกาหลีที่เข้ามาติดต่อและทำมาหากินในญี่ปุ่นเป็นเวลานานก่อนศตวรรษที่ 6 แต่เราถือว่าศาสนาพุทธเผยแพร่ในญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการในศตวรรษที่ 6 โดยเจ้าชายโชโตกุ (Shotoku) ผู้ซึ่งส่งชาวญี่ปุ่นไปศึกษาที่ประเทศจีนเป็นจำนวนมาก เพื่อนำความรู้และวิทยาการจากจีนมาใช้ในการปกครองประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากความเจริญของราชวงศ์ซ่งและถังในประเทศจีนสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ปกครองญี่ปุ่น จนนำไปสู่การรับเอาระบบภูมิปัญญาจากจีนเข้ามาดัดแปลง โดยมีศาสนาพุทธเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมและสถาบันทางสังคมแบบของจีนให้แก่ญี่ปุ่น แต่ในยุคแรกๆนี้ความนิยมใน

ปรัชญาความเชื่อของพุทธยังเผยแพร่อยู่แต่ในกลุ่มชนชั้นสูง ศาสนาพุทธจึงถูกดัดแปลงและใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศ

ในสมัยนารา (Nara) ซึ่งถือว่าเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของญี่ปุ่นที่สร้างเลียนแบบปรัชญาการสร้างเมืองหลวงของจีน สถาบันทางศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองมาก ที่ปรึกษาหลายคนของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นพระ ได้มีการสร้างวัดและพระพุทธรูปจำนวนมากมาทั่วประเทศ และราชสำนักก็ใช้วัดเหล่านั้นเป็นศูนย์กลางที่รัฐจะดำเนินการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในส่วนภูมิภาค ความมุ่งหมายของผู้ปกครองในยุคนี้คือให้พุทธศาสนาเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันบ้านเมือง ซึ่งจะเสริมความแข็งแกร่งให้แก่สถาบันต่างๆของญี่ปุ่น¹² ในปลายศตวรรษที่ 8 พระสงฆ์มีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของราชสำนักมากจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้องมีการย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองเฮอัน (Heian หรือ เกียวโตในปัจจุบัน) เพื่อเลี่ยงอิทธิพลดังกล่าว

ศาสนาพุทธในสมัยนาราสามารถแบ่งออกได้เป็น 6 นิกาย ได้แก่ สันรอน ฮอสโซ เคะกอน โจจิตสุ คุชะ และริทสุ (Sanron, Hosso, Kegon, Jojitsu, Kusha and Ritsu) สามนิกายแรกเป็นแนวของมหายาน และสามนิกายหลังมีแนวทางของเถรวาท แต่การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมตามแบบของนิกายเหล่านี้ทำกันเฉพาะในวัดเท่านั้น สำหรับประชาชนทั่วไปพุทธศาสนาเป็นเรื่องของพิธีกรรมเพื่อความสงบสุข ความสนใจที่จะเรียนรู้ปรัชญาของศาสนาพุทธอย่างลึกซึ้งยังไม่เกิดขึ้น ทั้งๆที่มีพระที่เอาใจใส่ต่อกิจกรรมทางศาสนาอย่างจริงจัง ได้มีความพยายามที่จะรวมเอาลัทธิชินโตและพุทธศาสนาไว้ด้วยกัน โดยถือว่าเทพเจ้าในลัทธิชินโต พระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์เป็นองค์เดียวกัน ซึ่งเป็นแนวความคิดของพระเกียวคิ พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ผู้ซึ่งได้เดินทางเผยแพร่ศาสนาไปตามชนบท อิทธิพลของศาสนาพุทธมีผลต่อความเชื่อของชาวญี่ปุ่นโดยทั่วไปว่าโลกที่เราอยู่เป็นโลกของความทุกข์ และมีความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม

ในสมัยเฮอัน (Heian) ระบบการปกครองที่เลียนแบบมาจีนตั้งแต่ในยุคก่อนๆนั้นเริ่มส่อเค้าให้เห็นปัญหาในการบริหารงานมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจและการควบคุมดูแลการปกครองในส่วนภูมิภาค แต่สถานภาพของสถาบันทางพุทธศาสนายังคงมั่งคั่ง สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยนารา สถาบันทางศาสนาสามารถขอให้ราชสำนักมอบเอกสารแสดงความเป็นเจ้าของที่ดินตลอดกาลให้แก่องค์กรทางศาสนา¹³ ซึ่งช่วยให้ไม่ต้องเสียภาษีที่ดิน และยังพ้นจากการล่วงละเมิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย ในยุคนี้มีความนิยมในกลุ่มผู้ถือที่ดินรายย่อย ที่จะมอบที่ดินของตน

¹² เชซ พอล วารวีย์, "สมัยขุนนางในราชสำนัก" ใน ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น แปลโดย นันทนา กปิลกาญจน์ หน้า 40

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51

ให้แก่ผู้มีอำนาจในท้องถิ่นหรือวัด เพื่อแลกกับการคุ้มครอง มาในสมัยเฮอัน วัดต่างๆไม่ได้ถูกวางที่ดินเหล่านั้นคืน ในทางสังคมศาสนาพุทธยังอยู่ในฐานะที่มาของระบบภูมิปัญญาและระบบต่างๆ ของสถาบันที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชาวญี่ปุ่นมาตั้งแต่ปลายสมัยนารา จึงอยู่ในฐานะที่ค่อนข้างมั่นคงทางสังคม

ในสมัยเฮอันได้มีการพัฒนาการทางศาสนาสำคัญคือการก่อตัวของนิกายเทนได (Tendai) นำโดยท่านไซโจ (Saicho) หรือเดนเกียว ไตชิ (Dengyo Daishi) และนิกายชินกอน (Shingon) นำโดยท่านคุโค (Kukai) ผู้นำทั้งสองท่านได้เดินทางไปประเทศจีนเพื่อศึกษาศาสนาพุทธ เมื่อกลับมา ก็ได้ปรับแนวความคิดของตนให้เข้ากับสภาพของสังคมญี่ปุ่น และตั้งเป็นสำนักสงฆ์ขึ้น นิกายเทนไดก่อตั้งสำนักที่ภูเขาเฮอิเออิ (Hiei) เป็นนิกายที่เน้นแนวทางของมหายาน ให้ความสำคัญกับพระสังฆธรรมปุลนทริกสูตร (Lotus Sutra) โดยไม่ได้ปฏิเสธแนวความคิดของพุทธนิกายอื่น นิกายเทนไดนี้ยังมีอิทธิพลต่อการก่อตัวเป็นนิกายใหม่ของศาสนาพุทธในสมัยคามาคุระ ได้แก่ นิกายดินแดนสุชาวดี เซ็น และนิชิเรน

นิกายชินกอนได้รับอิทธิพลจากสำนักตันตระ (Tantrism) จากอินเดีย ซึ่งเน้นคำสอนเกี่ยวกับอภิปรัชญาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเวทมนตร์คาถา¹⁴

ทั้งสองสำนักนี้มีผู้ศรัทธาเข้ามาบวชเรียนเพิ่มจำนวนขึ้นมากมาย แม้ว่าผู้ก่อตั้งสำนักทั้งสองได้พยายามเคร่งครัดกับระเบียบวินัยของวัดแต่กลับปรากฏว่าพระลูกวัดมีความสนใจในเรื่องของศาสนาน้อยมาก แต่ต้องการที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกวัด ซึ่งบ่อยครั้งได้ทำการเดินขบวนไปยังเมืองหลวงเพื่อเรียกร้องเกี่ยวกับการตั้งพระราชอาคณະ หรือเรียกร้องขอให้คุ้มครองที่ดินเพิ่มเติมจากที่มีอยู่แล้ว¹⁵

ในช่วงปลายสมัยเฮอัน ความอ่อนแอของราชสำนักทำให้การบริหารราชการในส่วนท้องถิ่นย่ำแย่ลง ตามภูมิภาคเกิดการแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่าระหว่างตระกูลต่างๆที่มีอิทธิพล เพื่อแย่งชิงพื้นที่และความเป็นใหญ่ ในยุคนี้ได้เกิดระบบพระจักรพรรดิในสมณเพศขึ้นมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 11 กล่าวคือพระจักรพรรดิทรงสละราชสมบัติ แล้วทรงผนวชเป็นพระในพุทธศาสนา ซึ่งแทนที่จะหมดอำนาจพ้นไปจากทางโลก แต่กลับทำให้พระองค์มีบทบาทสำคัญทางการเมืองในราชสำนักมากขึ้น โดยการดำเนินการผ่านสำนักงานทางศาสนาในองค์พระจักรพรรดิซึ่งมีชื่อเรียกว่า "อินโจ"

¹⁴ Tamaru Noriyoshi, "Buddhism" in Religion in Japanese Culture. (Tokyo : Kodansha International, 1996), p.51-53

¹⁵ เอช พอล วาร์วี, "สมัยขุนนางในราชสำนัก" หน้า 56

ทั้งนี้เพราะพระจักรพรรดิในสมณเพศเป็นตำแหน่งที่ได้รับการยกย่องเทียบเท่ากับพระจักรพรรดินอกราชบัลลังก์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปด้วยความจงรักภักดีตั้งแต่ในสมัยเฮอันตอนต้น ซึ่งผู้ที่มีอาวุโสสูงจะได้รับการยกย่องว่าเป็นหัวหน้าที่แท้จริงในราชสำนัก ตำแหน่งพระจักรพรรดิในสมณเพศถูกยกเลิกไปในศตวรรษที่ 14 สมัยมุโรมะจิ

การมีตำแหน่งพระจักรพรรดิในสมณเพศขึ้นมา เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการที่ชนชั้นปกครองใช้ศาสนาพุทธเป็นเครื่องมือในการเสริมความเข้มแข็งให้กับสถาบันทางการเมือง

บทบาทของศาสนาพุทธในสังคมญี่ปุ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในยุคคามาคูระ (Kamakura) เนื่องจากแนวคำสอนและแนวการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดที่มีมาตั้งแต่สมัยนารานั้น ยุ่งยากซับซ้อนเกินกว่าประชาชนธรรมดาจะเข้าใจและปฏิบัติตามได้ นอกจากนี้การประพฤติปฏิบัติตนของพระสงฆ์ที่มักปฏิบัติตนอย่างฆราวาส ก็ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก ในขณะที่สังคมญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 12 เป็นยุคของความทุกข์ยาก ความวุ่นวายทางการเมือง ความหายนะจากการสู้รบและภัยธรรมชาติ ทำให้ประชาชนรู้สึกที่บ้านเมืองกำลังเข้าสู่กลียุค และต้องการแสงสว่างที่พึ่งเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ในภาวะเช่นนี้พุทธศาสนานิกายที่มีแนวคำสอนเรียบง่าย เน้นความหลุดพ้นโดยอาศัยบารมีของพระ แทนที่จะอาศัยการหลุดพ้นด้วยตนเองจึงได้รับการพัฒนาและเป็นที่ยอมรับขึ้นมา

ในยุคคามาคูระ มีผู้นำทางศาสนาที่ได้ก่อตั้งนิกายใหม่ขึ้นมา 4 คน คือ โฮเนน (Honen) ชินรัน (Shinran) โดเจ็น (Dogen) และนิชิเรน (Nichiren)¹⁶

พระโฮเนนได้ก่อตั้งนิกาย Jodo Shu หรือแดนสุชาวดี โดยพัฒนาแนวความคิดมาจากนิกายเนมบุตสุที่เผยแพร่เข้ามาจากประเทศจีนในศตวรรษที่ 9 ตามหลักคำสอนของนิกายแดนสุชาวดีนั้นผู้ปฏิบัติสามารถหลุดพ้นได้ด้วยการทำสมาธิ และสวดภาวนาคำว่า Namu Amida Butsu ด้วยความศรัทธาใน 3 ระดับคือ 1) ด้วยความจริงใจ ทุ่มเทอย่างบริสุทธิ์ใจ 2) ด้วยความเชื่อมั่นอย่างแท้จริง 3) ด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะไปเกิดในดินแดนของพระอะมิตะ เมื่อสิ้นชีวิตก็จะหลุดพ้นได้ทันที¹⁷ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ง่ายและได้ผลโดยตรง ไม่ต้องใช้เวลาฝึกฝนนาน

¹⁶ บุญยง ชื่นสุวิมล, "ศาสนากับสังคมญี่ปุ่น" ใน ญี่ปุ่นศึกษา (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, 2544), หน้า 100

¹⁷ E.Dale Saunders, Buddhism in Japan with an Outline of Its Origins in India, (University of Pennsylvania Press) p.196

จึงเป็นที่เผยแพร่ออกไปสู่ประชาชนทั่วไปได้อย่างดี แต่คำสอนเช่นนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสำนักอื่นๆ ไม่ให้ความสำคัญต่อบาปและการใช้กรรม

ชินรันเป็นผู้นำแนวทางของโฮเนนมาพัฒนานิิกายขึ้นใหม่อีกนิิกาย Jodo Shinshu ในศตวรรษที่ 13 ชินรันเกิดในตระกูลชั้นสูง แต่งงานและใช้ชีวิตคล้ายฆราวาส แนวทางของชินรันพยายามลดความแตกต่างระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส วิธีปฏิบัติและคำสอนก็ง่ายลงกว่าแนวทางของพุทธนิิกายเดิม คือนับถือพระอะมิเตเป็นหลัก ฟังฟังบารมีของพระอะมิเตมากกว่าการพยายามช่วยตนเองเพื่อความหลุดพ้น¹⁸ ความเชื่อตามแบบนิิกายแดนสุชาวดีใหม่นี้แพร่หลายในหมู่คนยากจนในทิศตะวันออกของประเทศ ได้กลายเป็นองค์การที่มีอำนาจมากองค์การหนึ่งในประเทศ มีกำลังทหารของตนเองและสามารถยึดและปกครองจังหวัดหนึ่งเอาไว้ได้¹⁹

โดเจ็นเป็นผู้ก่อตั้งนิิกายเซ็น ซึ่งมีรูปแบบที่ผิดไปจากสองนิิกายข้างต้น นิิกายเซ็นเน้นการใช้ชีวิตอย่างสันโดษ ปฏิเสธการเข้าไปยุ่งวุ่นวายกับกิจกรรมทางการเมือง ปกครองประเทศ เน้นการปฏิบัติ นั่งสมาธิและฝึกตนเพื่อความหลุดพ้น นิิกายเซ็นได้รับความนิยมโดยเฉพาะในกลุ่มนักรบ

นิชิเรนเป็นผู้นำทางศาสนาอีกคนหนึ่งที่มีแนวความคิดที่ทวนกระแสของสังคมในขณะนั้น นิชิเรนมองว่าโลกกำลังเข้าสู่ยุคสุดท้ายและศาสนาเป็นที่พึ่งของชนทุกชั้น ไม่ใช่เฉพาะแต่ชนชั้นปกครอง การหลุดพ้นเกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง ด้วยการให้ความเคารพในพระสูตร Myoho Rengekyo หรือ พระสังฆธรรมปณฺฑริกสูตร อย่างไรก็ตาม แนวความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาของนิชิเรน ทำให้กลุ่มผู้ปกครองญี่ปุ่นในขณะนั้นไม่ค่อยพอใจนิชิเรน แต่กลับปรากฏว่าในเวลาต่อมา นิิกายนิชิเรนได้รับความนิยมโดยประชาชนทั่วไปและแตกออกเป็นนิิกายย่อยๆ อีกหลายนิิกาย

อาจกล่าวได้ว่าในยุคคามาคูระ เป็นครั้งแรกที่ศาสนาพุทธได้เผยแพร่ออกไปในกลุ่มประชาชน น่าสังเกตว่าการแตกตัวออกเป็นนิิกายใหม่ที่มีคำสอนแหวกแนวต่างกันไปในยุคนี้ มีพัฒนาการเช่นเดียวกับการเกิดศาสนาใหม่ในยุคปัจจุบัน กล่าวคือเกิดขึ้นในช่วงที่ประชาชนมีความรู้สึกถึงความวุ่นวายและความทุกข์ยากจากภาวะทางโลก อีกทั้งนิิกายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้มีลักษณะที่คล้ายกันคือเรียบง่าย ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่กำลังวุ่นวาย ประชาชนต้องการที่พึ่งทางใจ

¹⁸ Ibid., p.156

¹⁹ เอช พอล วารวี, "สมัยตระกูลขุนนางทหาร", หน้า 78

สถาบันศาสนาถูกทำลายอย่างหนักจากความสับสนไม่มั่นคงทางการเมืองในยุคมุโรมะจิ ซึ่งเต็มไปด้วยการสงครามรบพุ่งแย่งชิงความเป็นใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลายสมัยมุโรมะจิซึ่งเป็นช่วงของสงครามกลางเมือง แม้แต่สำนักสงฆ์ของนิกายต่างๆยังมีการตั้งเป็นกองกำลังสู้รบกันเองและทำลายอำนาจของทหาร ด้วยความเชื่อว่าผู้ที่เสียชีวิตเพื่อศาสนาจะได้ขึ้นสวรรค์²⁰ เมื่อโนบุ나가พยายามจะรวบรวมประเทศญี่ปุ่นให้เป็นปึกแผ่นนั้น ยังได้ทำลายศูนย์กลางของศาสนาพุทธที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ภูเขาฮิเอะอิ (Hiei) นิกาย Tendai อย่างราบคาบ ผลของการทำลายศูนย์กลางของศาสนาทำให้เกิดเป็นนิกายย่อยๆอีกมากมายที่มีคำสอนที่แปลกออกไปจากคำสอนดั้งเดิม ซึ่งต่างก็อ้างว่าได้รับการสืบทอดจากพระเจ้าโดยตรง ในยุคของสงครามกลางเมืองเช่นนี้ มีเพียงนิกายเซ็นที่รอดพ้นมาจากการถูกทำลายโดยนิกายอื่นและฝ่ายทหาร เนื่องจากหลักความเชื่อที่ยึดความสันโดษ ละวางความโลภ พระเซ็นจึงเป็นผู้ที่สืบทอดวัฒนธรรมต่อมา อีกทั้งยังเป็นนิกายที่ได้รับความนิยมในกลุ่มผู้นำทหาร ได้รับความไว้วางใจให้เป็นที่ปรึกษา และยังคงทำการอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไป

ในยุคโตกุกาวะ ศาสนาคริสต์ซึ่งได้รับอนุญาตให้เผยแพร่คำสอนในญี่ปุ่นตั้งแต่ในช่วงก่อนหน้านี้อัน เพื่อถ่วงดุลอำนาจของศาสนาพุทธ เกิดมีการทะเลาะวิวาทกัน จนทำให้เกิดกระแสความไม่ไว้วางใจว่าจุดมุ่งหมายที่แท้จริงอาจเป็นการล่าเมืองขึ้นมากกว่า รัฐบาลโตกุกาวะจึงสั่งห้ามการสั่งสอนเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และหันมาส่งเสริมศาสนาพุทธซึ่งกลายเป็นศาสนาประจำชาติ แม้จะแตกออกเป็นหลายนิกายก็ตาม พุทธศาสนาถูกนำมาใช้ในการควบคุมประชาชน โดยให้ประชาชนต้องมาลงทะเบียนไว้กับวัดใดวัดหนึ่งในท้องถิ่นของตน ซึ่งเป็นที่มาของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวญี่ปุ่นกับวัด และหมายรวมถึงการสนับสนุนที่วัดสามารถคาดหวังได้จากครอบครัวญี่ปุ่น ในยุคสมัยต่อมาด้วย ในขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ควบคุมวัดอย่างเข้มงวด เจ้าหน้าที่ของวัดและพระต้องอยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองโดยรัฐบาล โดยหน่วยงานที่เรียกว่า Commissioner for Ecclesiastical Affair²¹ นอกจากนี้สำนักต่างๆทางพุทธศาสนายังได้รับเงินช่วยเหลืออีกด้วย หากมองในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับรัฐ อาจกล่าวได้ว่าในยุคโตกุกาวะศาสนาพุทธอยู่ในสถานะทั้งเป็นฝ่ายที่ถูกควบคุมโดยรัฐ และเป็นฝ่ายที่ถูกใช้ในการควบคุมประชาชน

ในช่วงปลายสมัยของโตกุกาวะ สังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านความเป็นเมือง วิถีชีวิต อาชีพและวัฒนธรรมของชาวเมืองแตกต่างไปจากชาวชนบท

²⁰ Masaharu Anesaki, *History of Japanese Religions : With Special Reference to the Social and Moral Life of the Nation* (Kegan Paul International, 1975), p.230

²¹ *ibid.*, p.260

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์กับวัดหรือกลุ่มศาสนาเดิมมีความห่างเหินกันออกไปเมื่อชาวชนบทย้ายออกจากท้องถิ่นของตนออกมาอยู่ในเมือง ลักษณะเช่นนี้ทำให้มีนักบุญเกิดขึ้นและมีชื่อเสียงโด่งดังหลายราย ซึ่งมีแนวคำสอนที่เหมาะสมกับชาวบ้านในแต่ละกลุ่มแต่ละท้องถิ่น

ศาสนาพุทธถูกกลบตบหายไปโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้นำในยุคนั้นต้องการเน้นความรักชาติ ศาสนาพุทธจึงถูกมองว่าเป็นศาสนาที่มาจากต่างประเทศ และชินโตได้รับการยกย่องขึ้นมาแทน จนหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง รัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นจึงได้แบ่งแยกรัฐกับศาสนาออกจากกันและได้ให้เสรีภาพแก่ชาวญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกศาสนาสามารถเผยแพร่ปรัชญาความเชื่อของตนเองได้อย่างเสรี อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเนื่องมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้ชาวบ้านอพยพเข้าสู่ตัวเมืองมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับชาวบ้านห่างเหินกันไป ในชนบทวัดและพระชาดการสนับสนุนจากชาวบ้านซึ่งมีจำนวนลดน้อยลงเช่นกัน ในเมืองความผูกพันระหว่างวัดกับชาวเมืองก็ไม่แน่นแฟ้นเท่ากับวัดเดิมที่เคยมีความผูกพันกันในชนบท แต่ศาสนาใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังซึ่งได้แตกแนวความคิดมาจากศาสนาพุทธในยุคก่อนๆกลับได้รับความนิยมและเจริญรุ่งเรืองไม่น้อยกว่าวัดของศาสนาพุทธเอง

สรุปลักษณะเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับสังคมญี่ปุ่น

1. ศาสนาพุทธมักถูกมองว่าเป็นวัฒนธรรมความเชื่อของต่างชาติ เป็นทางผ่านที่อารยธรรมของจีนจะได้เผยแพร่เข้ามาในญี่ปุ่น
2. ลักษณะการรับศาสนาพุทธเข้ามาสู่สังคมเริ่มจากเจ้านายชนชั้นสูงก่อน แล้วจึงเผยแพร่ต่อไปถึงประชาชนทั่วไปในสมัยคามาคุระ
3. ศาสนาพุทธมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับการเมืองการปกครอง ทั้งในฐานะผู้นำ ผู้ให้ความสนับสนุน และในฐานะผู้ที่ถูกควบคุม
4. เป็นที่เข้าใจกันว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สืบทอดตามตระกูล ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับชาวญี่ปุ่นเกิดขึ้นในระดับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน จะเห็นได้ชัดเจนเมื่อพิจารณาพิธีกรรมสำหรับผู้ตาย ซึ่งวัดจะเป็นผู้จัดการดูแลพิธีศพให้ทั้งหมด จนในปัจจุบันการจัดพิธีศพจะกลายเป็นหน้าที่หลักของวัดไปทีเดียว²²

²² Tamaru Noriyoshi, Religion in Japanese Culture p.46

5. การที่พุทธศาสนามีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับการเมืองการปกครอง เมื่อเราศึกษาศาสนาพุทธในสังคมญี่ปุ่น เราจะได้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างพัฒนาการของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในระบบการเมือง กับพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง พุทธศาสนาเติบโตและตกต่ำไปตามสถานการณ์ทางการเมือง แต่ในด้านความศรัทธาที่ชาวญี่ปุ่นมีต่อปรัชญาพุทธนั้น นับตั้งแต่เริ่มมีการเผยแพร่เฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงของญี่ปุ่น ต่อมาก็เป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวบ้านทั่วไปมากขึ้น และหลักปรัชญาพุทธยังเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในปัจจุบัน

สมาคมสร้างคุณค่า (Soka Gakkai)

สมาคมสร้างคุณค่า หรือโซกะกักไกเป็นสมาคมทางศาสนาพุทธที่มีความเชื่อตามแนวของนิชิเรน (Nichiren) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของศาสนาพุทธนิกายมหายานในประเทศญี่ปุ่น โซกะกักไกเริ่มก่อตั้งในทศวรรษ 1930 ในลักษณะที่เป็นกลุ่มเพื่อการศึกษา มีชื่อว่า โซกะ เคียวคุ กักไก (Soka Kyoiku Gakkai) หรือสมาคมการศึกษาเพื่อสร้างคุณค่า โดยนายทสึเนซาบуро มะคิกุชิ (Tsunesaburo Makiguchi) ซึ่งเป็นครูที่อุทิศตนให้แก่การปฏิรูปการศึกษา มะคิกุชิมีความเห็นว่าการศึกษาระบบการศึกษาของญี่ปุ่นเดิมที่เน้นความจำมากกว่าการวิเคราะห์วิจารณ์ เป็นแนวทางที่ไม่ถูกต้อง การศึกษาควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้แสดงศักยภาพของแต่ละคนออกมาได้อย่างเต็มที่ มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่สามารถสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองได้

เนื่องจากแนวการสอนของสมาคมฯขัดกับแนวทางของรัฐบาลญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง กิจกรรมของสมาคมจึงถูกกดดัน ปรามปราม ผู้นำของสมาคมถูกจับกุมคุมขัง แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง กิจกรรมของสมาคมจึงได้เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งและขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนชื่อสมาคมเป็น “โซกะ กักไก” หรือสมาคมสร้างคุณค่า และเมื่อสังคมโลกมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น สมาคมสร้างคุณค่าก็ได้ขยายกิจกรรมออกไปสู่สังคมโลก มีการตั้งสมาคมสร้างคุณค่าขึ้นในอีกหลายประเทศเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1975 เป็นต้นมา ในปัจจุบันสมาคมสร้างคุณค่านานาชาติ หรือ Soka Gakkai International, SGI มีสาขา 77 สาขาอยู่ในประเทศต่างๆถึง 177 ประเทศและดินแดน มีสมาชิกในประเทศญี่ปุ่น 8,210,000 ครอบครัว²³

²³ "Statistic" (On-line) Available from

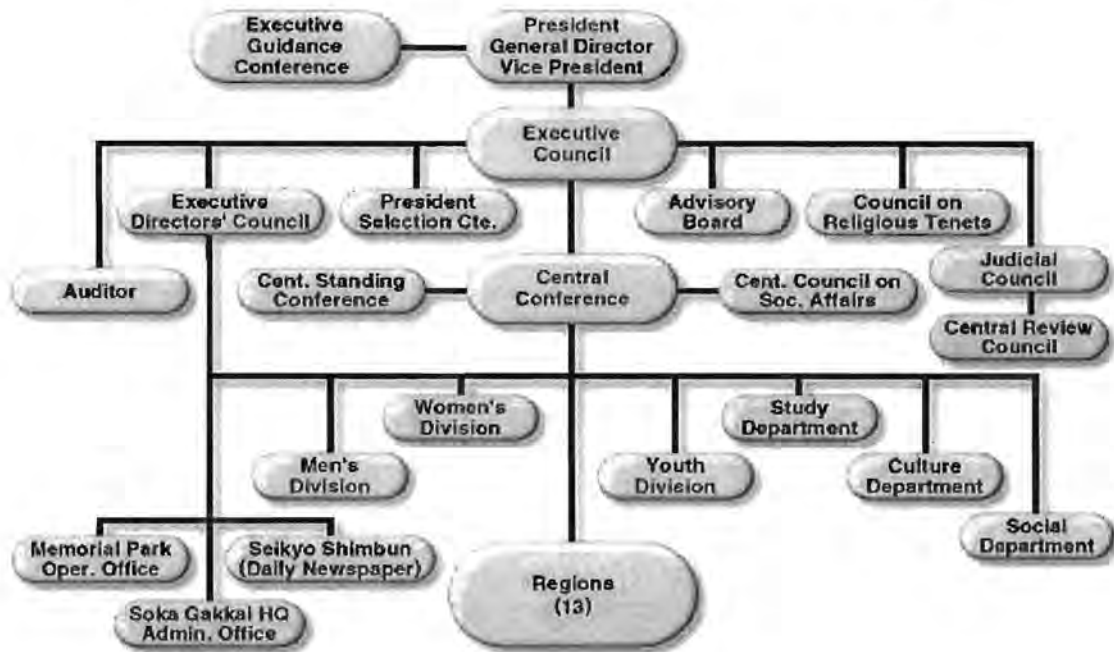
www.Sokagakkai.or.jp/htm1/sg_today1/organization1/stats1.html. [June 23, 2001]

แบ่งเป็น	กลุ่มชายหนุ่ม	2,730,000 คน
	กลุ่มผู้หญิง	1,670,000 คน
	กลุ่มศึกษาระดม	2,600,000 คน
	สมาชิกในต่างประเทศ	1,502,000 คน
	อเมริกาเหนือ	352,000 คน
	อเมริกากลาง	15,000 คน
	อเมริกาใต้	226,000 คน
	เอเชีย/โอเชียเนีย	858,000 คน
	ยุโรป	41,000 คน
	ต.อ.กลาง/แอฟริกา	10,000 คน

การจัดโครงสร้างขององค์กร

สมาคมสร้างคุณค่ามีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงโตเกียว และมีสาขาอยู่ในจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ สำนักงานสาขากับสำนักงานใหญ่จะมีการติดต่อประสานงานกันตลอดเวลา โดยสำนักงานใหญ่รับทราบข้อมูลและความคิดเห็นจากสาขาต่างๆ มาประมวลเพื่อจัดทำแนวนโยบายหลัก ซึ่งสำนักงานสาขาก็จะรับไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

แผนภูมิที่ 2.1 โครงสร้างการบริหารในส่วนกลางของสมาคมสร้างคุณค่า

ที่มา : Administrative Structure (On-line) Available from www.en.sokagakkai.or.jp/html3/sg_today3/o.../structure_admin3.html [November 2, 2001]

ในส่วนกลาง หน่วยงานที่มีอำนาจตัดสินใจสูงสุดคือ คณะกรรมการบริหาร (Executive Council) มีหน้าที่กำหนดเป้าหมายและโครงการในแต่ละปี พิจารณานุมัติเกี่ยวกับกิจการเจ้าหน้าที่และการเงิน และดูแลกิจกรรมต่างๆของส่วนกลาง

ที่ประชุมใหญ่ (Central Conference) ประกอบด้วยประธานสมาคม หัวหน้าในระดับจังหวัดและผู้แทนจากเขตต่างๆ นอกจากนี้ในระดับจังหวัดและท้องถิ่นต่างๆยังมีคณะกรรมการบริหารของตนเอง เพื่อพิจารณาและให้การสนับสนุนกิจกรรมในระดับท้องถิ่น

แผนภูมิที่ 2.2 การจัดแบ่งโครงสร้างในการบริหารในระดับท้องถิ่น

ที่มา Organization Structure (On-line) Available from :

www.en.sokagakukai.or.jp/html3/sitemap3/sg.3f..html. [November 2, 2001]

ในระดับท้องถิ่น สำนักในจังหวัดต่างๆจะแบ่งออกเป็นโซน ในแต่ละโซนแบ่งย่อยลงไปอีก เป็น สำนักงานใหญ่ เขต (Chapters) ตำบล (Districts) หมู่บ้าน (Blocks) โดยมีหมู่บ้านเป็นหน่วยเล็กที่สุด แต่ละระดับมีคณะกรรมการบริหารของตนเอง ระดับแขวงเป็นองค์กรบริหารที่เล็กที่สุด มีการประชุมกันทุกเดือน กิจกรรมในระดับเขตจะเป็นการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อหาฉันทามติเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆจากการประชุมคณะกรรมการบริหารระดับแขวง ผู้ที่จัดการประชุมคือสมาชิกด้วยตัวเอง และกิจกรรมต่างๆของสมาคมก็ใช้อาสาสมัครเป็นผู้ดำเนินงาน

ในแต่ละระดับจะมีการแบ่งสมาชิกออกเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มผู้ชาย กลุ่มผู้หญิง กลุ่มวัยรุ่นชาย กลุ่มวัยรุ่นหญิง แต่ละกลุ่มต่างจัดการประชุมและกิจกรรมของตนเอง ทั้งนี้เพราะความสนใจของคนต่างเพศต่างวัยย่อมแตกต่างกันไป และวิธีนี้ยังเป็นโอกาสที่สมาคมจะได้คัดเลือกผู้นำจากกลุ่มวัยรุ่นที่มีศักยภาพที่จะทำงานในระดับสูงขึ้นไป การจัดโครงสร้างขององค์กรในลักษณะนี้นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพแล้ว ยังเอื้อประโยชน์ต่อการอบรมสั่งสอนและปฏิบัติธรรมะด้วย

ประวัติความเป็นมาโดยย่อของสมาคมสร้างคุณค่า

สมาคมโซกะ กักไกในปัจจุบันถือกำเนิดขึ้นโดยนักการศึกษาในยุคปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือยุคเมจิ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศญี่ปุ่นกำลังอยู่ในช่วงของการปรับตัวให้ทันโลกตะวันตก การศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงนั้นจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองในการพัฒนาอุตสาหกรรม นายมะคิกุชิ (Makiguchi) ซึ่งเป็นครูที่คลุกคลีอยู่ในแวดวงการศึกษา ไม่เห็นด้วยกับการจัดการศึกษาในแนวของรัฐบาล ได้จัดทำหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาในแนวใหม่ขึ้น (Soka Kyoikugaku Taikei หรือ ระบบการศึกษาเพื่อการสร้างคุณค่า) โดยเน้นว่า สังคมที่สมมูลจะต้องมาจากระบบการศึกษาที่เน้นความสุขส่วนบุคคล ประโยชน์ส่วนบุคคล และความรู้สึก รับผิดชอบต่อสังคม

แนวความคิดของนายมาคิกุชิได้พัฒนาต่อมาโดยดึงเอาแนวคิดทางศาสนาของนิชิเรนเข้ามาประยุกต์และจัดตั้งสมาคมการศึกษาเพื่อสร้างคุณค่า (Soka Kyoiku Gakkai) ขึ้นในค.ศ.1937 แต่ประเทศญี่ปุ่นในยุคนี้กำลังเตรียมตัวเข้าสู่สงคราม ผู้ปกครองของญี่ปุ่นไม่ต้องการให้ใครก่อตัวเป็นกลุ่มที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับรัฐบาล นายมะคิกุชิจึงถูกจับกุมและเสียชีวิตในคุกขัง สมาคมถูกปราบปรามและยุบไปในปี 1943 ในยุคแรกนี้ภาพของความเป็นสมาคมทางศาสนายังไม่ปรากฏภาพที่ชัดเจนนัก

โจเซ โทดะ (Josei Toda) ประธานคนที่สองของสมาคมโซกะ กักไกซึ่งฟื้นฟูสมาคมขึ้นใหม่ภาพหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เล็งเห็นความสำคัญของการมีหลักคำสอนที่ชัดเจน และมีแนวปฏิบัติที่แน่นอน²⁴ สมาคมสร้างคุณค่ามีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับสำนักนิชิเรนโชชู (Nichiren Shoshu) มากขึ้นและได้เริ่มมีการสอนพระสังฆธรรมปุนชริกสูตร (Lotus Sutra) และผลงานของนิชิเรนอย่างจริงจังซึ่งมีผลให้สมาคมมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจำนวนมากมายถึง 750,000 ครอบครัวในปี 1958

แนวการสอนของโทดะเปรียบเทียบความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นในยุคหลังสงครามโลกเสมือนหนึ่งความทุกข์ยากในยุคของนิชิเรน โดยมีภาพของสังคมในอุดมคติ (Kosen-rufu) ว่าเป็นหลักการของศาสนาพุทธจึงมีความสุขและสันติ เพราะฉะนั้นสมาชิกของโซกะ กักไกจึงควรเผยแพร่หลักการของศาสนาเพื่อเปลี่ยนให้ชาวโลกหันมาเป็นสมาชิกสมาคมสร้างคุณค่า (Shakubuku) เพื่อให้เกิดสันติสุขในโลก โทดะได้อ้างว่าวิธีการ Shakubuku นี้ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มสมาชิก

²⁴ Richard Hughes Seager, "Soka Gakkai and Its Nichiren Humanism" in Buddhism In America (New York : Columbia University Press, 1999) p.74

ของสมาคมหรือเพื่อการขยายตัวของสมาคม แต่จะเป็นวิธีที่จะทำให้สมาชิกได้รับความสุข ได้รับความ
ผลตอบแทนทางจิตวิญญาณ²⁵

เมื่อโจเซ โทตะเสียชีวิตในปี 1958 ประธานของโซกะ กักไกคนต่อมาคือ ไดซากุ อิเคดะ
(Daisaku Ikeda) ในยุคนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักนิชิเรนโซชูกับโซกะกักไกเป็นไปอย่างไม่
ราบรื่น โซกะ กักไกปรับกระบวนกันใหม่ อิเคดะแปลความหมายของ Kosen-rufu เสียใหม่ว่า
หมายถึงการเผยแพร่คำสอนของศาสนาพุทธแบบนิชิเรนออกไปทั่วโลก ซึ่งนำไปสู่การขยายตัวของ
โซกะ กักไกออกไปนอกประเทศญี่ปุ่นในทศวรรษ 1960 (น่าสังเกตว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วใน
ยุคนี้ ตรงกันกับยุคของการขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น ปรัชญาการณีนี้น่าจะ
สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชาวญี่ปุ่นในขณะนั้นว่า ยุคนั้นเป็นยุคของโอกาส หรือยุคที่ทุกสิ่งทุก
อย่างเป็นจริงได้) อิเคดะมีแนวการพัฒนาโซกะ กักไกคล้ายๆกับแนวของมะคิกุชิ คือให้ความสำคัญ
กับการศึกษา มีการจัดตั้งสำนักงานทางด้านวัฒนธรรมขึ้นเพื่อเน้นกิจกรรมการสร้างคุณค่า และได้
ก่อตั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยของตนเอง นอกจากนี้โซกะ กักไกยังจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้น
เรียกว่า พรรคโคเมโต (Komeito) ซึ่งแม้ว่าในทศวรรษ 1970 พรรคโคเมโตได้แยกตัวออกจากโซกะ
กักไกแล้ว แต่สมาชิกพรรคส่วนใหญ่ก็เป็นสมาชิกโซกะ กักไก และสมาคมโซกะ กักไกเองก็ให้การ
สนับสนุนพรรคโคเมโต โดยเฉพาะในด้านแนวความคิดและการส่งเสริมให้สมาชิกโซกะ กักไกเลือก
ผู้แทนจากพรรคโคเมโต

แนวความคิดทางศาสนาที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชน

โซกะ กักไกเป็นกลุ่มศาสนาใหม่ที่มีแนวปรัชญาความเชื่อตามหลักของศาสนาพุทธนิกาย
นิชิเรน ในเบื้องต้น หากเรามองในส่วนที่นิชิเรนเป็นปรัชญาความเชื่อที่แตกออกมาจากศาสนาพุทธ
ลัทธิมหายาน เราจะพบว่าลัทธิมหายานก็มีแนวคำสอนที่เน้นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
โดยให้คนทำตนเป็นพระโพธิสัตว์ทำหน้าที่ช่วยชาวโลกให้เข้าสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์โดยตนเป็น
คนสุดท้าย คำสอนในแนวมหายานจึงเอื้อต่อการพัฒนาที่อาศัยชาวบ้านช่วยเหลือตนเองและ
ชุมชน

นอกจากนี้นิชิเรนยังมีแนวคำสอนที่เน้นสันติสุขของสังคมและประเทศ สอนเกี่ยวกับ
ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับกิจการของรัฐและชาติ Sato Hiroo ได้อธิบายว่าเมื่อนิชิเรนพูดถึง
ชาตินั้น นิชิเรนหมายถึงแผ่นดินและประชาชนผู้ซึ่งมีความเชื่อถือศรัทธาในศาสนาพุทธจึงจะช่วย

²⁵ Ibid, p. 74

ให้ศาสนาพุทธดำรงอยู่ได้²⁶ นิชิเรนมีความเชื่อว่าการพัฒนาตนเองจะนำไปสู่การปรับปรุงสภาพต่างๆที่แวดล้อมบุคคลนั้นให้ดีขึ้นด้วย การมองเห็นประชาชนว่าเป็นส่วนที่สำคัญต่อความสงบของประเทศนี้ เป็นจุดเด่นทางปรัชญาของนิชิเรน ซึ่งผิดจากความคิดของชาวญี่ปุ่นทั่วไปในยุคนั้นที่มักจะมองว่า 'ชาติ' หมายถึงผู้ปกครองหรือราชสำนัก ไม่รวมถึงประชาชนทั่วไป ความเจริญรุ่งเรืองของชาติหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของสถาบันการปกครอง แต่ในปัจจุบันแนวความคิดของนิชิเรนกลับเป็นแนวคิดที่เหมาะสม ซึ่งรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นถือว่าประเทศญี่ปุ่นเป็นของประชาชนชาวญี่ปุ่น ผู้ปกครองประเทศเป็นผู้ที่ได้รับอำนาจจากประชาชน จะต้องใช้อำนาจนั้นเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ประชาชนจึงเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบในการปกครองตนเอง แนวความคิดแบบนี้จึงเป็นแนวคิดให้ความสำคัญต่อประชาชนทั่วไป ส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมโดยรวม

ในส่วนของสมาคมสร้างคุณค่า คำสอนที่มีอิทธิพลต่อความพยายามที่จะพัฒนาตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคมพอสรุปได้คือ คำสอนเกี่ยวกับ "กรรม" โชกะ กักไกไม่เน้นว่ากรรมคือสิ่งที่ทำให้ชีวิตในปัจจุบันต้องทนทุกข์ทรมาน ในอีกด้านหนึ่ง "กรรม" เป็นสิ่งที่ทำให้เรามั่นใจได้ว่าอนาคตของเราอยู่ในมือเราเอง "กรรมและผลของกรรมเกิดขึ้นและมีผลอย่างต่อเนื่องต่อเราอยู่ตลอดเวลา กรรมเป็นสิ่งที่มีความยืดหยุ่นสิ้นไหล เราเป็นผู้สร้างปัจจุบันและอนาคตด้วยการดำเนินชีวิตตามทางที่เราเลือกในทุกขณะ"²⁷ มนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเอง แทนที่จะเอาแต่โทษตนเองและยอมตกเป็นเหยื่อของความรู้สึกว่าตนไม่สามารถแก้ไขอะไรได้

ผู้ก่อตั้งสมาคมสร้างคุณค่ายังได้สอนไว้ว่า มนุษย์ควรแสวงหาและสร้างคุณค่าสามประการ ได้แก่ ความงาม (beauty) ผลประโยชน์ (benefit) และความดี (goodness) "ความงาม" หมายถึงคุณค่าทางผัสสะซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับมาโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส "ผลประโยชน์" หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับสภาพแวดล้อมภายนอกซึ่งทำให้นุคคลนั้นสามารถดำรงอยู่และพัฒนาชีวิตได้ "ความดี" หมายถึงการกระทำของแต่ละบุคคลด้วยความสมัครใจซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนซึ่งเป็นที่ยุติธรรมทั้งหลายมาอยู่รวมกัน²⁸ สมาชิกของสมาคมฯต้องแสวงหาคุณค่าเหล่านี้ ต้องสร้างความสมดุลระหว่างประโยชน์

²⁶ Sato Hiroo, "Nichiren's View of Nation and Religion" in Japanese Journal of Religious Studies. Vol.26 No.3-4. (Fall 1999) : 312

²⁷ "Karma". (on-line) Available from www.en.sokagakkai.or.jp/html1sg_today1/philosophy1/karma1.html [March 2, 2002]

²⁸ ประทุม อังกุลโรหิต, "นิชิเรนกับกลุ่มโชกะ กักไก" ใน วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 28 ฉบับพิเศษ, (กันยายน 2542)

สวนตนและประโยชน์ส่วนรวม ไคซาคุ อิเคดะประธานสมาคมโซกะกั๊กไคระหว่างประเทศ ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า "ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ ความสุขที่เราพึงจะได้รับไม่ใช่ความสุขเพื่อตัวเราเองหรือบุคคลที่อยู่ใกล้ตัวเรา แต่เป็นความสุขของเพื่อนและสมาชิกคนอื่นๆ ไม่มีวิธีไหนจะดีไปกว่าการสวดมนต์ และอุทิศตนเพื่อความสุขของผู้อื่น"²⁹

อนึ่ง สมาคมสร้างคุณค่ายังมีคำสอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีใจความว่า มนุษย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งแวดล้อม (Esho funi) "ชีวิต" หมายถึงตัวเราซึ่งกำลังได้รับผลของกรรมในอดีต และสามารถจะสร้างกรรมใหม่สำหรับอนาคตได้ "สิ่งแวดล้อม" คือภาวะที่ผลของกรรมกระทบต่อชีวิต บุคคลที่มีจิตใจที่ดีจะสามารถช่วยให้สิ่งแวดล้อมรอบตัวเราอบอุ่นเป็นมิตรและน่าอยู่ สิ่งที่เราจะให้แก่สังคมและแผ่นดินได้คือการปรับสภาพชีวิตของเรา ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความโกรธ ความโลภ และความกลัว เมื่อเราใช้ปัญญา ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว เราจะพบว่าสภาพแวดล้อมของเราเกื้อหนุนและเกื้อกูลต่อชีวิต³⁰

เราจะเห็นว่าจากปรัชญาต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว สมาคมสร้างคุณค่าสนับสนุนให้สมาชิกรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเอง แทนที่จะปล่อยให้ดำเนินไปตามยถากรรม ตามความเชื่อในเรื่องของ "กรรม" ต้องแสวงหาคคุณค่าทั้งสามประการซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองแล้ว ยังต้องเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อม และชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ ทั้งนี้เมื่อบุคคลมีจิตใจที่ดีมีสันติสุข สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับมนุษย์ก็จะดีขึ้นด้วย คำสอนที่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเมืองน่าอยู่ยังปรากฏให้เห็นได้จากหลักการของ SGI 10 ประการคือ

1. SGI ต้องเสริมสร้างสันติภาพ วัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของมวลมนุษยชาติโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของชีวิต
2. SGI ซึ่งตั้งอยู่บนอุดมคติของความเป็นพลเมืองโลกจะต้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานและปราศจากการแบ่งแยกบุคคลในทุกด้าน
3. SGI จะต้องเคารพและปกป้องเสรีภาพทางศาสนาและการแสดงออกทางศาสนา

²⁹ สัมภาษณ์ Rie Tsumura "What motivates SGI members to become involved in Altruistic Activities" ธันวาคม 2542

³⁰ "Oneness of self and environment" Available from www.en.sokagakkai.or.jp/html1/sg_today1/sg_today1/philoso.../shofuni1.htm [March 1, 2002]

4. SGI จะต้องส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาพุทธของนิชิเรน ไดโชนิน โดยผ่านการแลกเปลี่ยนในระดับสามัญชนทั่วไป ซึ่งด้วยวิธีการนี้จะช่วยเสริมสร้างความสุขให้แก่ปัจเจกบุคคล

5. SGI จะดำเนินการโดยผ่านสมาคม (โซกะกักไก) ที่เป็นสมาชิกขององค์กรให้ช่วยกระตุ้นสมาชิกในการเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่สังคมในฐานะพลเมืองดีของสังคมนั้น

6. SGI จะต้องเคารพความเป็นอิสระและอำนาจเด็ดขาดในการดำเนินงานของสมาคมโซกะกักไกที่เป็นสมาชิกขององค์กร ทั้งนี้โดยเป็นไปตามสภาวะเงื่อนไขในแต่ละประเทศ

7. SGI ซึ่งตั้งอยู่หลักแห่งขั้วตติจะต้องเคารพศาสนาอื่น ให้การสนทนาและร่วมมือกับศาสนาเหล่านั้นเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษยชาติ

8. SGI จะต้องเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมและส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสังคมนานาชาติที่มีความกลมกลืนและความเข้าใจซึ่งกันและกัน

9. SGI จะต้องส่งเสริมการรักษาธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมโดยมีอุดมคติของการอิงอาศัยซึ่งกันและกันในพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

10. SGI จะต้องอำนวยความสะดวกในด้านส่งเสริมการศึกษา การแสวงหาความจริงและการพัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการ ทั้งนี้เพื่อให้ปัจเจกบุคคลทั้งหลายได้ขัดเกลาบุคลิกภาพของตนและเต็มคำความสุขในชีวิต

แม้ว่าในทางปรัชญาสมาคมสร้างคุณค่ายึดถือปรัชญาของนิชิเรน แต่ในทางปฏิบัติสมาคมสร้างคุณค่ามีแนวทางของตนเอง ซึ่งในแนวทางปฏิบัติที่เน้นการเสริมพลังให้แก่ประชาชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม สะท้อนให้เห็นได้จากบทสรุปเกี่ยวกับสมาคมสร้างคุณค่าซึ่งทางสมาคมได้ตีพิมพ์เผยแพร่ ดังนี้

1. โซกะ กักไกเริ่มต้นจากกลุ่มนักการศึกษาที่มุ่งหวังจะปฏิรูปการศึกษาของญี่ปุ่นให้ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ และกระบวนการเรียนรู้ที่มีเด็กเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะช่วยให้เด็กมีความคิดเป็นตัวของตัวเอง และจะช่วยให้สังคมปรับตัวไปในทางที่ดีขึ้น

2. ในสังคมที่แสวงหาแต่อำนาจและยศศักดิ์ โซกะ กักไกจะเป็นสมาคมเพื่อประชาชนธรรมดา โดยประชาชนด้วยตนเอง มีปรัชญาที่ยึดมั่นในความเท่าเทียมกันของมนุษย์ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ซึ่งยังไม่ได้นำออกมาใช้ทั้งหมด แนวหน้าของสมาคมสร้างคุณค่าคือ องค์กร

ระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า 'Block' ผู้นำของสมาคมจะได้รับการย้ำเตือนเสมอว่าตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะสนับสนุนประชาชนในระดับ 'แนวหน้า' นี้

3. เหนือสิ่งอื่นใด สมาคมสร้างคุณค่าเป็นสมาคมเกี่ยวกับการเสริมพลังแก่ประชาชน สมาชิกแต่ละคนจะได้รับการส่งเสริม ตั้งแต่เริ่มต้นให้ใช้หลักการของพุทธในการเข้าไปสัมพันธ์กับสมาชิกของสังคม สมาชิกใช้วิธีการฝึกตนตามแบบพุทธ เพื่อให้เกิดปัญญา ความกล้าหาญ และความมั่นใจที่จะทำงานเพื่อปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น หรือเพื่อต่อสู้กับความไม่ถูกต้องในที่ทำงานและอื่นๆ (การให้ความสำคัญกับปัจเจกชน และการสนับสนุนให้สมาชิกมีความคิดเป็นของตัวเองนี้เป็นสิ่งที่ขัดกับวัฒนธรรมของสังคมนิปปูน)

4. บทบาทของผู้หญิงเป็นเสมือนกระดูกสันหลังของสมาคมฯ ในขณะที่สังคมนิปปูนเป็นสังคมที่ยกย่องผู้ชายเป็นใหญ่ แต่สมาคมสร้างคุณค่าจะเกื้อหนุนบทบาทของผู้หญิง ทั้งในครอบครัวและในที่ทำงาน

5. สมาคมสร้างคุณค่าให้ความสำคัญต่อพลังของวัยรุ่น แม้ว่าในสังคมนิปปูน 'อาวูโส' จะเป็นสิ่งที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด แต่สมาคมสร้างคุณค่าจะส่งเสริมให้วัยรุ่นมีบทบาทอย่างแข็งขันในสังคม

6. กิจกรรมหลักของสมาคมคือการประชุมประจำเดือนของสมาชิกระดับท้องถิ่น ในการประชุมนี้ สมาชิกทุกวัยและทุกสาขาอาชีพจะมาร่วมพูดคุยกันเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับปรัชญาของพุทธ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในหัวข้อที่เป็นที่สนใจร่วมกัน

แนวทางปฏิบัติเช่นนี้มีส่วนช่วยส่งเสริมโดยตรงต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ ในข้อ 6 การประชุมร่วมกันทุกเดือนของสมาชิกในระดับท้องถิ่นช่วยให้เกิดการรวมตัวกันของเพื่อนบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน มีความผูกพันต่อพื้นที่เดียวกันและรับทราบปัญหาของท้องถิ่นร่วมกัน และในข้อ 3 การส่งเสริมให้สมาชิกทำงานเพื่อปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นเป็นจุดสำคัญที่ส่งเสริมให้สมาชิกของสมาคมฯ ตั้งตัวที่จะร่วมกัน ทั้งกับเพื่อนสมาชิกด้วยกันและกับเพื่อนบ้านอื่นๆ ทั้งในฐานะผู้นำและผู้ร่วมงาน ประกอบกิจกรรมเพื่อบรรเทาปัญหาของท้องถิ่น เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อาจมีการปรับปรุงทิศทางและแนวทางให้เข้ากับยุคสมัยและความต้องการที่เปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ โดยต้องอาศัยสมาชิกซึ่งเป็นชุมชนในพื้นที่นั้นๆ เป็นผู้นำในการพัฒนา

นอกจากนี้จากประสบการณ์การพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ในประเทศต่างๆนั้น จะพบว่าผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนา เพราะผู้หญิงมักจะเป็นผู้ที่ทำงานอยู่ในชุมชนนั้นๆ มีเวลาที่จะทุ่มเทให้กับงานของท้องถิ่นและมีความผูกพันต่อพื้นที่นั้นมากกว่าผู้ชายซึ่งมักไปทำงานนอกพื้นที่ เพราะฉะนั้นการที่สมาคมโซกะ กักโกให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้หญิง จึงเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ในอีกด้านหนึ่ง

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของโซกะ กักโก กิจกรรมของสมาคมมีทั้งในระดับที่สมาคมที่ส่วนกลางเป็นผู้จัดทำขึ้น เช่น การจัดตั้งมหาวิทยาลัยโซกะ กักโก ซึ่งทั้งสมาชิกของสมาคมและผู้ที่ไม่เป็นสมาชิกก็สามารถเข้าไปเรียนได้ และกิจกรรมที่สมาชิกของสมาคมแต่ละคนได้คิดและทำด้วยตนเอง เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านในท้องถิ่นของตน (ดูภาคผนวก) ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สมาชิกได้ยืนยันว่าเป็นเพราะคำสอนของสมาคมโซกะ กักโก ตนจึงสามารถฟันฝ่าอุปสรรค และมีความตั้งใจมั่นที่จะทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งในทางกลับกันก็ช่วยให้ตนเองมีความสุขมากขึ้นที่ได้เห็นผู้อื่นมีความสุข ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักการและคำสอนของสมาคมสร้างคุณค่าดังได้กล่าวไว้แล้ว

ศาสนาใหม่กับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่

จากการคำจำกัดความของคำว่าเมืองน่าอยู่ นอกจากจะเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดีทางกายภาพแล้ว มีประเด็นที่เกี่ยวกับชุมชนอยู่ 2 ประเด็นคือ 1) การที่ชุมชนมีความเกื้อกูล และไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน 2) ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต สุขภาพอนามัยและความกินดีอยู่ดี

ในกรณีแรกชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ศาสนาใหม่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคู่กับความเป็นเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเมืองกับกลุ่มศาสนาใหม่เป็นรูปแบบใหม่ของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนญี่ปุ่นกับศาสนาหลักๆในรูปแบบเดิมในสมัยที่สังคมญี่ปุ่นยังมีความเป็นชุมชนชนบท ลักษณะของความสัมพันธ์แบบใหม่นี้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในวิถีชีวิตแบบใหม่ของสังคมอุตสาหกรรมที่มีความเป็นเมืองเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ชาวเมืองประกอบด้วยคนที่อพยพมาจากชนบท ซึ่งต่างก็เป็นคนแปลกหน้าของกันและกัน มีความเหงาเพราะห่างไกลจากพื้นฐานเดิมของตน ต้องการที่จะมีกลุ่มเพื่อน นอกจากนี้ในสังคมที่มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า ประชาชนได้รับความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน แต่ในทางจิตใจ ประชาชนกลับมีความรู้สึกว่างเปล่า ขาดสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ต้องการทราบจุดมุ่งหมายของชีวิต ศาสนาใหม่สามารถตอบสนองความต้องการในจุดนี้ได้ และเมื่อประชาชนเป็นสมาชิกขององค์กรศาสนาแล้ว ทุกศาสนาย่อมจะสอนให้สมาชิก

เป็นคนดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาคมสร้างคุณค่าได้เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นว่าเป็นส่วนสำคัญของการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เพราะฉะนั้นในสังคมเมืองซึ่งชาวเมืองขาดการสนับสนุนจากครอบครัวในการดำรงชีวิตประจำวัน ต้องการเพื่อนบ้านหรือชาวเมืองด้วยกันที่จะเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันนี้ สมาชิกของสมาคมสร้างคุณค่าจะเป็นผู้ที่ตอบสนองในเรื่องนี้ได้

บางครั้งกลุ่มศาสนาใหม่อาจถูกมองด้วยความไม่ไว้วางใจว่าจะมีจุดมุ่งหมายอื่นเคลือบแฝงหรือไม่ แต่แท้ที่จริงแล้วสำหรับสมาชิกของกลุ่มเหล่านี้ การเป็นสมาชิกของกลุ่มศาสนาใหม่ทำให้พวกเขาได้รับความเป็นมิตร มีกลุ่มเพื่อนและมีจุดมุ่งหมายในชีวิต ศาสนาใหม่มักจะมีการประชุมกันเป็นประจำ ทั้งประชุมกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ ทำให้สมาชิกได้พบปะสังสรรค์ทำความรู้จักกัน นอกจากนี้ยังมีองค์กรในระดับท้องถิ่นซึ่งสมาชิกจะต้องเข้าร่วมกิจกรรมอยู่เสมอๆ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรม มองในอีกด้านหนึ่งก็เป็นวิธีที่ทำให้สมาชิกได้มีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มซึ่งทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ขึ้น ศาสนาใหม่ได้ทำหน้าที่ของศาสนาต่อสังคมตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น และยังช่วยให้เกิดการพัฒนามืองน่าอยู่ โดยเฉพาะในประเด็นที่พูดถึงการสร้างสังคมที่เข้มแข็ง

ส่วนในประเด็นการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางโดยประชาชนในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจ เกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตนั้น จะเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ความรู้สึกนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนเมือง เพราะจะเป็นสิ่งที่สร้างความผูกพันให้สมาชิกแต่ละคนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่ม ทั้งที่เป็นกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของคนในกลุ่มและกิจกรรมเพื่อคนทั่วไป ความเป็นกลุ่มเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ เนื่องจากในสังคมปัจจุบันความต้องการของประชาชนมีความหลากหลายมาก การแก้ปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มหนึ่งอาจเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของคนอีกกลุ่มหนึ่ง เพราะฉะนั้นหากได้มีการรวมกลุ่มของคนที่มีปัญหาหรือความต้องการคล้ายคลึงกันแล้ว ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆอาจแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ด้วยการเจรจา นอกจากนี้ในยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลไม่มีงบประมาณมากพอที่จะดูแลแก้ปัญหาให้ประชาชนได้อย่างทั่วถึง การรวมตัวเป็นกลุ่มของคนที่มีประสบปัญหาเดียวกัน หรือมีความต้องการอย่างเดียวกัน อาจจะนำไปสู่การร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหาให้แก่สมาชิกกลุ่มของตนเองให้ลุล่วงไปได้ โดยอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐน้อยลง หรืออาจไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐเลย

การที่ชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อร่วมกันทำงานเพื่อประโยชน์ของตนเองนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยง่าย สมาชิกกลุ่มต้องเสียสละทำงานเพื่อประโยชน์ร่วมกัน มีการประชุมพบปะกันเสมอๆ ในหลายๆชุมชนไม่สามารถจัดให้เกิดกลุ่มทำงานในลักษณะนี้ได้ แต่ในกิจกรรมประจำของ

สมาคมสร้างคุณค่า ได้มีการจัดตั้งกลุ่มในระดับท้องถิ่นที่เรียกว่า block ซึ่งแม้จะเป็นกลุ่มที่อยู่ในระดับล่างที่สุด แต่ก็ได้รับความสำคัญมากที่สุด และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของสมาคมฯ ในระดับสูงขึ้นมา block จึงเป็นกลุ่มที่มีความเป็นตัวของตัวเอง กิจกรรมของ block เป็นกิจกรรมที่เกิดโดยสมาชิกคิดเอง ทำเอง กลุ่มในระดับ block จึงเป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน ซึ่งเกิดขึ้นจากการสนับสนุนขององค์กรทางศาสนา

อีกประการหนึ่ง จากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาชุมชนเมืองด้วยวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในเอเชีย เราพบว่าในการที่จะขับเคลื่อนกลุ่มเหล่านี้ให้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อพัฒนาเมืองให้น่าอยู่นั้น ผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะประสานพลังของชาวบ้านทั้งหมดเข้าด้วยกัน หากขาดผู้นำที่เสียสละและอุทิศตนอย่างแท้จริงแล้ว กลุ่มก็ไม่สามารถประกอบกิจกรรมให้เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกได้ ในกรณีนี้ สมาคมสร้างคุณค่ามีส่วนส่งเสริมการเป็นผู้นำโดยตรง ทั้งโดยกิจกรรมของสมาคมเองที่เป็นผู้นำในฐานะที่เป็นตัวกลาง รวบรวมข้อเสนอของสมาชิกมากำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อประจำปี เพื่อประสานความความร่วมมือของสมาชิกในทุกระดับให้กิจกรรมดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ศักยภาพของสมาคมในการดำเนินการในระดับนี้ เห็นได้จากการจัดองค์กรที่มีลำดับชั้น โดยมีตัวแทนจากระดับล่างสุดเข้าไปอยู่ในคณะกรรมการระดับสูงขึ้นเป็นลำดับไป แต่ในการบริหารงานจะให้ความสำคัญต่อระดับล่างสุดมากกว่า ซึ่งช่วยให้การส่งต่อข้อมูลจากระดับล่างขึ้นไปถึงระดับบนทำได้ดีขึ้น และสมาชิกระดับล่างได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น นอกจากนี้สมาคมสร้างคุณค่ายังส่งเสริมให้สมาชิกแต่ละคนทำตัวให้เป็นประโยชน์เพื่อให้ผู้อื่นเป็นสุข โดยย้ำว่าในที่สุดจะส่งผลให้ตนเองเป็นสุขด้วย สิ่งเหล่านี้นำไปสู่การส่งเสริมให้สมาชิกแต่ละคนลุกขึ้นมาเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมที่ตนเองมีความถนัด และสามารถเอื้อเพื่อแบ่งปันแก่ผู้อื่นได้ ในภาคผนวกได้เสนอกิจกรรมที่สมาชิกแต่ละคนของโชคชะ กักโกเป็นผู้นำในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ ทั้งในเรื่องการดูแลสิ่งแวดล้อม การคัดแยกขยะ การจัดกลุ่มแบ่งเวลายกกันช่วยดูแลคนสูงอายุและผู้ป่วย การจัดงานสังสรรค์ในย่านแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมเล็กๆ ที่ทำกันเฉพาะในท้องถิ่น โดยชาวบ้านมาร่วมแรงร่วมใจกัน มีสมาชิกของสมาคมสร้างคุณค่าเป็นผู้นำ กิจกรรมเล็กๆ เหล่านี้เมื่อมองรวมกันเข้ามาก็จะเห็นเป็นภาพใหญ่ที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่โดยชาวบ้าน เพื่อชาวบ้านด้วยตนเอง

ภาคผนวก

กลุ่มชาวบ้านสมาชิกสมาคมสร้างคุณค่าที่ได้ຍกมากล่าวถึงในบทรนี้ เป็นเพียงจำนวนน้อยที่ผู้วิจัยได้พบและสัมภาษณ์ด้วยตนเอง เจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ ได้ยืนยันว่ายังมีสมาชิกของสมาคมฯ อีกจำนวนมากทั่วประเทศที่กำลังทำประโยชน์เพื่อสังคมในลักษณะเดียวกัน แต่เราไม่สามารถไปพบเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนกับเขาเหล่านั้นได้ทั้งหมด

กลุ่ม Freedom Group

เป็นกลุ่มของคนพิการที่ร่วมกันจัดกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือผู้พิการด้วยกัน กิจกรรมที่กลุ่มร่วมกันทำ เช่น การไปเยี่ยมผู้พิการตามโรงพยาบาล หรือตามบ้าน และการจัดการแสดงดนตรี กลุ่มนี้มีสมาชิกทั่วไปประเทศ เฉพาะที่โตเกียวมีสมาชิกประมาณ 1300 คน โดยทั่วประเทศจะแบ่งออกเป็น 7 เขต แต่ละเขตจะมีการประชุมและผลัดเปลี่ยนกันออกไปเป็นอาสาสมัคร

ผู้ที่ริเริ่มกิจกรรมนี้เป็นผู้พิการ 11 คนที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น และคิดว่าผู้พิการด้วยกันสามารถเข้าใจจิตใจกันได้ดีกว่า จะสามารถช่วยผู้พิการด้วยกันได้ดีกว่า ยิ่งเมื่อเมืองพัฒนาไปมากขึ้นผู้พิการซึ่งตามไม่ทัน ก็จะถูกทิ้งไว้เบื้องหลัง สมาชิกที่ให้สัมภาษณ์กล่าวว่า ในระยะแรกอุปสรรคที่เกิดจากความพิการก็ทำให้ท้อแท้ ไม่อยากมาร่วมกิจกรรม แต่ก็ได้รับกำลังใจจากผู้นำของสมาคม Mr. Ikeda ปัจจุบันนี้การทำงานของกลุ่มเป็นรูปเป็นร่างเข้าที่แล้ว

สาเหตุที่ทำให้กลุ่มยังคงความเข้มแข็งอยู่ได้เป็นเวลานานเนื่องจาก

1. ปรัชญาพุทธ ทำให้มีความเชื่อว่าทุกคนเกิดมาที่จุดมุ่งหมายในชีวิต แม้จะพิการก็สามารถจะเอื้อเพื่อต่อผู้อื่นได้ ทำให้ความพิการเป็นทรัพย์สินที่ส่งเสริมให้ตนสามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้

2. ความเชื่อของโชกะ กักไกทำให้รู้สึกว่ามีมนุษย์ทุกคนมีความสามารถ อยู่ที่เราจะดึงมันออกมาใช้ เชื่อว่าเราสามารถแก้ไขชะตาชีวิตของเราได้ ทำให้มีความรู้สึกที่ตนเองมีความสามารถ

กิจกรรมทั้งหมดของกลุ่มนี้ ไม่มีค่าใช้จ่ายมากนัก ส่วนใหญ่สมาชิกจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายเอง โดยสมาคมสร้างคุณค่าให้ความช่วยเหลือคือ ให้ใช้สถานที่ และช่วยเงินสนับสนุนเพียงเล็กน้อย กลุ่ม Freedom เป็นกลุ่มที่ 2 ที่สมาชิกของสมาคมฯ เป็นผู้จัดกิจกรรมขึ้น กลุ่มแรกคือกลุ่มคนตาบอด กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มคนหูหนวก

กลุ่ม Fusion

ปัจจุบันได้ขึ้นทะเบียนเป็น NPO แล้ว มีกิจกรรม 3 ด้านคือ 1)การปรับปรุงบ้าน 2)การตัดแยกขยะและรีไซเคิลขยะ 3)การศึกษาเพื่อเด็ก กิจกรรมนี้ให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ซึ่งมีประมาณ 35,000 คนในย่านฮาชิโอจิ มีเจ้าหน้าที่ 80 คน ร้อยละ 10 ของเจ้าหน้าที่เป็นสมาชิกโซกะ กักไก

ในกิจกรรมทั้ง 3 ด้านนี้ การปรับปรุงบ้านเป็นกิจกรรมเดียวที่ให้บริการแบบเรียกเก็บค่าบริการ เพื่อให้มีรายได้เป็นค่าใช้จ่ายของกลุ่ม โดยค่าบริการนี้ไม่ได้คิดเป็นกำไรของหน่วยงานแต่นำมาจ่ายเป็นเงินเดือนของเจ้าหน้าที่เท่านั้น เพื่อช่วยเหลือให้เจ้าหน้าที่สามารถทำงานต่อไปได้ เพราะฉะนั้นค่าบริการที่เรียกเก็บจากผู้รับบริการจึงถูกกว่าบริษัทรับออกแบบและปรับปรุงบ้านอื่นๆ

กิจกรรมปรับปรุงบ้านเป็นบริการที่สถาปนิกของกลุ่มช่วยออกแบบให้แก่เจ้าของบ้านที่ต้องการปรับปรุงบ้านของตนเนื่องจากบริเวณนี้เป็นย่านที่อยู่อาศัยใหม่ จึงมีความต้องการที่ปรึกษาเกี่ยวกับการก่อสร้างและการออกแบบมาก กลุ่มผู้ก่อตั้ง Fusion ก็เป็นสถาปนิกที่มีความสามารถ ในระยะแรกเริ่มจาก Mr.Tominaga Kazuo ซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมสร้างคุณค่ามีงานประจำอยู่เดิม แต่ต้องการทำงานเพื่อสังคม ได้รู้จักกับ Mr.Hashimoto ซึ่งเป็นสถาปนิกที่เก่ง จึงได้จัดกลุ่มคุยกันเกี่ยวกับการสร้างบ้านโดย Mr.Hashimoto เป็นผู้นำการสนทนา เมื่อหนังสือพิมพ์รัฐชวาก็ทำให้มีคนสนใจมาเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น ในช่วยนี้จึงมีผู้ที่ร่วมงานอยู่ 2 แบบคือ กลุ่มผู้ที่ทำเพราะอยากช่วยเหลือผู้อื่น กับกลุ่มที่จ้างมาทำแบบเป็นอาชีพ ส่วนกลุ่มผู้ที่ช่วยก่อตั้ง Fusion มาตั้งแต่ต้นก็เริ่มทยอยกันลาออกจางานเดิมมาทำเต็มตัว ด้วยแรงบันดาลใจจาก Mr.Kazuo ซึ่งลาออกจางานคนแรก

นอกจากนี้กลุ่มพิวซันยังจัดกิจกรรมสำหรับเมืองนี้อีก เช่น จัดงานในช่วงโรงเรียนหยุด โดยมีอาสาสมัครมาร่วมกันเปิดโรงเรียน 1 วัน สอนให้เด็กๆทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ทำอาหาร กีฬา ซึ่งอาสาสมัครนี้ก็คือผู้ปกครองที่ลาหยุดงานในช่วงโรงเรียนหยุดภาคฤดูร้อน โดยมีกลุ่มพิวซันเป็นผู้ประสานงาน

กิจกรรมรีไซเคิลเป็นการนำขยะเปียกจากโรงเรียนไปให้แก่ผู้เลี้ยงวัว ซึ่งนำขะนั้นไปผสมกับมูลวัวเพื่อใช้เป็นปุ๋ย โดยมีกลุ่มพิวซันเป็นผู้ประสานงานเช่นกัน ค่าใช้จ่ายสำหรับสองกิจกรรมหลังนี้ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานใดเลย ใช้แต่เงินของกลุ่มแหล่งเดียว Mr.Kazuo กล่าวว่า ใน

ระยะแรกชาวบ้านก็สงสัยว่ากลุ่มมีจุดมุ่งหมายอื่นเคลือบแฝงหรือไม่ แต่เมื่อกลุ่มบอกว่าเป็นสมาชิก ไชกะ กักโก ชาวบ้านก็เข้าใจ

กลุ่มผู้หญิงจัดการกับขยะใน Adachi Ward

Mrs.Masae Kamioka มีความรู้สึกต้องการทำกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน โดยเริ่มจากทำกับสมาคมผู้ปกครองและครู แต่ก็พบว่าการทำงานกับสมาคมจะต้องสิ้นสูกเมื่อลูกออกจากโรงเรียน จึงต้องการหากิจกรรมเพื่อสังคมที่จะสามารถทำได้ในระยะยาว Mrs.Kamioka จึงชวนเพื่อนกลุ่มสมาชิกผู้หญิงของไชกะ กักโก มาช่วยกันเก็บขยะตามถนนทุกครั้งที่เดินผ่านและพบขยะทิ้งอยู่ ต่อมาก็ชวนเพื่อนบ้านมาร่วมกันคัดแยกขยะ ในปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกลุ่มนี้ได้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของกรุงเทพ ซึ่งเป็นกลุ่มแม่บ้านเพื่อสิ่งแวดล้อมเช่นกัน

นอกจากกิจกรรมเก็บขยะแล้ว ในแต่ละปีจะมีการจัดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะแก่ชาวชุมชน และศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

วิธีการที่ Mrs.Kamioka เริ่มต้นคือ ลงมือทำเอง เมื่อมีคนสนใจเข้ามาคุยมาถาม ก็ เป็นโอกาสที่จะได้ชี้ให้เห็นว่างานไม่คัดแยกขยะมีผลเสียอย่างไร และชี้ให้เห็นว่าถ้าคัดแยกขยะแล้วจะ ได้ประโยชน์อย่างไรบ้าง รุ่นแรกมีผู้หญิงมาร่วมกลุ่มด้วยกัน 20 คน ในช่วงนั้นชาวบ้านยังมอง สมาคมไชกะ กักโกอย่างไม่ไว้วางใจ แต่ต่อมาเมื่อกลุ่มขยายออกไป กลุ่มก็เริ่มกิจกรรมดูแลเด็ก อันธพาลที่เพิ่งออกจากคุกด้วย เพราะแนวปรัชญาของสมาคมสร้างคุณค่าที่สอนว่า มนุษย์ทุกคนมี ศักดิ์ศรี ควรได้มีโอกาสทำความดี กลับตัวกลับใจ ซึ่งในการทำกิจกรรมเช่นนี้ทำให้ Mrs.Kamioka เองก็ได้พัฒนาตนเองจนมีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้นด้วย

เมื่อเริ่มต้นการเก็บขยะ Mrs.Kamioka พบอุปสรรคมากมายเพราะผู้ที่ร่วมงานด้วยเป็น ผู้หญิงแก่ที่อายุประมาณ 70 -80 ปี ผู้หญิงเหล่านี้เป็นคนหัวเก่าซึ่งทำให้เป็นปัญหา กับ Mrs.Kamioka แต่แนวปรัชญาของไชกะ กักโกได้ช่วยให้ Mrs.Kamioka ไม่ท้อถอยและพยายาม ต่อไป จนกระทั่งปัจจุบันทำมาได้ 27 ปีแล้ว ปัจจุบันนี้ในเขต Adachi มีการแบ่งกลุ่มอนุรักษ์ ออกเป็น 4 เขต แต่ละเขตมีผู้หญิงร่วมเป็นสมาชิก 50 คน รวมทั้งสิ้นประมาณ 380 คนที่มาร่วมกัน ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกลุ่มที่มีชื่อว่า Friendly Consumer Group ได้รับการ สนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลท้องถิ่น อาสาสมัครแต่ละคนจะได้รับเงิน 3000 เยนต่อปี ซึ่งเป็น จำนวนน้อยมาก ประธานกลุ่มคือหัวหน้าเขต และมีสมาชิกเป็นแม่บ้าน แต่แต่ละปีสมาชิกจะร่วมกัน กำหนดว่าปีนี้จะมึประเด็นอะไรที่น่าสนใจ และสมาชิกเป็นผู้กำหนดกิจกรรม การที่สมาชิกจากเขต

ต่างๆได้มาพบปะพูดคุยกัน ก็เป็นประโยชน์ในแง่ของการแลกเปลี่ยนข้อมูล ซึ่งทำให้แนวความคิดใหม่ๆในการจัดกิจกรรมต่างๆ

นอกจากนี้ Mrs.Kamioka ยังออกเยี่ยมคนแก่ตามบ้าน เช่น เวลาเดินออกจากบ้านก็จะทักทายคนแก่ที่อยู่ในบ้านที่เดินผ่านไป เพื่อถามทุกข์สุขและช่วยให้คนแก่หายเหงา ทั้งยังมีโอกาสได้ช่วยเหลือคนแก่บางคนที่กำลังเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลืออยู่ในบ้านด้วย

กลุ่มผู้รับเหมาน้อย ที่เมือง Yokohama

Mr.Hideo Tsuji จัดกลุ่มผู้สูงอายุที่เกษียณแล้ว รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือสังคมด้วยการเป็นแรงงานช่วยเหลือผู้ที่โทรเข้ามาขอความช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ เช่น ช่วยซ่อมแซมบ้าน เป็นผู้รับเหมาน้อย หรือเป็นคนขับรถรับส่งผู้ป่วยหรือผู้สูงอายุ กิจกรรมเพื่อสังคมนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุที่มาร่วมกิจกรรมได้มีงานทำ มีความรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า และมีความสุข ผู้ที่ขอรับบริการก็มีค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าวัสดุอุปกรณ์ ไม่ต้องมีค่าแรง

Mr.Tsuji สมาชิกสมาคมสร้างคุณค่าผู้ริเริ่มกิจกรรมนี้ ได้เริ่มงานหลังจากเกษียณอายุจากร้านขายปลีกแห่งหนึ่ง จึงมีความชำนาญในการบริหารจัดการ Mr.Tsuji กล่าวว่าหน้าที่ของตนเป็นเพียงประสานงานกับอาสาสมัคร และดูแลให้อาสาสมัครรู้สึกสนุกกับงานที่ทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการจัดกิจกรรมแบบอาสาสมัคร ปัจจุบันในกลุ่มมีอาสาสมัคร 23 คน โดยจะมีอาสาสมัครเข้ามาที่ศูนย์วันละ 2 คนคอยรับโทรศัพท์ Yokohama เป็นเมืองใหญ่ จึงต้องมีการแบ่งศูนย์ออกเป็น 8 โซน แต่ละโซนมีศูนย์ประสานงานทั้งในเรื่องคนขับรถและช่างกิจกรรมทั้งหมดนี้ดำเนินไปโดยอาสาสมัครจริงๆ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดเลย

ขบวนการสะบลาสังฆ์ : การต่อสู้เพื่อการพัฒนาเมืองนำอยู่

บทนำ

โครงสร้างของระบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ที่ครอบงำและแทรกซึมอยู่ในระบบความคิดของคนอินเดียมาอย่างช้านานก่อให้เกิดคำถามมากมายเกี่ยวกับพื้นที่ของผู้หญิงและความเป็นไปได้ในการให้โอกาสพวกเธอในการพัฒนาตนเองเพื่อขจัดการถูกกดขี่ (oppression) ให้หมดไปจากสังคม ความพยายามเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงอินเดียจากการถูกกดขี่เกิดขึ้นมากมายตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วงด้วยกัน¹ คือ

1. ช่วงปี ค.ศ. 1820 – 1920 การเคลื่อนไหวในช่วงนี้เป็นการเคลื่อนไหวที่ดำเนินไปเพื่อผู้หญิงชนชั้นกลาง มีการริเริ่มการเรียกร้องเรื่องการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิง การออกกฎหมาย การมีส่วนร่วมทางการเมือง ข้อเรียกร้องเพื่อเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงนี้คือเรื่องการกำหนดอายุของหญิงและชายที่จะมีเพศสัมพันธ์อย่างยินยอมทั้งสองฝ่าย²

2. ช่วงปี ค.ศ. 1920 – 1970 การเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในยุคนี้มีความเข้มข้น มีองค์กรเพื่อผู้หญิงเกิดขึ้นมากมายทั้งองค์กรที่ริเริ่มโดยผู้หญิงและผู้ชาย ข้อเรียกร้องต่าง ๆ มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในเรื่องของข้อเรียกร้องทางกฎหมายและข้อเรียกร้องทางคุณค่าในสังคม เช่น ข้อเรียกร้องให้มีการบัญญัติเรื่องความเท่าเทียมกันทางเพศไว้ในกฎหมาย และการเคลื่อนไหวของมหาตมะคานธี (Mahatma Gandhi) เพื่อสร้างทรรศนะคติใหม่ให้กับผู้หญิง เป็นต้น³

3. ช่วงปี ค.ศ. 1970 – 1999 จุดสนใจของขบวนการเคลื่อนไหวในยุคนี้อยู่ที่การปฏิรูปกฎหมายเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้หญิง มีการรวมตัวกันของกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อการเรียกร้องที่ชัดเจนและเข้มแข็งขึ้น ขอบเขตของการเรียกร้องในยุคนี้ไม่ได้มุ่งไปที่ผู้หญิงในชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงเพียงอย่างเดียว แต่มีการให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาของผู้หญิงในระดับรากหญ้าของสังคมด้วย ประเด็นการเรียกร้องจึงมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การเรียกร้องให้ออกกฎหมายห้ามพธีสตี (Sati) การต่อต้านระบบสินสอด (dowry) ป้องกันการฆ่าทารกเพศหญิง (female

¹ กนกพรรณ อยู่ชา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2549) : 99.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101 – 103.

infanticide) การเรียกร้องเพื่อพื้นที่ทางการเมืองของผู้หญิง ตลอดจนจนมีการให้ความสนใจกับปัญหาเรื่องการกดขี่ในครอบครัว ความยากจน และโอกาสในการเข้าถึงบริการทางสาธารณสุข เป็นต้น⁴

แม้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงอินเดียจากการกดขี่ในระดับโครงสร้างนี้จะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเต็มไปด้วยความหวัง แต่เนื่องจากอินเดียเป็นประเทศที่มีความหลากหลายและซับซ้อนทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ ความพยายามในการเปลี่ยนแปลงจึงต้องอาศัยความเข้าใจและตระหนักถึงข้อเท็จจริงเหล่านี้ไปพร้อมกัน

อย่างไรก็ดี การวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้มองศาสนาเป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขในการพัฒนา เนื่องจากผลกระทบที่เกิดจากศาสนาดังกล่าวเกิดขึ้นเป็นเวลาช้านานและต้องอาศัยกรอบการวิจัยอีกลักษณะหนึ่งซึ่งครอบคลุมประเด็นที่แตกต่างออกไป ประเด็นที่งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาคือเรื่องความเชื่อทางศาสนาที่มีผลกระทบเชิงบวกในการพัฒนาสังคม โดยจะใช้กรณีศึกษาขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์ (Sabla Sangh) หรือ Action India ซึ่งเป็นองค์กรที่ต่อสู้เพื่อผู้หญิงอินเดียโดยใช้ความเข้าใจในเรื่องความหลากหลายและซับซ้อนในเรื่องเศรษฐกิจ ศาสนา ชนชั้น และการได้รับโอกาสของผู้หญิงเป็นพื้นฐานในการผลักดันปัญหาของผู้หญิงในศาสนาฮินดูระดับรากหญ้าของสังคม โดยเฉพาะผู้ย้ายถิ่นฐานจากชนบทมาอยู่ในกรุงเดลี (Delhi) ให้ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง การวิจัยจะพิจารณาในประเด็นกิจกรรมการพัฒนาผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากศาสนาหรือใช้ปัญหาทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งการศึกษาพบว่าในกรณีนี้ศาสนาส่งผลต่อการพัฒนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือ กลุ่มผู้หญิงได้รับผลกระทบจากศาสนาหรือความเชื่อทางศาสนาด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ หรือกฎหมายต่าง ๆ จึงเกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อช่วยเหลือกันและกัน ผลลัพธ์ที่ได้จากการรวมตัวกันดังกล่าวนอกจากจะเป็นการพัฒนาผู้หญิงแล้ว ยังก่อให้เกิดผลกระทบเชิงพัฒนาสังคมในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่อีกด้วย ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะนำเสนอในประเด็นนี้โดยแบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งนำเสนออิทธิพลของศาสนาฮินดูต่อการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของผู้หญิงโดยศึกษาจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏ และแนวคิดเรื่องบทบาทของศาสนากับการพัฒนา ส่วนที่สองนำเสนอข้อมูลเบื้องต้น การพัฒนา การย้ายถิ่น และสภาวะของผู้หญิงในกรุงเดลี และรายละเอียดของแนวคิด ข้อมูลชุมชน และกิจกรรมต่าง ๆ ของกรณีศึกษาขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์ ส่วนที่สามเป็นการเชื่อมโยงแนวทางการดำเนินงานและกิจกรรมของขบวนการผู้หญิง

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104 – 108.

สะบดาสังสัมพันธ์กับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ในกรอบแนวคิดขององค์กรอนามัยโลก และสรุปผลการวิจัย

การถกเถียงในประเด็นเรื่องการถูกกดขี่ของผู้หญิงและขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างเป็นประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจในหลายพื้นที่สาธารณะ เช่น พื้นที่ทางการเมือง ทางสังคมศาสตร์ ทางมานุษยวิทยา ทางปรัชญาการเมือง ทางเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไม่ใช่ปัญหาที่เกิดจากสาเหตุใดเพียงสาเหตุเดียว แต่เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเป็นผลลัพธ์ของสาเหตุหลายประการด้วยกัน การถกเถียงในประเด็นนี้จึงต้องอาศัยความเข้าใจในหลาย ๆ ด้านประกอบกัน

ประเด็นแรกที่ถูกพิจารณาหากกล่าวถึงประเด็นเรื่องการถูกกดขี่ของผู้หญิงคือประเด็นเรื่องโครงสร้างของระบบชายเป็นใหญ่ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ครอบงำหลายศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ข้อเท็จจริงนี้แสดงให้เห็นในรูปแบบค่านิยมบางอย่างในสังคม เช่น การที่สังคมบางสังคมชื่นชอบลูกชายมากกว่าลูกสาว การที่ผู้ชายมีพื้นที่ในสภาหรือการเมืองมากกว่าผู้หญิง หรือการที่มีผู้หญิงจำนวนมากตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างระบบชายเป็นใหญ่อย่างชัดเจนในศาสนาคือพิธีสตีและระบบสินสอดในศาสนาฮินดู

พิธีสตี: ชะตากรรมของผู้หญิงม่ายในระบบชายเป็นใหญ่

พิธีสตีเป็นพิธีของศาสนาฮินดูที่มีความเชื่อที่ว่าผู้หญิงม่าย (widow) ที่สามีตายต้องพิสูจน์ถึงความบริสุทธิ์ของพวกเธอโดยเดินผ่านกองไฟในงานศพของสามี ชาวฮินดูเชื่อว่าผู้หญิงม่ายที่ปลอดภัยหลังจากการทำพิธีสตีเป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ ในการทำพิธีสตีนั้นสมาชิกในชุมชนรวมทั้งครอบครัวของพวกเธอจะเข้าร่วมในพิธีด้วย

ในปี ค.ศ. 1987 รุพ แคนวาร์ (Roop Kanwar) สตรีชาวอินเดียซึ่งมีอายุเพียงสิบแปดปีต้องทำพิธีสตีหลังจากที่สามีของเธอตาย ผู้คนในชุมชนต่างยินดีกับการทำพิธีสตีของเธอเพราะพวกเขาเชื่อว่าจะทำให้เธอบริสุทธิ์ ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความเชื่อที่ว่าผู้หญิงม่ายผู้ทำพิธีสตีนั้นมีลักษณะคล้ายนักบุญ (Saint) และสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายได้ถ้ามีความศรัทธาในตัวเธอ แม้จะมีกระแสต่อต้านการทำพิธีสตีในระดับประเทศหลังจากการตายของรุพ แคนวาร์ แต่อย่างไรก็ตาม นักการเมืองท้องถิ่นได้ก่อตั้งคณะกรรมการ Sati Dharam Raksha Samiti ขึ้นมาเพื่อรักษาพิธีสตีเอาไว้⁵ หลังจากนั้นไม่นานได้มีการเรียกร้องของกลุ่มสตรีให้มีการออกกฎหมายห้ามทำพิธีสตีซึ่ง

⁵ Sakuntala Narasimhan, "Sati : A Study of Widow Burning in India", (New Delhi, India, 1995)

รู้จักกันในชื่อ Commission of Sati Prevention Act 1988 กฎหมายนี้กำหนดบทลงโทษผู้กระทำผิดให้จำคุกเป็นเวลา 1 ปี 5 เดือนและปรับเป็นเงิน 5,000-10,000 รูปีหากผู้ใดฝ่าฝืน⁶

แม้ว่าในปัจจุบันจะมีกฎหมายห้ามทำพิธีสตีแล้วก็ตาม แต่แนวคิดพื้นฐานของพิธีสตีแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของระบบชายเป็นใหญ่ที่แฝงอยู่ในศาสนาฮินดูอย่างชัดเจน ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาไม่ใช่ความสัมพันธ์ในระดับที่เท่าเทียมกัน ในทางตรงกันข้ามสามีมีลักษณะเหนือภรรยาทุกประการ ไม่แตกต่างจากความสัมพันธ์แบบนายกับบ่าวที่บ่าวจะต้องเคารพ เชื่อฟัง แสดงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อผู้เป็นนายผ่านการกระทำที่ไม่เป็นธรรมในลักษณะต่าง ๆ โดยปราศจากข้อแม้ นอกจากนี้ความบริสุทธิ์ที่ผู้หญิงม่ายต้องพิสูจน์ในกองเพลิงนั้นมียัยถึงคุณค่าบางประการอันเป็นอุปสรรคต่อการได้รับการพัฒนา เช่น การถูกทำให้ด้อยค่า (devaluation) การไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (dependence) สภาวะไร้เสรีภาพ (unfreedom) และการเป็นรอง (subordination) เป็นต้น

ระบบสินสอด: การกดขี่ที่ถูกผลิตซ้ำ

นอกจากพิธีสตีแล้ว ระบบสินสอดก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงระบบชายเป็นใหญ่ที่แฝงอยู่ในความเชื่อของศาสนาฮินดูได้เป็นอย่างดี เนื่องจากว่าที่เจ้าสาวมีหน้าที่ในการจัดหาสินสอดและนำไปมอบให้ครอบครัวของว่าที่เจ้าบ่าวที่เธอต้องการจะแต่งงานด้วย หากครอบครัวของว่าที่เจ้าสาวยังจัดหาสินสอดไม่ครบในวันแต่งงาน อาจมีการผ่อนสินสอดในปีต่อ ๆ ไปได้ หลายครั้งที่ระบบสินสอดนำไปสู่การตายของภรรยาอันเนื่องมาจากสินสอด (dowry deaths) การตายในลักษณะนี้อาจเกิดขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น กรณีที่ครอบครัวภรรมามีฐานะยากจนและยังไม่สามารถจัดหาสินสอดได้ครบตามที่ครอบครัวสามีต้องการ กรณีที่ครอบครัวสามีเรียกร้องสินสอดเพิ่มเติมจากที่ตกลงกันไว้ในวันแต่งงานโดยอ้างว่าภรรยาจะได้รับการปฏิบัติที่ดีขึ้นและครอบครัวภรรยาไม่สามารถจัดหาให้ได้ หรือกรณีที่เจ้าบ่าวต้องการสินสอดจากการแต่งงานครั้งใหม่ เป็นต้น⁷

ระบบสินสอดชี้ให้เห็นสถานะภาพของผู้หญิงที่ด้อยกว่าผู้ชายในหลายลักษณะด้วยกัน ประการแรก ระบบสินสอดเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของการถูกกดขี่และความรุนแรงต่อผู้หญิงในครอบครัว ประการที่สอง ผู้กดขี่ในประเด็นเรื่องระบบสินสอดนั้นไม่ได้มีเพียงสามีเท่านั้น แต่รวมถึง

⁶ กนกพรรณ อยู่ธา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1: 104.

⁷ Paras Diwan, "Dowry and Protection to Married Woman" (1995)

แม่ของสามีซึ่งก็เคยมีประสบการณ์ในการถูกกดขี่จากระบบลีนสอดเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าระบบชายเป็นใหญ่ที่ดำรงอยู่ได้จากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นไม่ได้เป็นผลลัพธ์จากการสนับสนุนของผู้ชายเท่านั้นแต่รวมถึงผู้หญิงด้วยกันเอง ระบบชายเป็นใหญ่ฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ จนทำให้ผู้หญิงยากที่จะตระหนักถึงข้อเท็จจริงนี้ เฟร์นันเดซ (Fernandez) เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า " การผลิตซ้ำความเป็นรองของพวกเธอ" (reproduction of their own subordination)⁸ ประการที่สุดท้าย ผู้หญิงในแต่ละชนชั้นเผชิญกับการถูกกดขี่จากระบบลีนสอดในระดับที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าหากผู้หญิงในระดับล่างต้องการแต่งงานกับผู้ชายที่อยู่ในชนชั้นที่สูงกว่าตน ครอบครัวผู้ชายมีแนวโน้มที่จะเรียกลีนสอดเป็นจำนวนที่มากขึ้น การเกิดเป็นลูกสาวในครอบครัวชนชั้นล่างจึงเป็นชะตากรรมที่ไม่มีผู้ใดต้องการ ครอบครัวชาวฮินดูจึงต้องการที่จะมีลูกชายมากกว่าลูกสาวเนื่องจากลูกชายสามารถทำให้ครอบครัวร่ำรวย ตรงกันข้ามกับการมีลูกสาวซึ่งทำให้ต้องเสียเงินทองในเรื่องลีนสอด ดังคำกล่าวที่ว่า "การเลี้ยงดูลูกสาวเป็นเหมือนการรดน้ำให้ต้นไม้ของเพื่อนบ้านของท่าน" (Raising a female child is like watering your neighbor's plants)⁹ ความเชื่อในลักษณะนี้เป็นการทำให้ระบบชายเป็นใหญ่ดำรงอยู่ได้ ส่วนผู้หญิงในชนชั้นสูงก็ไม่ได้มีสถานะเหมือนผู้ชายในชนชั้นเดียวกัน พวกเธอถูกทำให้ด้อยค่าโดยการที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้และต้องอาศัยการแต่งงานกับผู้ชายและการมีลูกชายในการทำให้ตนเองมีสถานะภาพที่ดีขึ้น จะเห็นได้ว่าสถานะทางเศรษฐกิจไม่ใช่สาเหตุของการถูกกดขี่ของผู้หญิงเพราะแม้แต่ผู้หญิงในชนชั้นสูงซึ่งมีสถานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงก็ถูกกดขี่เช่นเดียวกับผู้หญิงในชนชั้นอื่น ๆ พวกเธอถูกกดขี่เพราะความเป็นผู้หญิง ความเชื่อมากมายที่ผู้หญิงทุกชนชั้นต้องปฏิบัติตามนั้นเชื้อต่อผลประโยชน์ของผู้ชาย ความเป็นผู้หญิงจึงเป็นเสมือนจุดร่วมที่อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ปัจจุบันมีความพยายามในการเรียกร้องและเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงมากมาย ความน่าสนใจของการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงนั้นไม่ได้อยู่ที่ความสำเร็จเท่านั้น แต่รวมถึงสมมุติฐาน จุดมุ่งหมาย แนวทาง การตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและการพัฒนา และการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

ผู้หญิงกับการเคลื่อนไหว: เส้นทางของการปลดปล่อยและพัฒนา

ยาร์วาชิ บูทาลี (Urvashi Butalia) เสนอในบทความเรื่อง *Indian Women and the New Movement*¹⁰ ว่าการที่องค์กรเพื่อผู้หญิงในอินเดียได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการในประเด็นเรื่องการข่มขืน ระบบสินสอด การแต่งงาน และกฎหมายเรื่องทรัพย์สินมรดกนั้นเป็นเพราะว่าประเด็นเหล่านี้กระทบต่อผู้หญิงในชนชั้นสูงที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง ในขณะที่ไม่ได้สนใจกลุ่มผู้หญิงในบริบทอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้หญิงในชนชั้นรากหญ้าและที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทที่ถูกกดขี่โดยปัจจัยที่หลากหลาย บูทาลีเสนอว่าการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงควรที่จะพิจารณาและให้ความสนใจกับปัญหาของกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้มากขึ้น

บูทาลีตั้งข้อสังเกตว่าในขณะที่ปัจจุบันกลุ่มผู้หญิงเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาที่ผู้หญิงทุกคนประสบ การเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในยุคก่อนหน้านี้อาจมีลักษณะของการต่อสู้ที่เป็นอิสระจากกันและมีขอบเขตที่กว้างกว่า ในปี ค.ศ. 1978 ได้มีการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิง Samta ในกรุงเดลีซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มเล็ก ๆ ที่ทำงานในแถบเขตเมือง ในช่วงเดียวกันนั้นได้มีนิตยสารและหนังสือเกี่ยวกับผู้หญิงเกิดขึ้นมากมาย เช่น นิตยสาร Manushi ซึ่งนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงกับสังคม Stree Sangharsh (การต่อสู้ของผู้หญิง) Stree Shakti Sangathan (ความแข็งแรงของผู้หญิง) และ the Forum Against Rape เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มผู้หญิงในช่วงนั้นให้ความสนใจกับประเด็นที่แตกต่างกันออกไป เป็นที่น่าสังเกตว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในช่วงนั้นดำเนินไปโดยไม่มีอุปสรรคจากการขัดขวางของผู้ชาย สาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าผู้ชายในชนชั้นสูงที่มีการศึกษาในช่วงเวลานั้นมีแนวคิดแบบเสรีนิยม อีกสาเหตุหนึ่งที่เป็นไปได้ก็คือการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในช่วงนั้นประกอบไปด้วยผู้หญิงหลายช่วงอายุ ทั้งผู้หญิงวัยรุ่น วัยกลางคน รวมทั้งผู้หญิงในกลุ่มที่เคยร่วมต่อสู้แนวชาตินิยม (nationalist struggle) ในต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งผู้หญิงในกลุ่มนี้หลายคนมีตำแหน่งทางการเมืองในยุคนั้น¹¹

อย่างไรก็ดี บูทาลีคิดว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในช่วงนั้นได้เพิกเฉยกับปัญหาของผู้หญิงในระดับรากหญ้า การเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาเรื่องสินสอดเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนในการพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงนี้ บูทาลีอธิบายว่ากลุ่มผู้หญิงในกรุงเดลีประสบความสำเร็จในการต่อต้านระบบสินสอดโดยการเรียกร้องให้รัฐบาลเปลี่ยนกฎหมายที่สัมพันธ์กับประเด็นนี้ แต่การเคลื่อนไหวไม่ประสบความสำเร็จในด้านทาสีซึ่งฆ่าภรรยาหรือทำให้ภรรยาต้องฆ่าตัวตายอันเนื่องมาจากสาเหตุที่ภรรยาไม่ให้สินสอดจำนวนที่เพียงพอ แม้ว่าการเรียกร้องเพื่อต่อต้าน

¹⁰ Urvashi Butalia, "Indian Women and the New Movement," *Women's Studies Int. Forum* 8, 2 (1985): 131-133.

¹¹ *Ibid.*, p. 132.

ระบบสินสอดนี้จะได้ได้รับความสนใจอย่างมากจากสาธารณะชนในช่วงนั้น บูทาเลียคิดว่าปัญหาเรื่องสินสอดเป็นปัญหาของผู้หญิงในกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ซึ่งไม่ได้กระทบต่อผู้หญิงในระดับรากหญ้าจำนวนมากที่ต้องเผชิญกับการถูกกดขี่ ความยากจน และความหวียอ สาเหตุที่การเคลื่อนไหวของผู้หญิงในช่วงนั้นเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อมุ่งแก้ไขปัญหบางปัญหา (เช่น ปัญหาเรื่องสินสอด การข่มขืน ความรุนแรง การแต่งงาน และกฎหมายเรื่องทรัพย์สินสมบัติ เป็นต้น) เป็นเพราะว่าผู้ที่เคลื่อนไหวในช่วงนั้นประกอบไปด้วยผู้หญิงในชนชั้นกลางและชนชั้นสูงที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง อาจกล่าวได้ว่าผู้ที่เคลื่อนไหวในช่วงนั้นล้วนแล้วแต่ต่อสู้เพื่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มของตนเท่านั้น และเพิกเฉยต่อปัญหาของผู้หญิงในระดับรากหญ้าและผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในเขตชนบท อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในช่วงเวลานั้นจะไม่ได้ครอบคลุมกลุ่มผู้หญิงทั้งหมด แต่ก็ได้ทำให้สาธารณะชนและผู้ที่มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาเหล่านี้ เช่น ผู้ร่างกฎหมาย และรัฐบาล เป็นต้นตระหนักถึงการมีอยู่ของปัญหาของผู้หญิงได้ในระดับหนึ่ง¹²

ในทศวรรษของบูทาเลีย ปัญหาของผู้หญิงในระดับรากหญ้าและที่อาศัยอยู่ในเขตชนบทเป็นปัญหาสำคัญที่กลุ่มเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงควรให้ความสนใจ เนื่องจากผู้หญิงเหล่านี้ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องกดขี่ ความหวียอ ปัญหาสุขภาพ ซึ่งอยู่ในระดับที่น่าเป็นห่วงอย่างมาก พวกเธอถูกกดขี่ในหลายรูปแบบ เช่น พวกเธอกินน้อยกว่าผู้ชายแม้ว่าจะต้องทำงานนอกบ้านยาวนานกว่าก็ตาม เวลาที่มีอาหารเหลือไม่มากผู้หญิงเป็นฝ่ายที่ต้องอดแม้ว่าพวกเธอจะทำงานหนักกว่า และนอกจากการทำงานนอกบ้านแล้ว พวกเธอต้องรับผิดชอบงานในบ้านด้วย เป็นต้น นอกจากนี้การเข้าถึงสาธารณะสุขก็เป็นเรื่องที่ยากลำบากสำหรับพวกเธอ ผู้หญิงเหล่านี้มีจำนวนมากว่าครึ่งหนึ่งของประเทศอินเดีย บูทาเลียสรุปว่าการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงควรจะเป็นไปอย่างเท่าเทียมโดยไม่ควรจะมีลักษณะที่แคบหรือเน้นที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นกลุ่มที่เคลื่อนไหวหรือมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวควรจะต้องตระหนักและเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในทุกชนชั้น¹³

ไอลา เพเทล (Ila Patel) แสดงทศวรรษเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอินเดียไว้ในบทความเรื่อง *The Contemporary Women's Movement and Women's Education in India*¹⁴ ว่าการเคลื่อนไหวหรือต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิงในอินเดียครอบคลุมหลายพื้นที่ เช่น พื้นที่ทางกฎหมาย การศึกษา สถิติการทางสังคม อนามัยเจริญพันธุ์ (reproductive health) ประชากร ความรุนแรงทางเพศ (เช่น การข่มขืน การตายของภรรยาอันเนื่องมาจากสินสอด และการทำร้าย

¹² *Ibid.*, pp. 132-133.

¹³ *Ibid.*, pp. 131-133.

¹⁴ Ila Patel, "The Contemporary Women's Movement and Women's Education in India," *International Review of Education* 44, 2-3 (1998): 155-175.

ภรรยา เป็นต้น) และความขัดแย้งทางชนชั้นและสังคม เป็นต้น การเคลื่อนไหวเหล่านี้เริ่มมาตั้งแต่ตอนต้นศตวรรษที่ 19 ซึ่งเริ่มขึ้นเพื่อแก้ปัญหาของผู้หญิงในชนชั้นสูง¹⁵

บทความของเกราลดีน เฮช. ฟอর্বิส (Geraldine H. Forbes) เรื่อง *The Women's Movement in India: Traditional Symbols and New Roles*¹⁶ ได้ร่วมอธิบายและวิเคราะห์ประเด็นเรื่องการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอินเดียไว้เช่นกันว่าความพยายามเริ่มแรกในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในอินเดียเป็นการต่อต้านประเพณีบางอย่าง เช่น พิธีสตี การฆ่าทารกเพศหญิง และการห้ามผู้หญิงมาแต่งงานใหม่ เป็นต้น สมาชิกของกลุ่มเคลื่อนไหวส่วนมากอยู่ในชนชั้นกลางและชนชั้นสูง¹⁷ ฟอর্বิสเชื่อว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอดีตที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงตระหนักถึงปัญหาของพวกเธอและต่อสู้เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างเข้มแข็งแต่อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวไม่มีแนวโน้มในการปฏิเสธบทบาทของผู้หญิงในฐานะภรรยาและแม่ ในทางตรงกันข้ามผู้หญิงได้รับการสนับสนุนให้ยอมรับคุณค่าที่ดีของการเป็นภรรยาและแม่ ดังนั้นฟอর্বิสคิดว่าการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในอินเดียจึงไม่ใช่การเคลื่อนไหวในลักษณะรุนแรงหรือสุดโต่ง (radical) ผู้หญิงอินเดียยังยอมรับบทบาทของภรรยาและแม่ที่ดีซึ่งไม่ได้แตกต่างจากยุคก่อนมีการเคลื่อนไหวเกิดขึ้น นัยของความเท่าเทียมกันที่สรุปได้จากการเคลื่อนไหวลักษณะนี้จึงแตกต่างจากความเท่าเทียมกันในลักษณะที่นักสตรีนิยมชาวตะวันตกเข้าใจ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่มีจุดหมายในการเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ของผู้ชาย แต่เพื่อพื้นที่ที่พวกเธอสามารถที่จะมีบทบาทที่แตกต่างจากผู้ชายซึ่งบทบาทของพวกเธอเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนบทบาทของผู้ชายในสังคม¹⁸

อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุ จุดมุ่งหมาย สมมติฐาน แนวทาง และความสำเร็จของการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอินเดียในอดีตนั้นสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนในระดับโครงสร้างของระบบชายเป็นใหญ่ได้อย่างน่าสนใจ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงที่เกิดขึ้นในช่วงแรกจะเป็นผลลัพธ์ของการตระหนักถึงปัญหาของผู้หญิงในชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเท่านั้นซึ่งไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงในบริบทอื่น ๆ ได้ แต่การเริ่มต้นท้าทายการถูกกดขี่ที่แฝงอยู่ในระดับโครงสร้างเช่นนี้เป็นการเริ่มต้นที่มีความหมาย

¹⁵ Ibid., p. 157.

¹⁶ Geraldine H. Forbes, "The Women's Movement in India: Traditional Symbols and New Roles," in *Social Movements in India: Studies in Peasant, Backward Classes, Sectarian, Tribal and Women's Movements*, ed. M. S. A. Rao (New Delhi: Manohar, 2000), pp. 365-381.

¹⁷ Ibid., p. 375.

¹⁸ Ibid., p. 379.

สำหรับการเคลื่อนไหวในกรอบที่กว้างและครอบคลุมมากขึ้นในยุคต่อมา ความท้าทายและความน่าสนใจของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงในอดีตอยู่ที่ความสำเร็จในการทำให้การเคลื่อนไหวครอบคลุมผู้หญิงในระดับรากหญ้าซึ่งถูกกดขี่ด้วยสาเหตุที่หลากหลายกว่าผู้หญิงในชนชั้นกลางและชนชั้นสูง แนวทางในการการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงกลุ่มนี้จึงมีลักษณะที่ซับซ้อนและห้อมล้อมไปด้วยอุปสรรคมากมายยิ่งกว่า ในปัจจุบันได้มีขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในระดับรากหญ้าเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งบางกลุ่มนำศาสนามาใช้เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาได้อย่างน่าสนใจ

บทบาทของศาสนาในการพัฒนา

เวนดี้ ไทนเดล (Wendy Tyndale) เสนอเรื่องบทบาทของศาสนาในการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจในบทความเรื่อง *Idealism and Practicality: The role of religion in development*¹⁹ ว่ากลุ่มศาสนา การเคลื่อนไหว และชุมชนที่ทำงานในระดับรากหญ้านั้นมักจะมีแนวทางที่แตกต่างจากสถาบันหลักหรือธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม ดังเช่นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวเพื่อแสดงถึงประโยชน์ของศรัทธาในฐานะที่เป็นแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อยกระดับชีวิตของกลุ่มคนจน กลุ่มดังกล่าวแตกต่างจากองค์กรที่ใช้ศรัทธาเป็นพื้นฐานซึ่งได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก ในบทความนี้ไทนเดลแสดงให้เห็นถึงปัญหาความยากลำบากของความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและการพัฒนากระแสหลักเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเหมือนกันของแนวทางของทั้งสองฝ่าย²⁰

ไทนเดลอธิบายว่าทุกศาสนามีความเข้าใจร่วมกันว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อผู้อื่นโดยมีทิศทางจิตวิญญาณ การเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาโดยใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานจึงมีแนวโน้มในการทำความเข้าใจการพัฒนาในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ใช้การผนวกกันทางด้านวัตถุและจิตใจซึ่งอาจจะแสดงออกมาในวิถีทางที่แตกต่างกัน การเคลื่อนไหวในลักษณะนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะไม่ประสบความสำเร็จหากไม่พัฒนาทางสังคมไปพร้อม ๆ กัน การพัฒนาจึงมีนัยที่สำคัญต่อความหมายของความเป็นมนุษย์ที่ต้องมีความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น การเคลื่อนไหวของกลุ่ม Sarvodaya Shramadana (สวัสดิการของทุกคน) ที่ใช้แนวทางของศาสนาพุทธในการพัฒนาหมู่บ้านในศรีลังกาและการเคลื่อนไหวของกลุ่มฮินดู Swadhyaya (การค้นพบตัวตน) ซึ่งผลักดันให้ชาวบ้านหลายพันคนมีความหวังและความมั่นใจในการทำงานและยกระดับมาตรฐานในการดำรงชีวิตเป็นตัวอย่างของการเคลื่อนไหวที่ใช้พื้นฐานของความเชื่อในลักษณะนี้ การเข้าใจ

¹⁹ Wendy Tyndale, "Idealism and Practicality: The role of religion in development," *Development* 46, 4 (December 2003): 22-28.

²⁰ *Ibid.*, p. 22.

ในลักษณะนี้มีนัยต่อการแบ่งระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้ว (developed) กับประเทศที่กำลังพัฒนา (developing) กล่าวคือ การเข้าใจในลักษณะนี้ทำให้มีทัศนเรื่องความยากจน (poverty) มีลักษณะหลากหลายมิติ ซึ่งไม่ได้หมายถึงแค่การขาดรายได้ (lack of income) เท่านั้น แต่รวมถึงปัญหาอย่างการถูกกีดกันทางสังคม (social exclusion) และความไม่ปลอดภัย (insecurity) ด้วยเช่นกัน ซึ่งปัญหาเหล่านี้อาจเกิดขึ้นได้ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ดังนั้น ความเข้าใจลักษณะนี้ทำให้การแบ่งระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนาโดยใช้เกณฑ์เรื่องความยากจนเป็นการแบ่งที่ผิดพลาด²¹

อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาโดยใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานก็ถูกวิพากษ์โดยองค์กรเพื่อการพัฒนากระแสหลักด้วยหลายเหตุผลด้วยกัน คำถามขององค์กรเพื่อการพัฒนากระแสหลักก็คือองค์กรศาสนาจะประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาได้อย่างไรในโลกและสังคมสมัยใหม่ที่ผู้คนสนใจและให้ความสำคัญต่อเรื่องทางเศรษฐกิจและการเมืองมากกว่าเรื่องของพระเจ้า องค์กรเพื่อพัฒนาหลายองค์กรซึ่งรวมถึงองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NGOs) มีความเข้าใจต่อศาสนาในลักษณะของอำนาจที่ต่อต้านการพัฒนา (anti-developmental force) ไทเนเดลอธิบายว่าสาเหตุหลักของความเข้าใจลักษณะนี้มี 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มความเคลื่อนไหวทางศาสนาบางกลุ่มยังคงสนับสนุนความเชื่อเก่าแก่และไสยศาสตร์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้มีผลกระทบในแง่ลบต่อผู้หญิงและการตัดสินใจแบบประชาธิปไตย²²
2. การเคลื่อนไหวทางศาสนามีลักษณะเป็นปฏิบัติต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ปัญหานี้เป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อทั้งองค์กรที่ไม่ได้ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐาน (secular organization) และองค์กรของศาสนาอื่นที่ดำเนินการเพื่อพัฒนาสังคม²³
3. กลุ่มความเคลื่อนไหวทางศาสนามีความเข้าใจต่อการพัฒนาที่แตกต่างจากทฤษฎีการพัฒนากระแสหลัก²⁴ แม้ว่าทั้งทั้งสองกลุ่มจะมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน แต่การมีแนวคิดเรื่องวิธีการไปถึงจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันก่อให้เกิดความเข้าใจวิธีการของอีกฝ่ายในฐานะอุปสรรคของการพัฒนา

²¹ Ibid., p. 23.

²² Ibid., p. 25.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

ตัวอย่างของความเคลื่อนไหวมากมายแสดงถึงความไม่เห็นพ้องต้องกันเรื่องวิธีการของกลุ่มความเคลื่อนไหวทางศาสนาและองค์กรเพื่อการพัฒนากระแสหลัก เช่น การที่กลุ่มความเคลื่อนไหวทางศาสนาบางกลุ่ม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคาทอลิก) มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาโรคเอดส์โดยการให้การศึกษาและปฏิเสธการแจกจ่ายถุงยางอนามัย เนื่องจากเชื่อว่าการแจกจ่ายถุงยางอนามัยเป็นการอนุญาตให้ผู้คนมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานได้อย่างเสรี และกลุ่มมุสลิม Sarkan Zoumountsi (ไซแห่งความเป็นปึกแผ่น) ที่ปฏิเสธความช่วยเหลือทางการเงินในโครงการต่อต้านปัญหาโรคเอดส์ด้วยสาเหตุที่ว่ากลุ่มความช่วยเหลือมีแนวคิดต่อปัญหาดังกล่าวต่างจากกลุ่มของตน เป็นต้น²⁵

แม้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนากระแสหลักจะมีมุมมองต่อกลุ่มศาสนาที่เคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาในด้านลบ แต่กลุ่มศาสนาได้รับการยอมรับมากขึ้นหลังจากการเกิดขึ้นของแนวโน้มที่มองว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะเป็นไปไม่ได้หากการเคลื่อนไหวปฏิเสธการนำแนวคิดทางศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของหลักการ ผลลัพธ์ของการเกิดขึ้นของแนวโน้มดังกล่าวก็คือองค์กรที่เคลื่อนไหวเพื่อพัฒนาหันมามองศาสนาในแง่มุมใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญต่อบทบาทของศาสนาในการพัฒนาชีวิตและสังคม ในปี ค.ศ. 1998 เจมส์ โวลเฟินซอห์น (James Wolfensohn) และลอร์ด คารีย์ (Lord Carey) ก่อตั้ง The Foundation of the World Faiths Development Dialogue (WFDD) ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนความเห็นเรื่องการพัฒนาและความยากจนระหว่างผู้คนที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกัน และระหว่างผู้คนเหล่านี้กับองค์กรที่เคลื่อนไหวเพื่อพัฒนา กลุ่มต่าง ๆ นอกจากนี้ สหประชาชาติ The Inter-American Bank และ IMF ก็เปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับองค์กรศาสนาเช่นกัน²⁶

การอภิปรายในประเด็นเรื่องบทบาทของศาสนาในการพัฒนามีความหลากหลาย คำถามสำคัญคำถามหนึ่งในการอภิปรายคือในความเป็นจริงแล้วศาสนาขัดขวางหรือสนับสนุนการพัฒนา แจ็ค กูดี้ (Jack Goody) ถามคำถามนี้ในบทความเรื่อง Religion and Development: Some Comparative Considerations²⁷ กูดี้ยกตัวอย่างบทบาทของศาสนาในการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เช่น ในประเทศแถบแอฟริกาซึ่งศาสนามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการทำไร่ทำนา และมีฐานะเป็นองค์กรช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพซึ่งซื่อสัตย์

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., p. 26.

²⁷ Jack Goody, "Religion and Development: Some Comparative Considerations,"

และจริงใจต่อผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือ แตกต่างจากรัฐบาลซึ่งอาจมีจุดหมายบางอย่างที่ซ่อนเร้นในการให้ความช่วยเหลือ²⁸

แนวโน้มที่มองว่าการพัฒนาจะเป็นไปไม่ได้หากการเคลื่อนไหวปฏิเสธการนำแนวคิดทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของหลักการได้สร้างมุมมองใหม่ในการมองศาสนา ในปัจจุบันศาสนาไม่ได้ถูกมองว่าเป็นอำนาจที่ต่อต้านการพัฒนาเหมือนในอดีต แต่ศาสนามีศักยภาพในฐานะปัจจัยสำคัญในการพัฒนา บทบาทที่สำคัญของศาสนาในการพัฒนามีหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

1. ศาสนามีศักยภาพในการเป็นในการก่อให้เกิดคุณค่าทางศีลธรรม (moral values) ซึ่งเป็นคุณค่าที่สำคัญที่ทำให้วาระของการพัฒนามีข้อตกลงที่ยึดติดกับคนยากจนมากขึ้น
2. ศาสนามีศักยภาพในการเป็นแรงบัลดาลใจที่ทำให้คนทุกระดับมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ²⁹
3. ศาสนามีความคล่องตัวในดำเนินงานในชุมชนยากจนหรือในระดับรากหญ้าได้ดีกว่าองค์กรอื่น ๆ และผู้นำทางศาสนาก็เป็นที่ยอมรับ ศรัทธา และเชื่อถือมากกว่าผู้นำองค์กร³⁰

นักวิชาการหลายท่านเห็นด้วยกับทฤษฎีที่ว่าศาสนามีประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะของประชาชนและการพัฒนา เช่น พอล เจ. ไวทแมน (Paul J. Weithman) เสนอว่า องค์กรศาสนาและสถานที่ทำพิธีกรรมทางศาสนา เช่น โบสถ์ สามารถเป็นสิ่งกระตุ้นที่ทำให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นและกล้าที่จะทำกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากศาสนาและสถานที่ทางศาสนาเน้นเรื่องความเท่าเทียมกันของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนทุกคนและทุกระดับสามารถนับถือศาสนาได้อย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีผู้ใดถูกกีดกันไม่ให้นับถือศาสนาด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ ดังนั้น พลเมืองชั้นสอง เช่น คนยากจน ชนกลุ่มน้อย หรือคนที่ด้อยโอกาสทางสังคม จึงไม่ถูกปฏิเสธทางคุณค่าในพื้นที่ของศาสนา³¹ ซึ่งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะของประชาชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนา

²⁸ Ibid., pp. 65-66.

²⁹ Wendy Tyndale, "Idealism and Practicality: The role of religion in development," *Development* 46, 4 (December 2003): 26.

³⁰ Ibid., p. 27.

³¹ โปรดดูเพิ่มเติมที่ Paul J. Weithman, *Religion and the Obligations of Citizenship* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

แม้ว่าองค์กรที่เคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาจะยอมรับบทบาทของศาสนาในการพัฒนา โดยเฉพาะในระดับรากหญ้า แต่องค์กรเหล่านี้วิพากษ์ว่าศาสนามีข้อเสียสองประการคือ

1. องค์กรศาสนามีแนวคิดที่มีเหตุผลและหนักแน่น แต่หลักในการปฏิบัติและนโยบายในการเข้าถึงความเท่าเทียมกันและชีวิตที่ดีนั้นยังต้องพัฒนาอีกมาก³²
2. การทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนขององค์กรศาสนานั้นอยู่ในขอบเขตที่เล็กเกินไป ซึ่งทำให้ไม่มีส่วนช่วยในการต่อสู้กับความยากจนโดยรวม³³

อย่างไรก็ดี องค์กรศาสนาตอบข้อวิจารณ์ทั้งสองข้อนี้ว่า

1. องค์กรศาสนาไม่มีความจำเป็นและไม่มียุทธศาสตร์ในการวางแผนหรือกำหนดนโยบายในการพัฒนาระดับประเทศและระดับสากล แต่องค์กรศาสนาเน้นในการดำเนินงานเกี่ยวกับคุณค่าที่เป็นพื้นฐานของนโยบายเหล่านี้³⁴
2. การขยายขอบเขตของการทำงานไม่ใช่สิ่งที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนา การขยายจะเป็นการทำให้การพัฒนายากขึ้น เนื่องจากการขยายจะทำให้มีขั้นตอนในการดำเนินการที่ซับซ้อนขึ้นซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อกลุ่มที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่าง ๆ นอกจากนี้ ความความแตกต่างจะหลากหลายยิ่งขึ้นและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา³⁵

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิธีการในการพัฒนาขององค์กรศาสนาและองค์กรที่ไม่ได้ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานจะแตกต่างกัน แต่ทั้งคู่ก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกันซึ่งก็คือการช่วยให้คนยากจนในระดับรากหญ้ามีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การมีมุมมองต่อบทบาทของศาสนาในลักษณะของเครื่องมือหรือวิธีการใหม่ในการพัฒนานับเป็นการเริ่มต้นของความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายในการทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ไทเนเดลเสนอว่าความสำเร็จของการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้จากความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รูปแบบทางเศรษฐกิจควรจะมีสมมุติฐานที่ชัดเจน และเน้นไปที่ประเทศที่พัฒนามากเกินไป (over-developed) เช่นเดียวกับประเทศที่กำลังพัฒนา ผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนาที่

³² Wendy Tyndale, "Idealism and Practicality: The role of religion in development," *Development* 46, 4 (December 2003): 27.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*

แตกต่างกันซึ่งทำงานในการพัฒนาระดับรากหญ้าควรจะสร้างความชัดเจนให้กับแนวทางของตนให้มากขึ้นเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ ๆ ในการอภิปรายเรื่องนโยบายความยากจนกับการพัฒนา ซึ่งจะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการริเริ่มการเรียนรู้งานด้านนโยบายจากองค์กรเพื่อการพัฒนา ส่วนผู้เชี่ยวชาญทางด้านการพัฒนา องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร และหน่วยงานของรัฐควรจะตระหนักว่า ประสบการณ์มีความสำคัญเช่นเดียวกับการวิเคราะห์ การผสมผสานของความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและความเข้าใจทางศาสนาในเรื่องความหมายของชีวิต ประกอบกับประสบการณ์ทางปฏิบัติระดับรากหญ้าคือสิ่งที่จำเป็นในการทำให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ³⁶

ซาทิส कुमार (Satish Kumar) แสดงทรรศนะเรื่องศาสนากับการพัฒนาไว้ในบทความเรื่อง Development and Religion: Cultivating a sense of the sacred³⁷ ว่าศาสนากับการพัฒนาเปรียบเสมือนแต่ละหน้าของเหรียญอันเดียวกัน (two sides of the same coin) การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมแง่มุมด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัตถุของชีวิต ส่วนศาสนาเป็นมิติภายในส่วนตัว และเกี่ยวข้องกับจิตใจของผู้คน การนำศาสนาและการพัฒนามาใช้ร่วมกันเป็นสิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน³⁸ कुमारชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาที่ไม่ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐาน (secular development) ล้มเหลวในบางแง่มุม กล่าวคือ โครงการพัฒนาขององค์กรต่าง ๆ ที่ดำเนินงานเพื่อการพัฒนา เช่น ธนาคารโลก องค์กรOxfam และหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐทำให้ช่องว่างระหว่างกลุ่มที่พัฒนาแล้วกับกลุ่มที่ยังไม่พัฒนากว้างขึ้นในรอบห้าสิบปีที่ผ่านมา องค์กรเหล่านี้ล้มเหลวในโครงการพัฒนากลุ่มชนชั้นรากหญ้าที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษาและอาศัยอยู่ในเขตชนบท โครงการเหล่านี้ทำให้รูปแบบทางอุตสาหกรรมการผลิตทำลายคุณค่าของงานฝีมือของชาวบ้าน และทำให้พวกเขาต้องอพยพจากชุมชนและครอบครัวของพวกเขาไปอยู่ในเขตสลัมในเมืองใหญ่ เพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ³⁹

ตรงกันข้ามกับการพัฒนาที่ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐาน เช่น โครงการพัฒนาของคานธีซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาในความหมายของการบริการ (development as service and service as development)⁴⁰ คานธีเริ่มต้นงานพัฒนาโดยใช้หลัก gram seva (village service) ซึ่งเป็นหลักสำคัญในศาสนาฮินดูมาประยุกต์ใช้กับหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างจากตัวเขามาก

³⁶ Ibid., pp. 27-28.

³⁷ Satish Kumar, "Development and Religion: Cultivating a sense of the sacred," *Development* 46, 4 (December 2003): 15-21.

³⁸ Ibid., p. 15.

³⁹ Ibid., p. 16.

⁴⁰ Ibid., p. 17.

หลัก seva เป็นหลักการบริการที่ชาวฮินดูต้องฝึกฝนทั้งในบ้านและในวัดเพื่อการบรรลุถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเอง (self-realization) ของพวกเขา คานธีนำหลัก seva มาประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่เนื่องจากเห็นว่าการพัฒนาในปัจจุบันทำให้ผู้คนมีความต้องการทางวัตถุมากขึ้นซึ่งความต้องการนี้เป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าของการพัฒนา คานธีคิดว่าการพัฒนาที่แท้จริงนั้นต้องหมายถึงการบริการซึ่งมีจุดประสงค์คือความพึงพอใจมากกว่าผลลัพธ์⁴¹

การพัฒนาในรูปแบบของการบริการของคานธีไม่ได้ดำเนินงานเพื่อชาวฮินดูเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงผู้ที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ด้วย คานธีเชื่อว่าการพัฒนาในรูปแบบของการบริการนี้เป็นหลักการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปลดปล่อยฮินดูจากกฎอาณานิคม และทำให้ฮินดูเป็นสังคมที่มีความเมตตาต่อกันเป็นพื้นฐานซึ่งเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม ศาสนา และเชื้อชาติของผู้อื่นด้วย⁴² คานธีก่อตั้งหมู่บ้านแห่งการบริการ (Village of Service) ขึ้นข้างเมือง Wardha ที่หมู่บ้านแห่งนี้เขาได้ศึกษาและฝึกฝนคำสอนในคัมภีร์ของทุกศาสนา รวมทั้งดำเนินงานช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ปลดปล่อยผู้หญิง สร้างศูนย์อนามัยในหมู่บ้าน ขจัดแนวคิดแง่ลบต่อชนชั้นจัณฑาล และให้การศึกษาด้านงานฝีมือแก่ชาวบ้าน เป็นต้น

หลังจากคานธี วินอบา แบท (Vinoba Bhave) ซึ่งเป็นผู้ช่วยคนสนิทของคานธีได้สืบต่อแนวคิดเรื่องการพัฒนาของคานธี แบทนำแนวทางของคานธีมาประยุกต์และมองการพัฒนาในลักษณะของการแบ่งปัน (development as sharing) แบทเชื่อว่าการพัฒนาที่ไม่ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานมีจุดหมายในเรื่องของเศรษฐกิจซึ่งก่อให้เกิดการจ้างงานและความต้องการเงิน แนวทางเช่นนี้มาจากความเชื่อที่ว่าเงินคือความมั่งคั่ง แบทไม่เห็นด้วยกับความเชื่อนี้ เขาคิดว่าความรู้สึกถึงการแบ่งปัน ชุมชน การเป็นเจ้าของ อากาศบริสุทธิ์ การเข้าถึงแหล่งทำมาหากินคือความมั่งคั่งที่แท้จริง เงินเป็นแค่เครื่องมือในการแลกเปลี่ยนเท่านั้น ไม่ใช่ที่มาของความมั่งคั่งอย่างที่คนส่วนมากเข้าใจ⁴³

ในทศวรรษของคานธี ความจนของคนยากจนไม่ได้เกิดจากการที่พวกเขาไม่มีทักษะ ไม่ได้รับการศึกษา หรือขี้เกียจ หากแต่เป็นผลจากการที่คนรวยและคนมีอำนาจได้ตัดสิทธิ์พวกเขาจากที่ดิน วัตถุ เครื่องมือ และแหล่งทำมาหากิน ดังนั้น ก้าวแรกที่สำคัญของการพัฒนาคือการทำให้ทุกคนสามารถเข้าถึงแหล่งทำมาหากินได้อย่างเท่าเทียมกัน ปัญหาที่แท้จริงนั้นไม่ใช่ความยากจน แต่

⁴¹ Ibid., p. 16.

⁴² Ibid., pp. 16-17.

⁴³ Ibid., pp. 17-18.

คือความมั่งคั่งและความไม่ยุติธรรมในสังคม คนรวยต้องเรียนรู้ที่จะแบ่งปัน ไม่ใช่คนจนที่ต้องพัฒนา⁴⁴

บทความของคูมาร์แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาที่ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานและที่ไม่ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานนั้นใช้วิธีการในการดำเนินงานเพื่อบรรลุถึงจุดหมายของการพัฒนาที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน การพัฒนาขององค์กรศาสนา เช่น แนวทางของคานธี ใช้คุณค่าบางอย่างเป็นแนวทางในการดำเนินการพัฒนาโดยเน้นให้คนดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงในชุมชน ไม่ตกเป็นทาสของเศรษฐกิจหรือทำงานเพื่อเงิน และใช้ศาสนาเป็นศูนย์กลางและที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจโดยที่ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของโลกไปพร้อม ๆ กัน ขณะที่องค์กรที่ไม่ได้ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานมีแนวทางที่ส่งเสริมเป้าหมายการพัฒนาคนในฐานะส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้คนมีงานทำ เลี้ยงตัวเองได้ และดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับโลกปัจจุบัน โดยไม่ได้คำนึงถึงอัตลักษณ์ รูปแบบของชุมชน การดำรงอยู่ของประเพณี วัฒนธรรม คุณค่าซึ่งเป็นที่ยอมรับและความเชื่อของพวกเขาเท่าที่ควร แม้ว่าการพัฒนาในลักษณะนี้จะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงในโลกปัจจุบันซึ่งปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นปัญหาหลักของคนส่วนใหญ่ที่จำเป็นจะต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนา แต่คำถามที่ต้องพิจารณาก็คือเป็นไปได้หรือไม่ที่องค์กรที่ไม่ได้ใช้ศาสนาเป็นพื้นฐานจะพัฒนากลุ่มหรือชุมชนที่มีระบบทางคุณค่าทางศาสนาเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีการที่ไม่มีพื้นฐานทางคุณค่าทางศาสนาอยู่เลย และเน้นให้กลุ่มหรือชุมชนดังกล่าวมุ่งไปในทิศทางที่พวกเขาไม่มีความรู้และคุ้นเคย อีกประการหนึ่งก็คือการพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จเชิงวัตถุนิยมซึ่งมองคุณค่าทางศาสนาเป็นอุปสรรคของการพัฒนาจะทำให้เกิดปัญหาอื่นตามมาหรือไม่ เช่น ปัญหาการขาดที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจหรือขาดระบบคุณธรรมทางสังคม ซึ่งปัญหาเหล่านี้อาจจะทำให้องค์กรต่าง ๆ ต้องตามแก้ไขกันอีกครั้งในอนาคต

กลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาเป็นเสมือนโจทย์หรือกุญแจสำคัญที่องค์กรที่เคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาจำเป็นต้องทำความเข้าใจเป็นอันดับแรก องค์กรที่ทำความเข้าใจปัญหาและตอบโจทย์นี้ได้ นับว่าประสบความสำเร็จในการเริ่มต้น นอกจากนี้ วิธีการและผลกระทบข้างเคียงก็เป็นประเด็นที่สำคัญที่ต้องพิจารณาเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม แม้ในปัจจุบันศาสนาได้รับการยอมรับมากขึ้นว่ามีบทบาทที่น่าสนใจในงานด้านการพัฒนามนุษย์และชุมชน การนำศาสนามาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนายังมีความท้าทายหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า การทำงานในพื้นที่ที่ศาสนามีความสำคัญ ชับซ้อน และเป็นพื้นฐานในทุก ๆ ด้านของผู้คนและสังคม ดังเช่นในประเทศอินเดีย ศรียา ไอเยอร์ (Sriya Iyer) เล่าเรื่องการวิจัยเกี่ยวกับศาสนา การเจริญพันธุ์ และการพัฒนาใน

⁴⁴ Ibid.

อินเดียของเธอในบทความเรื่อง Religion, Reproduction, and Development in Contemporary India⁴⁵ ว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเจริญพันธุ์ และการพัฒนาในอินเดียเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมาก แม้ว่าศาสนาจะมีบทบาทที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนอินเดียมากก็ตาม แต่เธอพบว่าในความเป็นจริงแล้วสภาวะแวดล้อมและสถานภาพทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่ออัตราการเกิดและการเจริญพันธุ์มากกว่าศาสนา⁴⁶ ดังนั้น การพัฒนาที่เน้นไปที่เรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาและเข้าใจปัญหาอย่างละเอียดก่อนดำเนินงานพัฒนา

ปัญหาต่าง ๆ ของประเทศที่มีความซับซ้อนทางความเชื่อศาสนาดังเช่นประเทศอินเดีย อาจจะไม่ได้เป็นผลของหลักคำสอนและความแตกต่างทางความเชื่อทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะเป็นผลของสภาวะแวดล้อมและสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขหรือพัฒนา องค์การที่เคลื่อนไหวเพื่อการพัฒนาจึงต้องใช้วิธีการดำเนินงานที่ครอบคลุมทั้งสองปัญหาอย่างแท้จริง

กรุงเดลี: ข้อมูลเบื้องต้น การพัฒนา การย้ายถิ่น และสถานะของผู้หญิง

กรุงเดลีมีการปกครองที่มีลักษณะ 3 รูปแบบคือ 1. สหภาพ (The Union) 2. รัฐ (The State) และ 3. รัฐบาลท้องถิ่น (The Municipal Government)⁴⁷ กรุงเดลีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 เขต คือ

1. เดลีตอนกลาง (Central Delhi)
2. เดลีตะวันออก (East Delhi)
3. นิวเดลี (New Delhi)
4. เดลีตอนเหนือ (North Delhi)
5. เดลีตะวันออกเฉียงเหนือ (North-East Delhi)

⁴⁵ Sriya Iyer, "Religion, Reproduction and Development in Contemporary India," *Development* 46, 4 (December 2003): 50-56.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 50.

⁴⁷ Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada, p. 11.

6. เดลีตะวันออกเฉียงใต้ (North-West Delhi)
7. เดลีใต้ (South Delhi)
8. เดลีตะวันออกเฉียงใต้ (South-East Delhi)
9. เดลีตะวันตกเฉียงใต้ (South-West Delhi)

กรุงเดลินับว่าเป็นหนึ่งในเมืองที่มีอัตราการเจริญเติบโตในด้านต่าง ๆ สูงสุดในประเทศอินเดีย⁴⁸ ตั้งแต่อินเดียประกาศเอกราชในปี ค.ศ. 1947 กรุงเดลีมีอัตราการเติบโตถึงร้อยละ 50 ต่อรอบทศวรรษ ผลกระทบโดยตรงของการเติบโตดังกล่าวคือมีการเคลื่อนย้ายของประชากรจำนวนมากเข้าสู่กรุงเดลี ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวของประชากรอย่างรวดเร็ว ปัญหาสำคัญที่ตามมาคือการขยายตัวอย่างรวดเร็วของพื้นที่สลัมและจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตสลัม ในปี ค.ศ. 1991-2001 อัตราการอพยพเข้าไปสู่กรุงเดลีมีจำนวนมากถึง 1.6 ล้านคน ซึ่งสูงขึ้นจากปี ค.ศ. 1961-1971 ถึงหนึ่งล้านคน⁴⁹ จากการสำรวจประชากรในปี ค.ศ. 2001 ประชากรในกรุงเดลีมีจำนวน 13.8 ล้านคน พื้นที่ที่มีจำนวนผู้อพยพหลังไหลเข้ามามากที่สุดจนถึงทศวรรษ 1980 คือเขตใจกลางเมือง และเพิ่มมากขึ้นในเขตรอบนอกของใจกลางเมือง กระแสหลังไหลของคนย้ายถิ่นเข้ามายังกรุงเดลีครั้งแรกเกิดขึ้นภายหลังการแบ่งแยกอินเดียกับปากีสถาน ซึ่งในขณะนั้นมีชาวซิกข์และฮินดูลี้ภัยจากปากีสถานเข้ามาไม่น้อยกว่า 5 แสนคน⁵⁰

⁴⁸ *ibid.*

⁴⁹ *ibid.*, p. 12.

⁵⁰ Hans Schenk, "Migrants, Squatters, and Evictions," in IIAS Newsletter, Vol. 31 (July 2003), p. 14.

ตารางที่ 3.1 แสดงการอพยพเข้าสู่กรุงเดลีระหว่างปี ค.ศ. 1981-1991

เมือง	อัตราส่วนของการ อพยพ (%)	เมือง	อัตราส่วนของการ อพยพ (%)
Uttar Pradesh	49.91	Madhya Pradesh	2.71
Haryana	11.82	Kerala	6.61
Bihar	10.99	Tamil Nadu	1.56
Rajasthan	6.17	Maharashtra	1.48
Punjab	5.43	Himachal Pradesh	1.45
West Bengal	2.79	Others	4.08

ที่มา: การสำรวจจำนวนประชากรอินเดีย ปี ค.ศ. 1991⁵¹

ผู้อพยพส่วนใหญ่อพยพเข้ามาเพื่อหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรม บริษัท และธุรกิจขนาดเล็กต่างๆ ในเขตเมือง โดยจะหาที่พักอาศัยชั่วคราว (squatter settlements) อยู่ใกล้ๆ ที่สถานทำงาน ต่อมาได้ขยายตัวและกลายเป็นพื้นที่สลัมซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของกรุงเดลีในปัจจุบัน

สลัมในกรุงเดลี

สลัมหมายถึงพื้นที่ซึ่งไม่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ เนื่องจากการขาดบ้านเรือนที่เหมาะสม การสุขาภิบาล การระบายอากาศ และสิ่งอำนวยความสะดวก ('unfit for human habitation' due to lack of proper housing, sanitation, lack of ventilation and lack of proper infrastructural facilities) นอกจากนี้ สลัมยังหมายถึงพื้นที่ที่มีคนยากจนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ไม่เหมาะสม⁵² จากคำนิยามนี้ สลัมในกรุงเดลีแบ่งออกเป็น 8 ประเภทด้วยกัน⁵³ คือ

1. Jhuggi-Jhonpri Clusters (JJ Clusters) หรือ Squatter settlements สลัมประเภทนี้มีกระจัดกระจายอยู่รอบเมือง และมีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จากการสำรวจในปี ค.ศ. 1990 พบว่ากว่า 2.59 แสนครัวเรือนอาศัยอยู่ในพื้นที่ JJ Clusters 929 แห่ง Slum Wing of MCD (idem) วิเคราะห์ว่ากว่า 6 แสนครัวเรือนอาศัยอยู่ในพื้นที่ JJ Clusters 1,100 แห่ง ซึ่งมีประชากรกว่า สองแสนคนอาศัยอยู่ พื้นที่สลัมลักษณะนี้แตกต่างจากสลัมในเมือง Kolkata หรือ Mumbai

⁵¹ Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada, p.12.

⁵² Ibid., pp. 22-23.

⁵³ Manjistha Banerji, "Ensuring Public Accountability through Community Action 2005," Institute of Social Studies Trust, New Delhi, p. 3.

เนื่องจากสลัมในกรุงเดลีมีลักษณะกระจายอยู่ทั่วเมือง ไม่ว่าจะเป็นบริเวณใกล้รางรถไฟ ถนน ริมแม่น้ำ สวนสาธารณะ และพื้นที่ว่างเปล่าอื่น ๆ⁵⁴

ตารางที่ 3.2 ที่ตั้งของสลัมและพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่

พื้นที่ใกล้เคียง	สลัม	พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่	ทั้งหมด
รางรถไฟ	18.8	-	15.0
แม่น้ำ / Nallah	21.9	-	17.5
ถนน	25.0	100.0	40.0
เขตก่อสร้าง	-	-	-
เขตอุตสาหกรรม	6.3	-	5.0
สถานที่ทางศาสนา / สาธารณะ	15.6	-	12.5
อื่น ๆ	12.5	-	10.0

ที่มา: NCAER (2002)⁵⁵

2. เขตสลัมที่ถูกกฎหมาย (Slum Designated Areas) สลัมประเภทนี้ได้รับการรับรองว่าเป็นเขตสลัมที่ถูกกฎหมายโดย Slum Areas Improvement and Clearance Act พื้นที่ส่วนมากของสลัมประเภทนี้อยู่ในเขต walled areas ของย่าน Shahjahanabad โดยสามารถรองรับประชากรประมาณ 60,000 คน แต่ในปัจจุบันมีประชากรอาศัยอยู่ถึง 2 ล้านคน

3. Unauthorised Colonies

4. พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ (Resettlement Colonies) ประชากรที่อาศัยอยู่ที่พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่คือผู้ที่ย้ายมาจากพื้นที่สลัม JJ Clusters จำนวนประชากรโดยเฉลี่ยในปี ค.ศ. 2000 คือ 1 ล้าน 8 แสนคนในพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ 44 แห่ง รัฐได้เริ่มดำเนินงานจัดหาพื้นที่แห่งใหม่ในปี ค.ศ. 1961 ซึ่งประชากรในจากพื้นที่สลัม JJ Clusters ได้เริ่มทยอยย้ายเข้า ก่อนปี ค.ศ. 1970 พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่มีเพียงพอดังจำนวนประชากรสลัม แต่ตั้งแต่หลังปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมาการอพยพเข้ากรุงเดลีได้เพิ่มมากขึ้นเป็นอย่างมาก พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่จึงไม่เพียงพอดังจำนวนผู้อพยพที่เพิ่ม

⁵⁴ Ibid., p. 4.

⁵⁵ Ibid., p. 6.

มากขึ้น⁵⁶ ในปัจจุบันพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่หลายแห่งมีสภาพเสื่อมลงเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วและโครงการพัฒนาที่ไม่มีการวางแผนงานที่ดี

5. หมู่บ้านนอกเมือง (Rural Villages)

6. Regularised-Unauthorised Colonies ปี ค.ศ. 1977 รัฐบาลอินเดียประกาศว่าพื้นที่ Regularised-Unauthorised Colonies มีทั้งสิ้น 567 แห่งในกรุงเดลี

7. หมู่บ้านในเมือง (Urban Villages) ในปัจจุบันหมู่บ้านในเมืองมีทั้งสิ้น 135 แห่งในกรุงเดลี

8. Planned Colonies

ตารางที่ 3.3 อัตราส่วนของประชากรในพื้นที่สลัมในกรุงเดลี

ลำดับที่	ประเภทของสลัม	จำนวนประชากรโดยประมาณ (ปี ค.ศ. 2000)
1	Jhuggi-Jhonpri Clusters	20.72
2	เขตสลัมที่ถูกกฎหมาย (Slum Designated Areas)	26.64
3	Unauthorised Colonies	7.40
4	พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ (Resettlement Colonies)	17.76
5	หมู่บ้านนอกเมือง (Rural Villages)	7.40
6	Regularised-Unauthorised Colonies	17.76
7	หมู่บ้านในเมือง (Urban Villages)	8.88
8	Planned Colonies	33.08

ที่มา: DUEIIP-2021⁵⁷

⁵⁶ Ibid., p. 4.

⁵⁷ Urban Development, Economic Survey of Delhi, 2001-2002, p. 129.

ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตสลัมอยู่ในกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่าปกติและประสบกับปัญหาความยากจน ส่วนมากเป็นผู้อพยพ ซึ่งอพยพเข้ามาในกรุงเดลีเพื่อหางานทำ ช่วงปี ค.ศ. 1951-1952 ในขณะที่จำนวนประชากรในกรุงเดลีเพิ่มขึ้นถึงหกเท่า จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตสลัมเพิ่มขึ้นมากกว่า 20 เท่า จากการสำรวจในปี ค.ศ. 1992 พบว่าประชากร 259 ครัวเรือนอาศัยอยู่ในเขตสลัม⁵⁸ สลัมส่วนใหญ่ในกรุงเดลีอยู่ทางตอนเหนือ ใกล้กับเขตที่อยู่อาศัยในทางตะวันออก และเขตของสถานที่ทำงานในตอนใต้ ในปี ค.ศ. 1951 รัฐบาลอินเดียตระหนักว่าการขยายตัวของเขตสลัมและประชากรในเขตสลัมไม่ใช่เป็นเพียงผลของการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของประชากรที่มีรายได้ต่ำเท่านั้น แต่เป็นปัญหาใหญ่อีกปัญหาหนึ่งที่ต้องได้รับการพิจารณาแก้ไข ดังนั้นรัฐบาลอินเดียจึงได้ดำเนินนโยบายการพัฒนาชุมชนในการรื้อถอนสลัมและแก้ไขปัญหาประชากรสลัมให้หมดไปจากเขตเมือง โดยนโยบายนี้เน้นในเขตกรุงเดลี อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาดังกล่าวไม่ใช่เรื่องง่าย รัฐบาลต้องประสบกับปัญหาบางประการ ดังนี้

1. พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ (resettlement colonies) อยู่ห่างจากสถานที่ทำงานของผู้อยู่อาศัยในเขตสลัม พวกเขาจึงต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานเพิ่มขึ้น ดังนั้นพวกเขาจึงไม่อยากร้ายออกจากเขตสลัม

2. พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ก่อให้เกิดการกระจายตัวของโครงสร้างชุมชนของพวกเขา⁵⁹

นโยบายของรัฐบาลในการรื้อถอนสลัมและแก้ไขปัญหาประชากรสลัมให้หมดไปจากเขตเมืองถูกต่อต้านจากชุมชนสลัมอย่างมาก แม้ว่ารัฐจะอ้างว่านโยบายดังกล่าวจะทำให้พวกเขามีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นก็ตาม ในปัจจุบันพบว่าพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ขาดแคลนน้ำดื่ม สุขาภิบาล และศูนย์การสุขภาพที่เพียงพอ พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดทางแนวคิดทางอาณานิคม (Colonial inheritance) ของอินเดียได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตรอบนอกของเมือง

การพัฒนากรุงเดลีแบ่งได้เป็น 4 ช่วงด้วยกัน คือ

1. ช่วง pre-colonial (ก่อนปี ค.ศ. 1911)

⁵⁸ Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada, p. 13.

⁵⁹ Ibid., p. 13.

2. ช่วง pre-independence (ระหว่างปี ค.ศ. 1911-1947)
3. ช่วง post independence (ระหว่างปี ค.ศ. 1947-1961)
4. ช่วง Master Plan (ระหว่างปี ค.ศ. 1961-1981)⁶⁰

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจุดหมายของช่วง Master Plan คือการรื้อถอนสลัมและให้ที่อยู่อาศัยที่เพียงพอกับประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตสลัม แผนพัฒนาดังกล่าวไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิหลังของผู้ลี้ภัยและคนยากจนที่อพยพเข้ามาในกรุงเทพฯ มีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยชั่วคราวที่อยู่ใจกลางเมืองออกไปยังย่านที่อยู่อาศัยที่รัฐจัดให้ใหม่ ซึ่งไม่ไกลจากเขตกลางเมืองและแหล่งงานมากนัก ซึ่งมีเป้าหมายลดความแออัดของใจกลางเมืองและจัดสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานให้ดีและสะดวกสบายขึ้น แต่ด้วยปัญหาขาดแคลนทุนอย่างเพียงพอสำหรับการซื้อที่ดิน สร้างอาคารพักอาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวก โครงการดังกล่าวจึงไม่ประสบผลสำเร็จ และจำนวนที่พักชั่วคราวกลับเพิ่มจำนวนขึ้นอีก จาก 300 แห่งในปี ค.ศ. 1961 เป็นกว่า 1,100 แห่งในปี ค.ศ. 1973⁶¹ ได้มีการโต้แย้งว่า Master Plan เป็นสาเหตุสำคัญสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายตัวของเขตสลัมในกรุงเทพฯ เนื่องจาก Master Plan วางอยู่บนแนวคิดในการแบ่งเขต (zoning) ออกเป็นเขตที่อยู่อาศัย เขตการค้า และเขตอุตสาหกรรม ผลที่ตามมาก็คือคนงานที่ทำงานในเขตอุตสาหกรรมไม่มีที่อยู่อาศัยในเขตอุตสาหกรรมที่พวกเขาทำงาน⁶² Master Plan จึงไม่ประสบความสำเร็จในการจัดหาที่อยู่อาศัยที่เพียงพอให้กับประชาชน

หลังปี ค.ศ. 1990 มีกระแสการไล่อีกครั้ง ซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองระดับมหภาคของอินเดีย ในช่วงนั้นอินเดียถูกกดดันจากนานาชาติให้ลดการใช้งบประมาณขาดดุลและปรับโครงสร้างเศรษฐกิจใหม่ มาตรการคุมครองและช่วยเหลืออุตสาหกรรมท้องถิ่นซึ่งขัดขวางการเติบโตของธุรกิจจากต่างชาติถูกยกเลิกบางส่วน และบ้างก็ถูกยกเลิกอย่างสิ้นเชิง นโยบายเศรษฐกิจใหม่ของอินเดียชักจูงให้บริษัทต่างชาติเข้ามาลงทุนทั้งโดยตรงและร่วมทุนกับบริษัทอินเดีย กรุงเทพฯได้รับความสนใจจากนักลงทุนเหล่านี้เป็นอย่างมาก ทางกาารท้องถิ่นกรุงเทพฯจึงเกิดความคิดว่าบริษัทต่างชาติน่าจะพอใจพื้นที่ในลักษณะที่ “สะอาด

⁶⁰ Ibid., p. 13.

⁶¹ Hans Schenk, "Migrants, Squatters, and Evictions," in IIAS Newsletter, Vol. 31 (July 2003), p. 14.

⁶² Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada, pp. 13-14.

สะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย" (clean and orderly) หรืออย่างน้อยก็อยู่ใกล้ใจกลางเมืองมากกว่า ดังนั้นจึงมีการหันมาทำการไล่ที่ชุมชนแออัดในเมืองอย่างจริงจังมากขึ้น⁶³ อย่างไรก็ตาม ผลักดันให้ชุมชนแออัดย้ายออกจากเขตใจกลางเมืองไปยังพื้นที่รอบนอกไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากพื้นที่จัดตั้งใหม่อยู่ห่างจากที่ทำงานมาก ผู้อพยพต้องนั่งรถประจำทางเป็นเวลาหลายชั่วโมงและเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางมากขึ้น นอกจากนี้ พวกเขาไม่สามารถหางานทำในระยะใกล้ๆ ได้เลย โดยเฉพาะผู้หญิง การหางานทำเป็นเรื่องที่ยากลำบากกว่าผู้ชาย

พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่นับเป็นการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างคนจนกับคนรวยอย่างชัดเจน คนชั้นกลางและชั้นสูงในเมืองนิยมย้ายออกจากเขตกลางเมืองไปยังเขตทางใต้และตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนพื้นที่สลัมจะอยู่ทางตะวันออก ตะวันออกเฉียงใต้ และตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงเดลี กลุ่มธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่มุ่งพัฒนาที่อยู่อาศัยให้คนรวยจึงมุ่งมายังพื้นที่ทางใต้และตะวันตกเฉียงใต้ ในขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชนที่ต้องการปกป้องชุมชนแออัดในเขตดังกล่าวจึงมักต้องเผชิญกับแรงกดดันและการตอบโต้ที่รุนแรง จนกลายเป็นว่าทางใต้เป็นของชนชั้นสูง ส่วนที่เหลือเป็นเขตคนจน (The south is for the elites, the other areas for the poor)⁶⁴ การเติบโตอย่างรวดเร็วของกรุงเดลีก่อให้เกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการพัฒนามากมาย ในขณะที่กรุงเดลีเติบโตเพื่อรองรับความต้องการที่เพิ่มขึ้นของชนชั้นที่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจนั้น รัฐต้องเผชิญกับความท้าทายในเรื่องของที่อยู่อาศัย การเข้าถึง การใช้พื้นที่ และการเพิกเฉยต่อคนยากจน⁶⁵

จากการศึกษาเรื่องประชากรพบว่าสมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้ชายจะอพยพเข้าเมืองก่อน และอีกสองสามปีต่อมาสมาชิกที่เหลือจะอพยพตาม ส่วนมากผู้อพยพจะทิ้งลูก (โดยเฉพาะลูกสาว) ไว้กับบิดามารดาของตน และจะส่งเงินกลับมาเป็นค่าเลี้ยงดูลูก ผู้อพยพส่วนใหญ่จะไม่รู้หนังสือ และอัตราส่วนการไม่รู้หนังสือของผู้หญิงอพยพมากกว่าผู้ชายอพยพ

⁶³ Hans Schenk, "Migrants, Squatters, and Evictions," in IIAS Newsletter, Vol. 31 (July 2003), p. 14.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada, p. 14.

ตารางที่ 3.4 ระดับการศึกษาของผู้อพยพเข้ากรุงเดลี

ผู้อพยพ	การไม่รู้หนังสือ	ระดับประถม	ระดับมัธยม	ศึกษาต่อ
ผู้ใหญ่	71.2 %	20.3 %	3.1%	5.4 %
ผู้ชาย	51 %	-	-	-
ผู้หญิง	83.4 %	-	-	-

ที่มา: Chakrabarti ปี ค.ศ. 2002⁶⁶

อย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามในการร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาสลัมในกรุงเดลี เช่น หน่วยงานของรัฐ นักการเมือง และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร (NGOs) เป็นต้น เนื่องจากการที่กรุงเดลีเป็นเมืองใหญ่ที่มีปัญหามากมายที่รอการแก้ไข ซึ่งรัฐไม่สามารถแก้ไขได้ทุกกรณี องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรจึงมีบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมถึงปัญหาสลัม โดยองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรจะเข้ามาดำเนินงานในรูปแบบของการบริการสนับสนุนความไม่เพียงพอของระบบการดำเนินงานของรัฐในเรื่องต่าง ๆ เช่น สุขภาพ การศึกษา สุขากิจบาล ผู้หญิง และการดูแลเด็ก เป็นต้น องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรมีส่วนสำคัญในการทำให้ผู้อยู่อาศัยในสลัมมีสวัสดิการที่ดีขึ้น อีกทั้งยังทำให้พวกเขาตระหนักถึงสิทธิของตนเองมากยิ่งขึ้น

ประเด็นปัญหาของผู้หญิงเป็นปัญหาหนึ่งที่องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรบางองค์กรมีบทบาทที่สำคัญในการแก้ไขและพัฒนา เนื่องจากปัญหาของผู้หญิงเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อนอันเกิดมาจากการกดขี่ในระดับโครงสร้าง การแก้ไขปัญหาของผู้หญิงจึงเป็นเรื่องที่ซับซ้อนซึ่งต้องการเวลาและความเข้าใจอย่างแท้จริง หน่วยงานหรือองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรที่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาก็ต้องมีความชัดเจนในการเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ปรับเปลี่ยนทัศนคติ รวมถึงผลักดันให้พวกเขาพึ่งพาตัวเองได้ ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ หรือ Action India เป็นองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรองค์กรหนึ่งที่เข้ามาดำเนินงานแก้ไขปัญหาของผู้หญิงในเขตพื้นที่สลัมในกรุงเดลี การดำเนินงานและกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์มีความชัดเจนและเป็นตัวอย่างที่ดีของการดำเนินงานเพื่อพัฒนาผู้หญิงในระดับรากหญ้า

⁶⁶ Ibid., p. 25.

ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์

ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ หรือ Action India ก่อตั้งขึ้นโดยกลุ่มของชนชั้นกลางที่ตระหนักถึงปัญหาของสถานการณ์ด้านสิทธิของพลเมืองและประชาธิปไตย และต้องการหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาความยากจนและความอยุติธรรมในระบบความยุติธรรมของอินเดีย ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ดำเนินงานในด้านการเรียกร้องและปฏิรูประบบกฎหมายให้เกิดความยุติธรรมแก่สตรีโดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ย้ายถิ่นฐานจากชนบทมาอยู่ในเมืองใหญ่ กลุ่มผู้หญิงที่ยากจนวรรณะต่ำ และกลุ่มคนชายขอบในกรุงเดลีมานานกว่า 30 ปี โดยเริ่มจากเขตสลัม Jhuggi-Jhompdi clusters และ พื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ (Resettlement Colonies) ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์จึงเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขและพัฒนาที่ต้องต่อสู้กับปัญหาสำคัญหลายปัญหา เช่น ปัญหาเรื่องความยากจน การปลดปล่อยผู้หญิง การอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มผู้หญิงที่เผชิญกับปัญหาเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ถูกกดขี่และกีดกันทางสังคมด้วยโครงสร้างความเชื่อทางศาสนาในระดับที่น่าเป็นห่วง ระดับความรุนแรงของปัญหาที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องเผชิญทำให้ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ได้ก่อตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายในการช่วยให้กลุ่มผู้หญิงชายขอบเหล่านี้สามารถพัฒนาตนเองในด้านของการมีส่วนร่วมที่ยุติธรรมในทรัพยากรทางสังคมและเศรษฐกิจ และมีส่วนร่วมในทุกพื้นที่ของการพัฒนาได้อย่างเท่าเทียม

ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ทำงานในพื้นที่ New Seemapuri มาเป็นระยะเวลากว่า 20 ปี โดยดำเนินงานในด้านการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในชีวิตประจำวันของพวกเธอ ในปัจจุบันขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ทำงานโดยเน้นถึงความสำคัญของการตระหนักถึงสิทธิของผู้หญิงผ่านโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ อยู่ในหลายพื้นที่ของกรุงเดลี⁶⁷ ในช่วงเริ่มต้น ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ได้รับคำแนะนำให้ "ทำงานกับชาวบ้าน อย่าก่อสร้างตึกและกลายมาเป็นสถาบัน" (Go and work with the people. Don't construct a building and become an institution) ซึ่งขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ก็ได้นำเอาคำแนะนำดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับแนวทางการดำเนินงานและกิจกรรมจนถึงปัจจุบันร้อยละ 95 ของพนักงานของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์มาจากชุมชนที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ดำเนินงาน ในปัจจุบันขบวนการผู้หญิงสะบลาสังค์ หรือ Action India ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาอยู่ในพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ทั้งหมดสี่แห่ง คือ Jehangipuri Nandnagri-Sundemagri New Seemapuri และ Dakshinipuri นอกจากนี้ยังเริ่มดำเนินงานในเขตหมู่บ้านนอกเมืองที่ Hapur Block ใน Uttar Pradesh อีกด้วย

⁶⁷ Ibid., p. 69.

ความท้าทายของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์ หรือ Action India

ความท้าทายของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่เริ่มแรกของการจัดตั้งองค์กร เนื่องจากสภาพแวดล้อมและโครงสร้างของความเชื่อหรือระบบคุณค่าทางศาสนาที่ได้รับ การยอมรับในสังคมไม่ได้เอื้อต่อการริเริ่มการพัฒนาผู้หญิง การเริ่มต้นรวมกลุ่มหรือดำเนินกิจกรรม เพื่อพัฒนาและสร้างพื้นที่สำหรับผู้หญิงจึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นการทำทลายประการแรกที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์ต้องเผชิญ และเนื่องจากการที่การปลดปล่อยและพัฒนาผู้หญิงเป็นเรื่องที่ทำ ทายในระดับโครงสร้างดังที่กล่าวไปแล้ว หลังจากการจัดตั้งองค์กรเรียบร้อยแล้วขบวนการผู้หญิง สะบลาสังห์จึงต้องเผชิญกับความท้าทายอีกหลายด้านด้วยกัน ทั้งการทำทลายภายในของตัวผู้หญิง เอง ซึ่งเป็นการสร้างแรงกระตุ้นและสร้างทัศนคติเชิงบวกให้กับผู้หญิงเพื่อสร้างความพร้อม ให้กับพวกเธอในการพัฒนาตัวเอง และการทำทลายจากภายนอกซึ่งเป็นการทำให้สภาพแวดล้อม อื่น ๆ เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา โดยการดำเนินงานจะเน้นไปที่ 1. การสร้างการตระหนักรู้และ เผยแพร่ข้อมูลและความรู้ และ 2. สร้างความเชื่อมั่นในตนเองโดยการจัดตั้งกลุ่มระดับรากหญ้าใน การต่อสู้เพื่อสิทธิของพวกเธอ⁶⁸

วัตถุประสงค์ของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์มีทั้งสิ้น 6 ประการด้วยกัน คือ

1. กำจัดการเลือกปฏิบัติและความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กผู้หญิง
2. สนับสนุนให้ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงควบคุมร่างกายของตนเองได้
3. ยกกระดับสิทธิทางเศรษฐกิจของผู้หญิงและเด็กผู้หญิง
4. สนับสนุนการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของผู้หญิงและเด็กผู้หญิง
5. แก้ไขและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้หญิงและเด็กผู้หญิง
6. สร้างความยอมรับเชิงคุณค่าให้สิทธิของผู้หญิงเท่าเทียมกับสิทธิมนุษยชน⁶⁹

อุปสรรคหลักของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์คือเรื่องงบประมาณขององค์กรในการ สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ อาสาสมัครผู้หญิงและผู้ร่วมงานที่อยู่ในระดับรากหญ้าต้องการค่าใช้จ่าย ในชีวิตประจำวัน ในอดีตที่ผ่านมาขบวนการผู้หญิงสะบลาสังห์ไม่ได้ทำงานเป็นโครงการเช่นใน

⁶⁸ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/about-us/history.php>, [January 25, 2008].

⁶⁹ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/about-us/mission.php>, [January 25, 2008].

ปัจจุบัน การทำงานของขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติเป็นการไปตามโรงเรียนเพื่อแจกยาและทำกิจกรรมไปเรื่อย ๆ ซึ่งทำให้กระบวนการทางสังคมเติบโตขึ้น โดยผู้ทำงานเป็นอาสาสมัครและไม่ได้รับเงินตอบแทน เงินสนับสนุนจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้ขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติดำเนินโครงการเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงต่อไปได้ แต่ในแง่มุมมองกันข้าม หากขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติได้รับเงินสนับสนุนจำนวนมาก อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในองค์กร เพราะจะทำให้ระบบคุณค่าทางการตลาดและการบริหารงานแบบอาชีพจะเข้ามาแทนที่ความสามารถของผู้ร่วมงานของขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติ ซึ่งส่วนมากเป็นสมาชิกในชุมชนที่มาจากชนชั้นระดับล่างที่อาสาเข้ามาทำงานด้วยความเสียสละและมีความเป็นอิสระส่วนบุคคล⁷⁰

โครงสร้างทีมงาน

การบริหารงานและการทำงานของขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติประกอบไปด้วยคณะผู้บริหารระดับสูง (Executive Committee) จำนวน 11 ท่าน คณะทำงานหลัก (core group) 3 ท่าน ฝ่ายบริหารงานทั่วไปและการเงิน 3 ท่าน เจ้าหน้าที่ที่มีประสบการณ์ 5 ท่าน ที่ปรึกษา 5 ท่าน และที่สำคัญขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติมีทีมงานซึ่งมาจากชุมชนที่เข้าไปดำเนินกิจกรรม (Community Workers) มากกว่า 50 คน⁷¹

⁷⁰กนกพรรณ อยู่ชา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1: 124.

⁷¹ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindia.world.org/pages/about-us/action-india-team.php>, [March 2, 2008].

ภาพที่ 3.1 รูปเจ้าหน้าที่ที่เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์

ที่มา: <http://actionindiaworld.org/pages/about-us/action-india-team.php> [March 2, 2008].

การดำเนินงานและกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ หรือ Action India

กิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนให้ผู้หญิงสามารถพึ่งพาและช่วยเหลือตัวเองได้ ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนา ในปัจจุบันมีทั้งหมด 7 โครงการด้วยกัน⁷² ดังนี้

1. โครงการสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และสุขภาพผู้หญิง (Women's Health and Reproductive Rights Program)

อนามัยเจริญพันธุ์เป็นประเด็นที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ หรือ Action India ให้ความสำคัญมาก ในปี ค.ศ. 1984 ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ได้ดำเนินการจัดอบรมผู้หญิงจากชุมชนจำนวน 25 คนในการพัฒนาแนวทางสตรีนิยมแบบองค์รวมในประเด็นเรื่องสุขภาพ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงผ่านสำนักทางเพศภาวะ การเลี้ยงดู และการตระหนักถึงการเจริญพันธุ์

⁷² โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns.php>, [January 25, 2008].

ประเด็นที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์ดำเนินการในโครงการนี้มีทั้งหมด 5 ประเด็น คือ

1. การตระหนักถึงการเจริญพันธุ์ (Fertility Awareness) เป็นการรวมกลุ่มพบปะของผู้หญิงประมาณ 10-12 คนสัปดาห์ละครั้งเพื่อประเด็นเรื่องสุขภาพ โดยเฉลี่ยแล้วผู้หญิงประมาณ 300 คนเข้าร่วมโครงการนี้ทุกปี

2. การวางแผนครอบครัวและการเลือกบนพื้นฐานของการมีข้อมูล (Informed Choice and Family Planning) ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการคุมกำเนิดที่ปลอดภัย และข้อดีและข้อเสียของการคุมกำเนิด การควบคุมจำนวนประชากร และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกำมีบุตร โดยจะเน้นที่สิทธิในการเลือกและตัดสินใจเกี่ยวกับจำนวนและช่วงเวลาของผู้หญิงต้องการมีบุตร

3. ความรุนแรงในฐานะประเด็นเรื่องสุขภาพ (Violence is a Health Issue) ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์มีแนวคิดที่ว่าไม่มีโปรแกรมสุขภาพใด ๆ จะมีประสิทธิภาพโดยปราศจากการหยิกยกประเด็นคำถามเรื่องความรุนแรงในบ้านและการล่วงละเมิดทางเพศ การว่างงานและคำถามเกี่ยวกับการดำรงชีวิต การอพยพและการแทนที่ (No health program can be effective without addressing the questions of domestic violence and sexual harassment, unemployment and questions of livelihood, migration, and displacement.)⁷³ ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์พัฒนาโครงการเรื่องกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสตรีเพื่อเข้าถึงประเด็นนี้ได้มากขึ้น

4. โครงการ Apni Rasoi ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์เชื่อว่าประเด็นเรื่องสุขภาพ การเลี้ยงดู และเพศภาวะเป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมโยงกับประเด็นเรื่องอาหาร ดังนั้นจึงจัดตั้งโครงการ Apni Rasoi ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนวิธีการประกอบอาหารระหว่างผู้หญิงจากภูมิภาคที่แตกต่างกัน มีผู้หญิงเข้าร่วมโครงการนี้ถึง 400 คนทุกปี

5. ศูนย์การพึ่งพาตนเอง (Self Help Centres) ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์จัดตั้งศูนย์การพึ่งพาตนเองขึ้น 4 แห่งในพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่เพื่อเป็นศูนย์กลางที่ทำให้ผู้หญิงที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับสุขภาพ ในศูนย์การพึ่งพาตนเองผู้หญิงสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาการแต่งงาน โรคของผู้หญิง และเรื่องสุขภาพทั่วไปได้อย่าง

⁷³ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindia.world.org/pages/programs-campaigns/health-and-reproductive-rights.php> .[January 25, 2008].

เปิดเผย⁷⁴ นอกจากนี้ศูนย์การพึ่งพาตนเองยังส่งเสริมและเสริมสร้างเอกลักษณ์ในการร่วมกันของผู้หญิงเพื่ออำนาจในการต่อรองที่ยิ่งขึ้น

2. โครงการกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสตรี (Women, Law and Social change)

ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆีได้จัดตั้งโครงการนี้ขึ้นเพื่อต่อต้านการแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทางด้านจิตใจและร่างกายต่อสตรี โดยศึกษากรณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ เพื่อที่จะหาความยุติธรรมจากกฎหมาย ระบบการตัดสินของศาลและสังคม จากการศึกษาพบว่าระบบกฎหมายและระบบการทำงานของรัฐล้มเหลวในการที่จะให้ความยุติธรรม หรือแก้ปัญหาขัดแย้งที่เกิดจากการเพิ่มของประชากรในชุมชนเมืองขนาดใหญ่ กฎหมายที่มีผลกระทบต่อชีวิตของสตรีมีรากฐานจากขนบธรรมเนียมประเพณีและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้น กฎหมายที่จะสร้างความยุติธรรมให้กับผู้หญิงได้ควรที่จะถูกกำหนดและเปลี่ยนแปลงโดยสตรีหรือการมีส่วนร่วมจากผู้หญิง กลยุทธ์ในเรื่องกฎหมาย ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆีใช้กลยุทธ์โดยการแทรกแซงอาศัยการระดมพลหรือการรวมตัวของผู้หญิงในการเข้าร่วมอย่างมีประสิทธิภาพต่อการเรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งการปฏิรูปกฎหมายในขบวนการการปฏิรูปทางสังคม⁷⁵

โครงการกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสตรีมีแนวทางดำเนินการดังต่อไปนี้

2.1 จัดตั้งสภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิง (Mahila Panchayat) สภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิงเป็นโครงการที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆีได้จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในชีวิตการแต่งงาน และให้ความช่วยเหลือสตรีเกี่ยวกับความขัดแย้งภายในครอบครัว โครงการนี้เป็นการทำให้ผู้หญิงสามารถที่จะยับยั้งสามีจากการทำร้ายร่างกายภรรยา ต่อต้านพวกตำรวจที่คดโกง จูงใจให้ผู้ว่าจ้างวางมาตรการต่อสามีที่ไร้ซึ่งความรับผิดชอบต่อครอบครัว⁷⁶ วิธีการดำเนินงานของสภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิงคือการรวมกลุ่มของสตรีอาวุโสซึ่งอยู่ในฐานะที่ได้รับความเคารพจากชุมชน

⁷⁴ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns/health-and-reproductive-rights.php> (online) [January 25, 2008].

⁷⁵ กนกพรณ อยู่ชา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1: 126.

⁷⁶ Ibid., p. 127

ซึ่งมีความเข้าใจและคุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีและพื้นฐานแห่งความจริงของชุมชนเมืองเป็นอย่างดี⁷⁷

2.2 การพิจารณาการสืบสวน การลงทะเบียนแต่ละกรณี การตัดสิน คำพิพากษา และติดตามกรณีของสภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิง

2.3 จัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับความรู้ทางกฎหมาย เพื่อให้การศึกษาแก่สตรีระดับรากหญ้า

2.4 ฝึกอบรมให้แก่ชุมชนในการเรียนรู้ถึงพื้นฐานกึ่งกฎหมายของกรรมกรหญิง

2.5 ให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและให้คำปรึกษาในสถานการณ์ฉุกเฉิน⁷⁸

3. โครงการสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้หญิง (Women's Economic Activity for Empowerment)

โครงการนี้เกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนให้ผู้หญิงตัดสินใจเลือกทางของตนเองในการผลิตการค้าหรือการให้บริการด้วยตนเองได้ ในประเทศอินเดีย ผู้หญิงโสดจัดอยู่ในจำพวกที่ยากจนที่สุดในกลุ่มคนจน การสนับสนุนให้พวกเธอมีโอกาสในการทำธุรกิจการค้าและบริการที่เป็นความต้องการในตลาดภายในชุมชนพื้นบ้านจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น ขบวนการผู้หญิงสะบลาตั้งขีจรีริเริ่มโครงการกู้เงินขึ้น อย่างไรก็ดี ผู้กู้บางคนไม่สามารถนำเงินมาคืนได้เนื่องจากการด้อยความสามารถเมื่อประสบกับการแข่งขันกันในตลาด และการต่อสู้กับสุขภาพที่เลวร้ายของคนยากจน ดังนั้นจึงมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์บางอย่าง กล่าวคือ กลวิธีของโปรแกรมทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนรูปแบบจากการยกระดับการส่งเสริมโดยตรงต่อกิจการที่ทำโดยบุคคลเป็นการจัดระบบองค์กร หรือเป็นกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อให้กับชาวบ้านซึ่งเป็นกลไกในการสนับสนุนให้เกิดการช่วยเหลือตนเองและการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ กลยุทธ์นี้ทำให้เกิดผลสำเร็จสองประการ ประการแรกเป็นการเพิ่มพูนความสามารถของคณะหรือกลุ่มคนในองค์กรในเรื่องของการเชิญชวนและการให้ความสะดวกในการดำเนินการต่อกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อในพื้นที่ของพวกเขา และประการที่สองคือเป็นการเริ่มต้นในการออมทรัพย์และสินเชื่อโดยผ่านกลุ่มและระบบการปฏิบัติงานเพื่อความสามารถในการดำเนินการต่อไป และการพึ่งพาตนเองภายในกลุ่มผู้หญิงที่ยากจน นอกจากนี้ ยังมีกลยุทธ์การ

⁷⁷ Ibid., p.127-128

⁷⁸ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindia.org/pages/programs-campaigns/women-law-and-social-change.php> (online), [January 25, 2008].

ดำเนินการต่อไป และการพึ่งพาตนเองภายในกลุ่มผู้หญิงที่ยากจน นอกจากนี้ ยังมีกลยุทธ์การแทรกแซง (Strategic Intervention) ที่มีเป้าหมายหลักในการทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของการออมทรัพย์จากวิสัยทัศน์ของเพศและชนชั้น และการทำความเข้าใจถึงวิธีที่ธนาคารและคณะกรรมการดำเนินการในการละเลยและบ่อนทำลายผลประโยชน์ต่อผู้ไม่มีความรู้⁷⁹

โครงการนี้ให้ความสนใจต่อประเด็นคำถามดังต่อไปนี้⁸⁰

1. กิจการและการแทรกแซงในลักษณะใดควรจะได้รับพิจารณาปรับเปลี่ยนให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มผู้หญิงที่มีช่วงอายุ ทักษะ และความสามารถที่แตกต่างกัน ในการทำให้ความเปลี่ยนแปลงในเชิงผลกระทบเกิดขึ้นจริง
2. เราสามารถที่จะทำให้ผู้หญิงที่มีฐานะยากจนเข้าไปมีบทบาทในระบบตลาดในฐานะประชาชนผู้ยืนยันในสิทธิของตนเองได้อย่างไร
3. อะไรคือกลยุทธ์การแทรกแซงที่มีความจำเป็นในการทำให้ผู้ร่างนโยบายสนใจต่อประเด็นเหล่านี้เมื่อแผนการจ้างงานผู้หญิงอยู่ในระหว่างการได้รับการสนับสนุน
4. โครงการการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมในชุมชน (Education for Equality and Civic Participation)

ขบวนการผู้หญิงสหประชาชาติดำเนินโครงการนี้ในพื้นที่ที่รัฐจัดให้ใหม่ ซึ่ง DDA (Delhi Development Authority) ได้แบ่งสรรที่ดินที่ New Seemapuri บริเวณบล็อกเอฟ (F-Block) ซึ่งอยู่ท่ามกลางชุมชนที่ยากจนให้ในปี ค.ศ. 1997 หลังจากที่โครงการนี้ได้เริ่มขึ้นชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โครงการนี้เน้นไปที่เด็กที่มีอายุมากกว่าแปดปีซึ่งไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือที่โรงเรียน โครงการนี้ยังมีการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อให้มีโอกาสที่เท่าเทียมกับเด็กคนอื่น⁸¹ เนื่องจากเล็งเห็นว่าในสภาวะสังคมปัจจุบันทำให้เกิดการให้ความสำคัญทางด้านวัตถุ ซึ่งได้ลดคุณค่าของการแต่งงานเป็นเพียงแค่เครื่องแสวงหาเงินทองและผลประโยชน์ การแต่งงานก่อนวัยอันสมควรได้ดำเนินเรื่อยไปโดยมิได้เคารพข้อบังคับของรัฐธรรมนุญในเรื่องการควบคุมการ

⁷⁹ กนกพรรณ อยู่ธา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1: 128-130.

⁸⁰ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns/economic-activity-for-empowerment.php> (online), [January 25, 2008].

⁸¹ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns.php> (online), [January 25, 2008].

แต่งงานปี ค.ศ. 1929 ในช่วงเริ่มต้นของโครงการการศึกษา โครงการมีเป้าหมายที่จะให้การสนับสนุนนักศึกษา 20 คน การมอบทุนการศึกษาคาดว่าจะเพิ่มทุนให้นักเรียนถึงจำนวน 100 คน เพื่อที่จะให้พวกเขามีการศึกษาจนจบมัธยมปลาย และจะสนับสนุนต่อไปไม่ว่าจะเป็นด้านวิชาชีพหรือระดับมหาวิทยาลัย เป้าหมายก็เพื่อการจัดเตรียมความพร้อมให้เด็กหญิงเหล่านี้มีความชำนาญด้านต่าง ๆ เพื่อให้พวกเขามีความสามารถที่จะยืนด้วยลำแข้งตัวเองและมีความมั่นใจในการประกอบอาชีพ โครงการนี้วางอยู่บนความเชื่อที่ว่าเด็กหญิงสามารถที่จะรอดพ้นจากการแต่งงานก่อนวัยอันสมควรตามประเพณีปฏิบัติ และรอดพ้นจากการเป็นแม่โดยไม่พร้อม

กิจกรรมของโครงการนี้ประกอบไปด้วย

1. การประชุมเยาวชน (Baal Sabhas) หรือที่ประชุมสำหรับการอภิปรายเปิด ซึ่งเป็นการพูดคุยเกี่ยวกับเหตุการณ์นอกห้องเรียน วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้คือการทำให้ทัศนคติและความรู้สึกร่วมของเยาวชนได้รับยอมรับในสังคม นอกจากนี้กิจกรรมนี้ยังสอนค่านิยมใหม่ที่ดีงามเพื่อเป็นแนวทางในการใช้พลังของเยาวชนในทางที่ถูกต้อง

2. การมีส่วนร่วมในชุมชน (Community Participation) เป็นการริเริ่มสภาสำหรับผู้ปกครองในการสร้างการเชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครอง เยาวชน และอาจารย์ การประชุมจะจัดเดือนละสองครั้ง ในแต่ละครั้งผู้เข้าร่วมจะได้รับข่าวสารและทำความเข้าใจในเรื่องแผนการศึกษาในปัจจุบันของประเทศ และแนะนำผู้ปกครองในการให้การศึกษาที่ดีต่อเด็ก ๆ⁸²

5. การรณรงค์ต่อต้านความรุนแรงในครอบครัว (Domestic Violence Campaign)

หลังจากที่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงต่อสู้มาเป็นเวลากว่าสิบปี ในที่สุดรัฐบาลอินเดียก็เล็งเห็นความจำเป็นของการสนับสนุนประเด็นเรื่องความรับผิดชอบของรัฐในการเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ส่วนบุคคลและปกป้องคุ้มครองผู้หญิงและเด็กผู้หญิงจากสถานการณ์ความรุนแรงภายในครอบครัวในกฎหมายแพ่ง ผลแห่งความพยายามนี้ได้ก่อให้เกิดพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้หญิงจากความรุนแรงภายในครอบครัวปี ค.ศ. 2005 ซึ่งนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ต่อขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อผู้หญิงในประเทศอินเดีย ในปัจจุบันแม้ว่าพระราชบัญญัติได้ผ่านการรับรองทางกฎหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ หรือ Action India ก็ยังดำเนินการเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับการนำพระราชบัญญัตินี้มาประยุกต์ใช้เนื่องจากตระหนักว่าผู้หญิงควรที่จะร่วมมือกันหยุดความรุนแรงในครอบครัวและสร้าง

⁸² กนกพรณ อยู่ธา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1: 134.

สภาวะแวดล้อมที่ดีขึ้น กิจกรรมที่ขบวนการผู้หญิงระดับโลกจัดขึ้นภายใต้โครงการนี้มีหลายกิจกรรม เช่น การจัดประชุมระดับชาติในปี ค.ศ. 2006 ซึ่งเชิญองค์กรไม่แสวงหากำไรมาเข้าร่วมจาก 24 เมืองในประเทศอินเดีย และการจัดงาน India Social Forum 2006 Rally เป็นต้น⁸³

6. โครงการ We Can Campaign

โครงการ We Can Campaign เป็นโครงการระดับชาติที่มีวัตถุประสงค์ในการหยุดความรุนแรงต่อผู้หญิง โครงการนี้มีระยะเวลาดำเนินการ 6 ปี Action India ในฐานะสำนักงานเลขานุการประจำกรุงเดลี (The Delhi Secretariat) ได้สนับสนุนเยาวชนมากกว่า 10,000 คนในฐานะผู้สร้างความเปลี่ยนแปลง (Change Makers) ให้กับสังคม กลุ่มเป้าหมายของโครงการนี้คือเยาวชนที่มีศักยภาพในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในระยะยาวให้กับสังคมเพื่อนำไปสู่สภาพแวดล้อมของผู้หญิงที่ดีขึ้นกว่าเดิมและการรับมือที่มากขึ้นของชุมชนโดยการนำประเด็นปัญหาเรื่องความรุนแรงในครอบครัวเข้าไปในพื้นที่สาธารณะ⁸⁴

7. โครงการปกป้องคุ้มครองเด็กผู้หญิง (Save the Girl Child)

ปัญหาระดับโครงสร้างที่สำคัญปัญหาหนึ่งในประเทศอินเดียคือปัญหาการปฏิเสธหรือไม่ยอมรับเด็กผู้หญิง ปัญหานี้ก่อให้เกิดการลดจำนวนลงของผู้หญิงอินเดีย แม้ว่าโครงการรณรงค์เรื่องประชากรของรัฐบาลอินเดียได้ดำเนินการสนับสนุนให้ประชาชนมีลูกสองคนก็ตาม ในบางพื้นที่ เช่น Punjab และ Haryana การขาดแคลนผู้หญิงทำให้เกิดการลักพาผู้หญิงจากพื้นที่อื่นเพื่อจุดประสงค์ในการแต่งงาน โครงการนี้จึงเกิดขึ้นเพื่อที่จะสร้างสถานที่สำหรับเด็กผู้หญิงในแสดงความคิดเห็นโดยปราศจากความกลัวและเพื่อเรียนรู้ชีวิตและแสวงหาคคุณค่าแห่งความเป็นเพศหญิงในสังคมที่ถูกครอบครองโดยเพศชาย ในปัจจุบันปัญหานี้ยังเป็นปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากรัฐ การเคลื่อนไหวเพื่อรณรงค์ต่อต้านการเลือกเพศ (sex selection) จึงต้องเคลื่อนไหวเพื่อกดดันรัฐบาลในการดำเนินงานต่อต้านการใช้เทคโนโลยีก่อนคลอด (เช่น การตรวจดูเพศของเด็กก่อนคลอด) และออกกฎหมายลงโทษผู้ที่แสวงหาผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมเหล่านี้อย่างจริงจัง

⁸³ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns/domestic-violence-campaign.php> [January 25, 2008].

⁸⁴ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns/youth-programs.php> (online), [January 25, 2008].

ตัวอย่างผลงานของ Action India ในเรื่อง Child Sex Ratio มีดังนี้

1. ริเริ่มการรณรงค์เพื่อระดมผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในกรุงเดลีและเขตโดยรอบ โดยร่วมมือกับ KARVAN ซึ่งทำงานเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความรุนแรงต่อผู้หญิง Action India ให้ความหมายต่อการฆ่าทารกว่าเป็นรูปแบบที่เลวร้ายที่สุดของความรุนแรงต่อผู้หญิง (worst forms of violence against women)
2. จัดทำการสำรวจจากผู้หญิง 3,000 คนในเขตกรุงเดลีเพื่อพัฒนาโครงการ Stree Bhrun Hatya Roko Abiyan ซึ่งดำเนินงานในระดับรากหญ้า
3. ร่วมมือกับกองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ (The United Nations Populations Fund) ในการรณรงค์ให้ประชาชนในหลายระดับตระหนักถึงปัญหานี้
4. ร่วมมือกับ MYRDO และ Child Survival of India ในการศึกษาวิจัย⁸⁵

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาผู้หญิงที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาลังซีได้ดำเนินงานอยู่นั้นเป็นผลกระทบเชิงบวกโดยตรงที่เกิดขึ้นจากระบบความเชื่อทางศาสนาที่กีดกันผู้หญิงออกจากพื้นที่ในการพัฒนาในแง่มุมที่หลากหลาย ทำให้ผู้หญิงซึ่งเป็นประชากรครึ่งหนึ่งในสังคมถูกกีดกันในหลายลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้หญิงบางกลุ่มหรือบางชนชั้นอาจจะไม่ตระหนักว่าพวกเธอกำลังถูกกีดกัน ข้อเท็จจริงอันขมขื่นนี้เกิดจากการที่โครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาที่เป็นสาเหตุของกีดกันดังกล่าวได้ฝังลึกอยู่ในประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และระบบความคิดของพวกเธอมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งพวกเธอไม่มีแม้กระทั่งโอกาสและพื้นที่ในการทบทวนถึงโครงสร้างของความเชื่อที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเธอรวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อผลักดันตัวเองในการเป็นกลุ่มเป้าหมายในการได้รับการพัฒนา ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งจึงรวมตัวกันและดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาซึ่งเลือกปฏิบัติต่อพวกเธอ อย่างไรก็ตาม นอกจากผลกระทบในแง่บวกโดยตรงแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้มีสมมติฐานว่าระบบความเชื่อทางศาสนาในลักษณะนี้ยังก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกโดยอ้อมอีกหลากหลายประการ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น การมีสมมติฐานเช่นนี้ไม่ได้มีนัยในการสนับสนุนการสืบทอดของระบบความเชื่อทางศาสนาในลักษณะนี้ให้ดำรงอยู่แต่อย่างใด แต่เป็นการชี้ให้เห็นถึงผลกระทบเชิงบวกทั้งโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาผู้หญิงและสังคม

⁸⁵ โปรดดูเพิ่มที่ <http://actionindiaworld.org/pages/programs-campaigns/save-the-girl-child.php> (online) [January 25, 2008].

โดยรวมในแง่มุมมองที่กว้างขึ้น หนึ่งในผลกระทบเชิงบวกโดยอ้อมที่เกิดจากระบบความเชื่อทางศาสนา ในลักษณะนี้คือเกิดการเคลื่อนไหวที่ตรงกับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ตามความหมายขององค์การอนามัยโลก ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

สละสล้างกับการพัฒนาเมืองน่าอยู่

จากความหมายการพัฒนาชุมชนที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในตอนต้นของรายงานและลักษณะของเมืองน่าอยู่ขององค์การอนามัยโลก จะเห็นได้ว่ามีแนวทางหรือลักษณะบางประการที่ตรงกัน ซึ่งก็คือเป็นการเน้นที่ตัวคนเป็นศูนย์กลาง พื้นฐานของแนวคิดเช่นนี้คือความเชื่อที่ว่าพัฒนาคนเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและทำให้เมืองน่าอยู่ เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ การพัฒนาในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของ ขบวนการผู้หญิงสละสล้าง หรือ Action India ที่สนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้หญิงและเด็กผู้หญิง พัฒนาตัวเองจากผู้ถูกกระทำมาเป็นผู้กระทำการขับเคลื่อนให้สังคม ชุมชน หรือเมืองให้พัฒนาและ น่าอยู่ขึ้น

แนวคิดและการดำเนินงานของขบวนการผู้หญิงสละสล้าง หรือ Action India ที่สนับสนุน และส่งเสริมการพัฒนาเมืองน่าอยู่

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าในบริบทของสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของประเทศ อินเดีย ความหมายและตัวตนผู้หญิงอยู่ในหน้าที่และพื้นที่อันจำกัด เช่น หน้าที่ภายในบ้านหรือ หน้าที่ในระดับล่าง เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าผู้หญิงแทบจะไม่มีบทบาทในการพัฒนาใด ๆ ที่เกี่ยวกับสังคมในวงกว้าง คำถามสำคัญก็คือผู้หญิงจะมีบทบาทในการพัฒนาหรือได้รับการพัฒนาได้ อย่างไรในสังคมไม่ให้โอกาสพวกเธอในการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการพัฒนาผู้หญิงสามารถสนองตอบความจำเป็นในการพัฒนาสังคมให้มีลักษณะของเมืองน่าอยู่ได้อย่างไร ขบวนการผู้หญิงสละสล้าง หรือ Action India เป็นคำตอบของทั้งคำถามแรกและคำถามที่สอง กล่าวคือ ขบวนการผู้หญิงสละสล้างเกิดมาจากการที่ความเชื่อทางศาสนาของคนในสังคมไม่เอื้อต่อการพัฒนาของผู้หญิง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเกิดขึ้นในบริบทของสังคมที่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีพื้นที่ ใด ๆ ในสังคม ทำให้พวกเธอเป็นผู้ถูกกระทำด้วยคุณค่าทางศาสนา พิธีกรรม และกฎหมายที่เป็นผลมาจากความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ผลลัพธ์ของการถูกกดขี่ทำให้กลุ่มผู้หญิงรวมตัวกันขึ้นเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาผู้หญิงที่มีชะตากรรมเดียวกัน การเกิดขึ้นของขบวนการผู้หญิงสละสล้าง นับเป็นการเกิดขึ้นของความหวังและอนาคตของผู้หญิงระดับรากหญ้าในกรุงเดลีท่ามกลางสภาวะทางสังคมที่ไม่ได้เอื้อหรือสนับสนุนต่อการเกิดขึ้นนี้ การเกิดขึ้นของขบวนการผู้หญิงสละสล้างจึง

นับเป็นความสำเร็จที่ซึ่งทำทลายโครงสร้างของระบบความเชื่อทางศาสนาที่ฝังลึกอยู่ในระบบความเชื่อของคนในสังคม

นอกจากนี้ โครงสร้างของความเชื่ออันเดียวกันนี้ยังก่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกโดยอ้อมในการพัฒนาเมืองให้นำอยู่อีกด้วย เนื่องจากผู้หญิงเป็นประชากรครึ่งหนึ่งในสังคมซึ่งสามารถมีศักยภาพในการพัฒนาสังคมหรือเมืองให้ดีขึ้นได้หากพวกเธอได้รับการพัฒนาและมีโอกาสในการได้รับการยอมรับในพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ การพัฒนาผู้หญิงจึงนับว่าเป็นการพัฒนาสังคม ชุมชนหรือเมืองให้นำอยู่ขึ้นได้ในเวลาเดียวกัน แนวทางดำเนินงานและกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆจึงเป็นตัวอย่งที่ดีในการตอบคำถามสำคัญสองคำถามนี้ กล่าวคือ เป็นการพัฒนาให้ผู้หญิงในระดับรากหญ้าก้าวไปสู่การพึ่งพาตนเองให้พ้นจากการถูกกดขี่ในระดับโครงสร้างและเป็นการพัฒนาเมืองให้นำอยู่โดยทางอ้อม ซึ่งกิจกรรมของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้นำอยู่อาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ โครงการด้านที่เน้นการพัฒนาคนซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้นำอยู่ และโครงการด้านที่เน้นการพัฒนาสุขภาพซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้นำอยู่ ดังต่อไปนี้

โครงการด้านที่เน้นการพัฒนาคนของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้นำอยู่: การพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงเพื่อการพึ่งพาตนเองได้

โครงการของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆเกือบทั้งหมดเป็นโครงการที่ดำเนินกิจกรรมในการสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้หญิงพึ่งพาตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกิจกรรมที่เน้นเรื่องการพัฒนาคน การดำเนินงานในลักษณะนี้มีสมมุติฐานที่ว่าคนเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืน แตกต่างจากการพัฒนาในลักษณะอื่นซึ่งอาจจะทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาภายหลัง โครงการของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆที่มีนัยในการพัฒนาคนมีหลายโครงการ ซึ่งแต่ละโครงการมีจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป เช่น โครงการกฎหมายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสตรี ภายใต้โครงการนี้ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆได้จัดตั้งสภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิง (Mahila Panchayat) ขึ้น ซึ่งดำเนินงานโดยการรวมกลุ่มของสตรีอาวุโสซึ่งอยู่ในฐานะที่ได้รับความเคารพจากชุมชน การรวมกลุ่มอย่างเข้มแข็งของสภาท้องถิ่นสำหรับผู้หญิงทำให้ผู้หญิงมีอำนาจที่ยับยั้งสามีจากการทำร้ายร่างกาย ต่อต้านพวกตำรวจที่คดโกง จูงใจให้ผู้ว่าจ้างวางมาตรการต่อสามีที่ไร้ซึ่งความรับผิดชอบต่อครอบครัว เป็นต้น ผลลัพธ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการดำเนินโครงการนี้ทำให้ผู้หญิงหลุดพ้นจากปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเอง ซึ่งการช่วยให้พวกเธอพ้นจากปัญหาดังกล่าวเปรียบเสมือนการเปิดโอกาสให้พวกเธอได้มีโอกาสใหม่ ๆ ในการพัฒนาตนเองและสังคมโดยรวมไปพร้อมกัน เนื่องจากหากปราศจากปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินชีวิตหรือเมื่อ

หลุดพ้นจากการถูกกดขี่ในรูปแบบต่าง ๆ ผู้หญิงก็จะสามารถพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ในลักษณะที่ทำให้ชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะในการกำหนด ควบคุมและตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม มีการระดมความคิด ประสพการณ์และทรัพยากรต่าง ๆ จากการประสานงานการติดต่อและการทำงานร่วมกับชุมชน รวมทั้งการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

นอกจากโครงการที่มีส่วนช่วยแก้ปัญหาให้กับผู้หญิงแล้วขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ยังดำเนินโครงการสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ผู้หญิง โครงการนี้เป็นโครงการที่มีความชัดเจนในการสนับสนุนให้ผู้หญิงดำเนินกิจกรรมที่ทำให้พวกเธอพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งการที่ผู้หญิงสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้นั้นเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนและทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของชุมชนหรือสังคมโดยรวมมีความหลากหลายและดีขึ้น ซึ่งทำให้ชุมชนมีลักษณะที่เข้าใกล้การเป็นเมืองที่น่าอยู่มากยิ่งขึ้น ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ยังดำเนินโครงการการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งนับว่าเป็นโครงการที่เสริมสร้างในระดับรากฐานของการพัฒนาเพื่อทำให้เด็กผู้หญิงในระดับรากหญ้ามีความรู้ซึ่งสามารถนำกลับมาใช้พัฒนาชุมชนหรือเมืองให้เป็นเมืองที่น่าอยู่ได้ในอนาคต

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าโครงการด้านการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงเพื่อการพึ่งพาตนเองได้ของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์มีแนวโน้มในการทำให้ชุมชนมีลักษณะของเมืองที่น่าอยู่ขององค์การอนามัยโลกได้ในหลายลักษณะ เป็นต้นว่า การช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง ช่วยให้พวกเธอมีโอกาสทางเศรษฐกิจ หรือให้การศึกษามีส่วนช่วยทำให้ชุมชนมีความเกื้อกูลและไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ทำให้ประชาชนโดยเฉพาะผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการกำหนด ควบคุม และตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของพวกเธอ สนองตอบความจำเป็นพื้นฐาน (อาหาร น้ำ ที่พักอาศัย รายได้ ความปลอดภัย และการมีงานทำ) สำหรับประชาชนในชุมชน ทำให้ชุมชนมีกลไกการระดมความคิด ประสพการณ์และทรัพยากร อันหลากหลายจากการประสานงานการติดต่อและการทำงานร่วมกับชุมชน เป็นเมืองที่มีระบบเศรษฐกิจหลากหลาย มีชีวิตชีวา และมีนวัตกรรมใหม่ ๆ เสริมสร้างการเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งเอกลักษณ์ของกลุ่มชนในชุมชนของแต่ละชุมชน เป็นต้น

โครงการด้านที่เน้นการพัฒนาสุขภาพของขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ซึ่งสนับสนุนการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่: สุขภาพของผู้หญิง

นอกจากโครงการด้านการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงเพื่อการพึ่งพาตนเองได้แล้ว ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังข์ยังดำเนินโครงการอีกส่วนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนา

ด้านสุขภาพของผู้หญิงโดยเฉพาะเรื่องอนามัยเจริญพันธุ์ หรือโครงการสิทธิอนามัยเจริญพันธุ์และสุขภาพผู้หญิง โครงการนี้เป็นโครงการที่ให้ความสำคัญต่อเรื่องของสุขภาพโดยมีวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงผ่านสำนักทางเพศภาวะ การเลี้ยงดู และการตระหนักถึงการเจริญพันธุ์ กิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการนี้ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมที่นอกจากจะแก้ปัญหาและให้ข้อมูลกับผู้หญิงแล้ว ยังมีส่วนช่วยให้พวกเธอได้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง ซึ่งการตระหนักดังกล่าวสามารถเป็นแรงผลักดันให้พวกเธอลุกขึ้นมาดำเนินกิจกรรมการพัฒนาอันเป็นส่วนสนับสนุนการพัฒนาชุมชนได้ ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการวางแผนครอบครัวและการเลือกบนพื้นฐานของการมีข้อมูล ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการคุมกำเนิดที่ปลอดภัย และข้อดีและข้อเสียของการคุมกำเนิด การควบคุมจำนวนประชากร และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีบุตร หรือการจัดตั้งศูนย์การพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ทำให้ผู้หญิงที่นับถือศาสนาที่แตกต่างกันได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับสุขภาพ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาการแต่งงาน โรคของผู้หญิง และเรื่องสุขภาพทั่วไปได้อย่างเปิดเผย นอกจากนี้ศูนย์การพึ่งพาตนเองยังส่งเสริมและเสริมสร้างเอกลักษณ์ในการร่วมกันของผู้หญิงเพื่ออำนาจในการต่อรองที่ยิ่งขึ้น

โครงการทางด้านสุขภาพที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์จัดขึ้นดังกล่าวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สนับสนุนให้ชุมชนมีลักษณะของเมืองน่าอยู่ เนื่องจากว่าโครงการนี้ทำให้มีระบบการให้บริการดูแลสุขภาพเจ็บป่วยที่เหมาะสมสำหรับประชาชน และทำให้ประชาชนมีสุขภาพในระดับดี หรือมีสุขภาพอนามัยในระดับสูงและมีอัตราการเจ็บป่วยในระดับต่ำ ซึ่งลักษณะดังกล่าวคือลักษณะประการหนึ่งของเมืองน่าอยู่ตามความหมายขององค์การอนามัยโลก

สรุป

แม้ว่าข้อเท็จจริงเรื่องระดับความน่าเป็นห่วงของปัญหาที่ผู้หญิงต้องเผชิญในหลากหลายรูปแบบจะมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าโครงสร้างความเชื่อทางศาสนาที่ฝังลึกอยู่ในระบบความคิดของผู้คนในสังคมจะทำให้พวกเธอถูกกดขี่และกีดกันจากพื้นที่สาธารณะอย่างต่อเนื่อง แต่สาเหตุและกระบวนการของการกดขี่และกีดกันดังกล่าวได้ก่อให้เกิดขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์ ซึ่งเป็นเสมือนการทำลายโครงสร้างความเชื่อที่ดำเนินอยู่ในสังคมอย่างยาวนาน ความทุกข์ของผู้หญิงที่เกิดมาจากการถูกกดขี่ระดับโครงสร้างและการขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองซึ่งก่อให้เกิดขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์นั้นได้ทำให้เกิดผลลัพธ์โดยอ้อมในการพัฒนาเมืองให้มีลักษณะน่าอยู่ตามความหมายขององค์การอนามัยโลก กล่าวคือ ทำให้กิจกรรมที่ขบวนการผู้หญิงสะบลาสังฆ์ดำเนินการอยู่นั้นส่งผลในการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ไปพร้อมกัน การพิจารณาผลกระทบของโครงสร้างความเชื่อทางศาสนาในลักษณะเช่นนี้ทำให้มิติของการมองประเด็น

ปัญหาของผู้หญิงกว้างและคู่มือความหวังมากยิ่งขึ้นในการมีบทบาทในพื้นที่ของการพัฒนาความหวังและอนาคตของการพัฒนากลุ่มผู้หญิงที่ถูกกดขี่เหล่านี้จึงไม่ได้อยู่ที่การล้มล้างโครงสร้างของความเชื่อทางศาสนาที่มีนัยในการกดขี่หรือกีดกันผู้หญิงเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป หากแต่ได้ขยายวงกว้างขึ้นโดยการรวมถึงการพิจารณาผลลัพธ์เชิงบวกทั้งโดยตรงและโดยอ้อมของที่มาของปัญหา และนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างดังกล่าว

บทที่ 4

บทสังเคราะห์และสรุป

ประเทศญี่ปุ่นและอินเดียมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในด้านระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ระบบความเชื่อ และระดับของการพัฒนา ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เทียบได้กับโลกตะวันตก สังคมญี่ปุ่นเป็นสังคมที่ทันสมัย ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อให้ชีวิตมีความสะดวกสบาย รายได้ต่อหัวของประชากรสูงเป็นอันดับต้นๆของโลก การกระจายรายได้ของประชากรดี มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง ส่วนอินเดียเป็นประเทศที่แม้จะกำลังพัฒนาขึ้นมาเป็นประเทศแนวหน้าในเอเชีย แต่ยังมีปัจจัยจุดรั้งอีกมาก การมีประชากรจำนวนมาก ระบบทางการเมืองเศรษฐกิจที่ยังไม่เอื้อต่อการกระจายรายได้ ทำให้อินเดียมีประชากรที่ยากจนจำนวนมาก มีช่องว่างที่กว้างขวางระหว่างคนรวยและคนจน ระดับการพัฒนาทางเทคโนโลยีของอินเดียค่อนข้างสูง แต่ประชากรที่เป็นคนจนก็ยังใช้เทคโนโลยีขั้นต่ำที่หาได้ผลิตได้เองในท้องถิ่น ประชากรของอินเดียมีหลากหลายชาติพันธุ์ สื่อสารกันด้วยหลากหลายภาษา และมีระบบความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลายและฝังรากลึก จนกลายเป็นปัจจัยจุดรั้งปัจจัยหนึ่งของการพัฒนา

ในความแตกต่างกันของสังคมของ 2 ประเทศนี้ เรามีสมมุติฐานเดิมว่า ในสังคมที่ทันสมัย เช่นในญี่ปุ่น อิทธิพลของศาสนาต่อประชากรน่าจะน้อย เพราะประชาชนมีการศึกษามากขึ้น ได้รับความตอบสนองความต้องการทางวัตถุและเทคโนโลยีแล้ว น่าจะมีความสุขมาก ส่วนในสังคมที่ยากจน เช่นในอินเดีย ประชาชนน่าจะมีความเชื่อมั่น ศรัทธาในศาสนาอยู่มากเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจเมื่อมีความทุกข์จากความยากลำบากในชีวิตประจำวัน และวิถีชีวิตของคนในเมืองน่าจะสะท้อนภาพของสมมุติฐานนี้ได้

งานวิจัยนี้ได้เลือกกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มจาก 2 ประเทศซึ่งใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา กลุ่มของตน และขยายผลออกไปสู่สังคมเมือง ได้แก่ กลุ่มโซกะกักไกในประเทศญี่ปุ่น และกลุ่มสละลาสังฆีในประเทศอินเดีย ผลการวิจัยพบว่า ไม่ว่าสังคมจะพัฒนาเป็นสังคมที่ทันสมัยเพียงใด ศาสนาก็ยังคงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อประชากรในสังคมอย่างมาก

อิทธิพลของศาสนาต่อวิถีชีวิตของประชากรในเมือง

ในกรณีของประเทศไทย สังคมญี่ปุ่นมีวัฒนธรรมของหลากหลายศาสนาที่ผสมผสานกัน อยู่ในปัจจุบัน ที่เป็นศาสนาหลักๆได้แก่ พุทธ ซินโต คริสต์ และศาสนาพื้นบ้าน แต่ภาพของศาสนาในญี่ปุ่นเป็นภาพของความสับสนและข้อมูลที่ขัดแย้งกัน ในเทศกาลต่างๆประจำปีเราจะเห็นชาวญี่ปุ่นจำนวนมากยังคงนิยมประกอบพิธีกรรมตามประเพณีในแต่ละเทศกาล แต่ได้มีการสำรวจ

แล้วพบว่า เพียงร้อยละ 30 ของประชากรเท่านั้นที่ทำตามประเพณีจากความศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง

เนื่องจากสังคมญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างของสังคมทันสมัยของประเทศพัฒนาแล้ว ซึ่งมีสัดส่วนของการเป็นเมืองสูง ประชากรมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีในระดับสูง รายได้โดยเฉลี่ยสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น แต่ศาสนายังคงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชากรอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรในเมือง ดังได้กล่าวแล้วว่าการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่ในสมัยเมจิไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชากร มีการอพยพเข้าสู่เมืองจากความต้องการแรงงานในอุตสาหกรรมต่างๆ การอพยพย้ายถิ่นทำให้ความผูกพันกับครอบครัวขยายแบบเดิมค่อยๆหายไป ครอบครัวรุ่นใหม่มีขนาดเล็กลง ความผูกพันระหว่างวัดกับครอบครัวลดลง จากที่เด็กๆเคยไปเรียนหนังสือกันที่วัด กลายเป็นการเรียนแบบตะวันตก ซึ่งมีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ส่วนวัดก็มีจำนวนสมาชิกผู้ศรัทธาทำบุญในจำนวนลดลง ร่วมกิจกรรมกับวัดลดลง แม้แต่วัดในเมืองที่ตั้งอยู่ในย่านธุรกิจก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับบรรยากาศความสัมพันธ์แบบใหม่ระหว่างประชาชนผู้มาเยี่ยมเยียนกับวัด

ในส่วนของประชาชน การเข้ามาอยู่ในเมืองห่างไกลจากสังคมเดิมในชนบท ความผูกพันกับวัดในชนบทก็น้อยลง จึงเป็นกลุ่มที่ขาดรากฐานทางศาสนา ขาดที่พึ่งทางใจ เกิดความเหงา ต้องการจะเสาะหาความหมายในชีวิต ซึ่งวิธีการของศาสนาแบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้ จึงเกิดมีกลุ่มศาสนาใหม่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากที่ใช้หลักการของศาสนาหลักๆ เช่น พุทธ และชินโต แล้วปรับวิธีการให้เข้ากับสภาพชีวิตของคนในเมือง เช่น การจัดสวดมนตร์ร่วมกัน การจัดโครงสร้างที่มีกลุ่มย่อย ทำให้สมาชิกได้พบปะกันบ่อยๆ การทำบุญด้วยการร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ ผู้ที่เข้าร่วมในกลุ่มศาสนาใหม่นี้ก็เป็นคนในเมือง มีการศึกษา มีฐานะการงาน และการเงินที่มั่นคง เมื่อกลุ่มศาสนาใหม่มีวิธีการเข้าถึงที่เหมาะสมกับสภาพชีวิตและตอบสนองความต้องการทางจิตใจ ก็สามารถชักชวนคนเข้ามาเป็นสมาชิกได้มาก และสมาชิกก็มีความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างมาก จนแม้แต่ถึงกับถูกหลอกและก่อให้เกิดเหตุการณ์เศร้าสลดขึ้นมา เช่นในกรณีโอมชินริเคียว

โซกะกัไกเป็นสมาคมที่รวมตัวกันบนพื้นฐานของศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่มีอยู่เดิมในสังคมญี่ปุ่น คำสอนและวิธีการของโซกะกัไกแม้จะแปลกไปสมาคมทางพุทธศาสนาอื่นๆ แต่ก็สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของสังคมญี่ปุ่น กลุ่มโซกะกัไกยังมีสมาชิกรับล้านคน นับจากจำนวนวารสารที่สมาคมพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในหมู่สมาชิก สมาชิกของกลุ่มมีความตื่นตัว ดำเนินกิจกรรมกันอย่างแข็งขัน มีการพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ ทั้งเพื่อสวดมนตร์ร่วมกัน ศึกษาธรรมะ และ

เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน อันเป็นผลดีต่อสมาชิกเองซึ่งมีที่พักอาศัยอยู่ในเมือง อาจจะไม่ห่างไกลจากสังคมดั้งเดิมของตนเอง การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาจึงทำให้สมาชิกได้มีที่พึ่งทางใจ จึงอาจกล่าวได้ว่าไซกะกักโกเป็นตัวอย่างหนึ่งของศาสนาใหม่ของญี่ปุ่นที่แสดงให้เห็นว่า ในสังคมญี่ปุ่นศาสนาพุทธซึ่งเผยแพร่อยู่ในสังคมมาตั้งแต่ในสมัยประวัติศาสตร์นี้ แม้ภาพในปัจจุบันจะดูเหมือนลดความสำคัญลงไป แต่ในความเป็นจริง ยังเป็นพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับกลุ่มศาสนาใหม่ที่ยังคงเผยแพร่คำสอนและความเชื่อบนพื้นฐานของพุทธ แต่ปรับวิธีการให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป และยังคงมีอิทธิพลต่อสังคม

ในส่วนของอินเดีย เราสามารถเห็นอิทธิพลของศาสนาต่อสังคมได้อย่างชัดเจน ศาสนาหลักๆที่มีคนนับถือมากที่สุดคือฮินดูและมุสลิม ตามลำดับ การแต่งงานระหว่างคู่ต่างศาสนากันไม่เป็นที่นิยม แต่ชาวอินเดียก็สามารถยอมรับในความแตกต่างทางศาสนาของคนอื่นๆได้ อินเดียเป็นสังคมที่มีความหลากหลายในความเชื่อทางศาสนาในลักษณะที่ต่างจากญี่ปุ่นอย่างสิ้นเชิง ชาวอินเดียมีความเคร่งครัดกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของชาวอินเดีย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย และเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวสังคมอินเดียเอาไว้ อย่างไรก็ตามประชากรในเมืองซึ่งเป็นพวกทันสมัยมักจะไม่มีความเคร่งครัดต่อศาสนา น้อยกว่าในชนบท

เมื่อมีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น ชาวชนบทที่เข้ามาอยู่ในเมืองเป็นคนยากจนที่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ในย่านที่หางานทำได้สะดวก เพราะไม่มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง สภาพความเป็นอยู่ในเขตเมืองก็ยิ่งทรุดโทรมลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อยู่อาศัยและสภาพความเป็นอยู่ของคนจนในเมือง และกลุ่มคนที่ต้องลำบากมากที่สุดคือผู้หญิงยากจนวรรณะต่ำที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเมือง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกกดขี่และกีดกันทางสังคมด้วยโครงสร้างความเชื่อทางศาสนา ขบวนการผู้หญิงสหประชาสังคมเป็นขบวนการที่เกิดจากความพยายามร่วมกันของผู้หญิง ซึ่งถูกกระทำจากความเชื่อทางศาสนา ที่ทำให้พวกผู้หญิงตกอยู่ในสถานะที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย ถูกกดขี่และเอาเปรียบจนอาจถึงขั้นเสียชีวิต จึงได้มีความพยายามที่จะแก้ไขสถานการณ์เช่นนี้มาตั้งแต่ในศตวรรษที่ 19 แต่เป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการทางการเมือง ซึ่งไม่ได้ผลเท่าที่ควร ขบวนการสหประชาสังคมได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาจากภายใน คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้หญิง ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อรับมือกับแรงกดดันจากความเชื่อทางศาสนาของสังคม นั้นหมายความว่า ขบวนการสหประชาสังคมใช้ปัญหาที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนาเป็นประเด็นร่วมที่ทำให้ผู้หญิงสามารถลุกขึ้น ร่วมมือกันเพื่อช่วยกันพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในเมือง

แนวโน้มของการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเมืองน่าอยู่

จากการศึกษากลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่ม ทั้งในญี่ปุ่นและอินเดีย ศาสนาซึ่งได้เปลี่ยนรูปแบบไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีอิทธิพลต่อจิตใจ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจและมีอิทธิพลต่อความคิดซึ่งเป็นการวางกฎเกณฑ์บรรทัดฐานการปฏิบัติต่อกันในสังคม เราสามารถอาศัยจุดนี้เป็นเครื่องมือในการนำศาสนามาใช้ในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ได้

จากคำจำกัดความของเมืองน่าอยู่ของ WHO เมืองน่าอยู่จะต้องมีองค์ประกอบที่ดีทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การบริหาร การบริการ และต้องมีชุมชนที่เกื้อกูลไม่เอาัดเอาเปรียบกันด้วย ในทั้งสองกรณีตัวอย่างแสดงให้เห็นแล้วว่า ศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเมืองน่าอยู่ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในกรณีของโซกะกักโก ทั้งคำสอนของศาสนาและโครงสร้างของการบริหารองค์กรมีส่วนอย่างมากต่อการกระตุ้นและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกของกลุ่มศาสนาริเริ่มดำเนินการพัฒนาในสวนที่ตนเองจะทำได้ ซึ่งในที่สุดประโยชน์ที่เกิดขึ้น ขยายผลออกไปถึงสังคมที่กว้างออกไปอีก มีส่วนช่วยให้เกิดลักษณะของเมืองน่าอยู่ในด้านกายภาพและเกิดลักษณะของชุมชนที่เกื้อกูลไม่เอาัดเอาเปรียบกัน

ส่วนสะบลาสังฆ์เป็นกระบวนการที่ใช้ศาสนาในทางอ้อม ศาสนาเป็นเครื่องร้อยรัดให้ผู้นับถือซึ่งมีปัญหาาร่วมกัน หันหน้าเข้าหากัน ร่วมกันทำโครงการเพื่อที่ช่วยเหลือผู้นับถือโดยเฉพาะในย่านชุมชนแออัด ซึ่งผลของการพัฒนาทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวได้รับการพัฒนาขึ้นโดยรวม และยังส่งผลไปถึงการพัฒนาในความเชื่อของสังคมเกี่ยวกับบทบาทและสิทธิของผู้นับถือ เป็นการยกสถานะของผู้นับถือในสังคมโดยรวมโดยไม่ได้เป็นการขัดขืนต่อหลักของศาสนา

เมื่อเปรียบเทียบกันเราจะได้ภาพว่าศาสนาในญี่ปุ่น ซึ่งได้เปลี่ยนรูปแบบไปให้เข้ากับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและระดับการพัฒนา ยังคงได้รับความนิยมและศรัทธา และสามารถทำประโยชน์ต่อสังคมสมัยใหม่ได้ ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ที่ประสบกับปัญหาใหม่ ๆ ของสังคมที่พัฒนาแล้วได้ ส่วนในอินเดียซึ่งศาสนาฮินดู เป็นศาสนาเดิมที่อยู่ในสังคมไม่ได้ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย แต่เนื่องด้วยบริบทของสังคมทำให้ยังมีอิทธิพลต่อประชากรในเมืองอยู่ ในอินเดียศาสนาทำหน้าที่เป็นตัวเร่งให้เกิดกระบวนการพัฒนาเพื่อต่อต้านอิทธิพลจากความเชื่อทางศาสนาที่กดขี่กลุ่มคนบางกลุ่ม

สรุป

ทั้งสองกรณีศึกษานี้เป็นกรณีตัวอย่างซึ่งน่าจะนำมาใช้ได้ในบริบทของสังคมไทย ประเทศไทยเป็นประเทศที่ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา จึงมีความหลากหลายของศาสนาอยู่ร่วมกันในสังคมเช่นเดียวกับในญี่ปุ่นและอินเดีย แม้จะไม่ได้มีความสุดขั้วแบบญี่ปุ่นหรืออินเดีย แต่ศาสนาก็ยังมีอิทธิพลต่อประชากรในเมืองอย่างมากเช่นกัน สืบเนื่องจากการที่ชาวเมืองยังคงนิยมทำบุญในโอกาสต่างๆ และมีความหลากหลายในวิธีการทำบุญมากขึ้น ชาวเมืองยังมีความนิยมที่จะเดินทางไปปฏิบัติธรรมตามสถานที่ต่างๆ ด้วย ประเทศไทยไม่มีกรณีที่กำลังสอนของศาสนาเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาหรือกีดกันกลุ่มประชากรกลุ่มใด ศาสนายังไม่เคยมีประวัติของการก่อเหตุรุนแรงเช่น ในญี่ปุ่น ชาวไทยจึงยังมีทัศนคติต่อศาสนาในแง่บวก ซึ่งเป็นต้นทุนที่ดีที่จะเอื้อประโยชน์ให้มีการนำศาสนามาปรับใช้เพื่อการพัฒนาต่อไป จึงน่าจะนำศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้ง่าย ทั้งนี้อาจต้องพิจารณาถึงบริบทของสังคมไทยในการนำศาสนามาปรับใช้ต่อไป

บรรณานุกรม

- กนกพรรณ อยู่ชา, "ขบวนการเคลื่อนไหวผู้หญิงอินเดียกับการพัฒนาชุมชนในอินเดีย," เอเชียปริทัศน์ 27, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2549).
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- ไชยยันตร์ กัมปนาทแสนยากกร (ศ. เรือเอก นพ.). เมืองน่าอยู่. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2538.
- ทรายแก้ว ทิพากร, "บทบาทของศาสนากับการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่: ศึกษากรณีโซกะ กักไกในประเทศญี่ปุ่น," ญี่ปุ่นศึกษา (มีนาคม 2545).
- บุญยง ชื่นสุวิมล. "ศาสนากับสังคมญี่ปุ่น", ญี่ปุ่นศึกษา 2544. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา. 2544.
- ประทุม อังกูรโรหิต. "นิชิเร็นกับกลุ่มโซกะกักไก", วารสารอักษรศาสตร์, 28: ฉบับพิเศษ (กันยายน 2542) หน้า 86-108.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. (บรรณาธิการแปล). ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น เล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร : วรุฒิกการพิมพ์, 2522.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- "มติคณะกรรมการพัฒนาเมืองแห่งชาติ ครั้งที่ 1/2543", สยามจดหมายเหตุ, 25: 17.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, "ความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา," http://www.bpcd.net/content/Social/concept_ofdev.pdf
- Amstein, Sherry R. "A Ladder of Citizen Participation" in Journal of the American Institute of Planners, (35) July 1969

Geraldine H. Forbes, "The Women's Movement in India: Traditional Symbols and New Roles," in *Social Movements in India: Studies in Peasant, Backward Classes, Sectarian, Tribal and Women's Movements*, ed. M. S. A. Rao (New Delhi: Manohar, 2000).

Hanayama, Shinsho. *A History of Japanese Buddhism*. Tokyo, Bukkyo Dendo Kyokai. 1973

Hans Schenk, "Migrants, Squatters, and Evictions," in *IIAS Newsletter*, Vol. 31 (July 2003).

Hiroo, Sato. "Nichiren's View of Nation and Religion" in *Japanese Journal of Religious Studies*. Nanzen Institute of Religion and Culture. (26,3-4) Fall 1999.

Ila Patel, "The Contemporary Women's Movement and Women's Education in India," *International Review of Education* 44, 2-3 (1998).

Institute of Social Studies Trust, "Ensuring Public Accountability through Community Action: Final Report 15 June 2005," submitted to International Development Research Centre, Canada.

Jack Goody, "Religion and Development: Some Comparative Considerations," *Development* 46, 4 (December 2003).

Jürgen Habermas, "Religion in the Public Sphere," *European Journal of Philosophy* 14, 1.

Manjistha Banerji, "Ensuring Public Accountability through Community Action 2005," Institute of Social Studies Trust, New Delhi.

Paras Diwan, "Dowry and Protection to Married Women", (1995).

- Paul J. Weithman, *Religion and the Obligations of Citizenship*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
- Reader, Ian. *Religion in Contemporary Japan*. Honolulu, University of Hawaii Press. 1995.
- Sakuntala Narasimhan, "Sati : A Study of Window burning in India", (1995)
- Satish Kumar, "Development and Religion: Cultivating a sense of the sacred," *Development* 46, 4 (December 2003).
- Saunders, E. Dale. *Buddhism in Japan*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press. 1964.
- Seager, Richard Hughes. *Budhism in America*. New York, Columbia University Press. 1999.
- Sriya Iyer, "Religion, Reproduction and Development in Contemporary India," *Development* 46, 4 (December 2003).
- Stone, Jacqueline I. "Placing Nichiren in the "Big-Picture"" in *Japanese Journal of Religious Studies*. Nanzen Institute of Religion and Culture. (26,3-4) Fall 1999.
- Tamaru, Noriyoshi and Reid, David. *Religion in Japanese Culture*. Tokyo, Kodansha International. 1996.
- Urban Development, *Economic Survey of Delhi, 2001-2002*.
- Urvashi Butalia, "Indian Women and the New Movement," *Women's Studies Int. Forum* 8, 2 (1985).
- Watanabe, Shoko. *Japanese Buddhism*. Tokyo, Kokusai Bunka Shinkokai. 1964.
- Wendy Tyndale, "Idealism and Practicality: The role of religion in development,"

Development 46, 4 (December 2003).

<http://actionindiaworld.org/pages/about-us/mission.php>(online), access on January 25, 2008).

<http://www.spo.moph.go.th/dsan/lsan/a2.htm> (online), access on February 25, 2008).